మొదటి ముద్రణము ౧౦౦౦

ఆంధ్రగ్రంథాలయ ముద్రాశాల, బెజవాడ

రసతరంగిణి

రాజపోషకులు:

చిరంజీవి క్రొత్త వెంకటేశ్వరరావు, సంగంజాగర్లమూడి

వేనుఁడు : రాజు

గౌతముఁడు : చెలికాఁడు

అంగరాజు : తండ్రి

పృథువు : మొదట చెల్లెలు, పిదప తమ్ముఁడు

కాపీతకుఁడు : సేవకుఁడు

ద్వ్యాపీతకుఁడు : సేవకుఁడు

వినీతభట్టు : వంది

శ్రీధరభట్టు : కుర్రవంది

వినీతభట్టునల్లుఁడు

కాలభట్టు : ముసలిభట్టు

ఒక బ్రాహ్మణుఁడు

భూదేవి : వసుంధర

వినీతభట్టుముసలివియ్యపురాలు

వినీతభట్టుకూతురు [చూలాలు]

అంకితము

శ్రీ బెల్లంకొండ కనకాంబా రాఘవరాయ దంపతులకు:

ఎన్నఁగ నీతి కొంచెపడినీకలి వేళల దివ్యశీలసం
పన్నులె దైవతంబులని మాటికిమాటికి మిమ్ము దేవతా
సన్నమనోజ్ఞమూర్తులఁ బ్రశంసయొనర్తును లోనలోన, నేఁ
డన్నతి యంకితంబునకునై బయలందిన దిట్లు దివ్యమై!

సతతరసోద్గతిన్ దెనుఁగుజాతి రసజ్ఞత చావదేని నీ
కృతి చిరకాలజీవినగుఁ గేవలమప్పటిదాక, మీరు కీ
రితి నవకంబు క్రొత్త సవరించిన మోహనమోహాసంబు లా
కృతు లెసలారి బ్రాహ్మి చిఱుగేలికి జంటశుకంబు లౌదురన్!

మీయెడ నాయెడందగొన మేల్మిరసెన్ మఱి లోకులందు లో
తై యివ మూరుకొంచుఁ దఱుచై జలలూరిన ప్రేమగౌరవ
శ్రీ, యది యీ నవాకృతివరించి కృతింబలెవచ్చి యాశశి
స్థాయిగ శీతవెన్నెలలచాలున సేవలుపట్టు మీదెసన్!

విశ్వనాథ సత్యనారాయణ

౮౯ పుట ౮౧వ పుట. తరువాత వరుసగానే.

నాంది

శ్రీనిత్యమోక్షలక్ష్మీనాథుఁ డగుటచే నెపుడు సంసృతిబాధ నెఱుఁగలేఁడు
ఇంద్రియాతీతనిత్యేచ్ఛుఁడై తగుటచే నీ శరీరులదుఃఖ మెంచలేడు
ఆద్యంతరహితకాలాకృతి యగుటచేఁ దత్కాలజనితసంతప్తి కనఁడు
పరిధూతకర్మవాగురుఁడౌటచేఁ గర్మవృత జంతుతతిక్లేశవిధి తలఁచఁడు
దిజ్ఞనఃకాలమూర్తి
మనాజ్ఞనాజ్ఞహితలవిలిప్తతా భ్రాంతికృన్మహాస్స
వేదవేదాంతములయందె వెలుఁగు వెలుఁగు
మలఁగు చీఁకటిదారులఁ దొలఁచుఁగాక !

[నాంద్యంతమున కుశీలవుఁడు ప్రవేశించి]

ఏమోయి! లవంగికా! ఇట్లు వత్తువా?

మారిషుఁడు: [ప్రవేశించి] బావా! నీ వెర్రి నీకు వదలదు.

కుశీలవుఁడు: ఇది బాగున్నది, నేను నిన్నుఁ బిలచితినా? నా భార్యను నేను పిలుచుకొంటిని

మారిషుఁడు: చాలుగాని యూరకుండవయ్యా! నీఛాందసము పోనిచ్చితివికావు. నాంది ప్రస్తావనలు మాకు వలదో యను చుండఁగా నీ వవి మానెత్తినఁ గుక్కెద వెందులకు? ఇప్పటి మా సభాసదులకు నీప్రాఁతగోల యక్కర లేదు. ఈస్వగతములు దీర్ఘోపన్యాసములు కల నాటకము లాధునికులకు రుచించవని చెప్పినను వినక యీ నాటకము నాడుటకు మాచేత ముక్కు పట్టించితివి. దానికొప్పుకోఁగా నిప్పుడు ప్రస్తావనకు లవంగిక రావలయుఁగాఁబోలు

కుశీలవుఁడు : ఆడుఁకొనుడోయి! మీయిష్టము వచ్చిన ట్లాడు కొనుఁడు, నాకెందుకు? నేను పోవుచున్నాను. [నిష్క్రమించును]

మారిషుఁడు : ఇది వరుస. మాయింట నౌకరిమూల యొకరికి గిట్టుటలేదు. మా బావ పూర్వపద్ధతులలో మహార్థమున్న దనును. మా కాయర్థము లేమియుఁ గనిపించుటలేదు. ఆయన మమ్ము సంస్కారరహితులనును. మాలోఁ గొంద ఱాయన నల్లరిచేయుదురు. ఏది యెట్లైనను నష్టము లేదు కాని మా చెల్లెలు లవఁగిక మా బావ యెంత చెప్పిన నంత. ఈ కొంచెమున కే యిప్పు డేదో విఱుచుకొని నా నెత్తినఁ బడును

[కుశీలవుని జేతఁ గొని తెచ్చుచు లవంగిక ప్రవేశించి]

లవంగిక : అన్నా! నీ కంతకన్న నంతకన్న మతిపోవుచున్నది. సూత్రధారుఁ డనగా నీతో నేమని చెప్పితిని? ఆయన సాక్షాన్నారాయణుఁడు. అపరభరతముని. భరతముని గోడే తెలియని నీకు భరతముని యనినచో లెక్కయా! కనీస మీనాటకమునకు సంబంధించినంతవరకైన నీవు మాట్లాడకుండ నుండవలయును

మారిషుఁడు : ఈసంగతి నాకుఁ దెలియదూ? తెలియును. బావా! ఇంక నేమి? కానీ!

లవంగిక : అన్నా! నీ కిష్టము లేనిచో మేము వెడలిపోయెదము. నీవు మీ బావగారి నేమనినను నేనూరకుండునది లేదు.

మారిషుఁడు : అసలు నీ మూలముగాఁ గా దిదంతయు?

[నిష్క్రమించును]

లవంగిక : మీరుకూడ వయసుచేతఁ జిన్నవారేకదా? మీరు కూడ వారితోఁ గలసియుండరాదా? వా రందఱు నాటకకళ వృద్ధిపొందుచున్నదందురు. మీ రేల యొప్పుకొనరాదు?

కుశీలవుఁడు : ఈ సమాధానము నీతో నిదివరకే చెప్పితిని. అది వృద్ధిపొందుటకాదు; ఆత్మవంచన-సామాజికులను వంచించుట. నాటకమునందు రసము పరమార్థవిషయమైనచో వీరి పోకడలు దుష్టములు. నాటక మనఁగా నెవసియుష్టము ప్రాకారము వాఁడు తందనాలాడుటయైనచో నా కభ్యంతరములేదు

లవంగిక : అయినచో నాడి చూపించుఁడు

కుశీలవుఁడు : నీవు ముందర పాడి చూపించవలయును

లవంగిక : నేను పాడినచో మీకుఁ బనికిరాదు కదా?

కుశీలవుఁడు : మఱి నీవు హిందూస్తానీ వరుసతో నెవఁడో వ్రాసినపాట పాడెదవాయెను. అది తబలామ్రోఁత హార్మనీ మ్రోఁతలతో సరిపోవును. ఆరాగములో భావమొప్పదు అసలుమాటే వినఁబడదు

లవంగిక : నేను వెడలిపోవుచున్నాను [పోఁబోవును]

కుశీలవుఁడు : [పట్టుకొని] నీకంతకోపమెందుకు? నేను నీకు భర్తనుగదా? నీమధ్య నామధ్య నాలుగురోజులు వారడి. మన యూరవయేట మనకుఁ బెండ్లిచేసిరి. నీవు పదుమూఁడవయేటఁ బెద్దమనిసివైతివి. నాకప్పటికి పెద్దబాలశిక్ష కాలేదు. నీకిప్పుడు పదునెన్మిదవయేఁడు వచ్చినది. అయిదుగురు బిడ్డలతల్లివలె

నున్నావు. నేను నీ చంకబిడ్డవలె నున్నాను. నీవు నాకై యున్నావెల్లెదురుచూచుచుఁ బాతివ్రత్యము నెరపితివి. దానికి నేను కృతజ్ఞుఁడనుగా నుండవలయును గనుక నీవు చెప్పినట్లు చేసెదను. నీ యిష్ట మేమో నీవు చెప్పుము

లవంగిక : పాటలు లేనిచో నాటకము రక్తి కట్టదు

కుశీలవుఁడు : ఇది నీ యిష్టముకాదు. మీయన్నను సంతోషపెట్టుటకిట్లు చెప్పుచున్నావు

లవంగిక : ప్రతిదియు నా యిష్టము వచ్చినట్లు చేయుదుననుటయుఁ జివరకు మీయిష్టమే జరిగించుటయు

కుశీలవుఁడు : అది నీశీల ప్రభావము. అదిగో! ఇంత పోట్లాడిన మీయన్న గౌతమునిభూమిక ధరించి వచ్చుచున్నాఁడు

లవంగిక : అతఁడు మనసులో మీవైపే ...

కుశీలవుఁడు : నా కంతేగా తృప్తి. మీ రందఱు నా మాట విందు రనియే కాని నా కితరమైన యాశ యున్నదా? పెండ్లినాటి కట్నముదగ్గరనుంచియు నిదే

లవంగిక : మీ కెంతచేసినను మెప్పులేదు

కుశీలవుఁడు : ఓసీ! ధర్మము చేయనిచో దోషము. చేసినచో మెప్పులేదు

తెర

మొదటి యంకము

[రాజాంతఃపురము - సెజ్జపై వేనుఁడు, ద్వారమున గౌతముఁడు]

గౌతముఁడు: నీవు వివాహము చేసికొని ప్రజలకోరిక తీర్పక తప్పదు

వేనుఁడు: ఆ నిలుచుండుట యేమిటి? ఆ చెప్పుట యేమిటి? వచ్చి కూర్చుందువా?

గౌతముఁడు: నీవు చేసికొందువా!

వేనుఁడు: నేను చేసికోను. హఠాత్తుగా వచ్చి నన్నిట్లడిగినచో నేనసలు చేసికోను. నా రాజ్యములో నెవ్వరును వివాహము చేసికోరాదని నేను చెప్పుచుండఁగా నీవు నన్నుఁజేసికొమ్మందు వేమి? గౌతమా, ఈ కృత్రిమసంయోగములవలన జగమ్ము నాశమగుచున్నది. వివాహమన్న బంధము లేకున్న జారత్వమే లేదుకదా. జారత్వము లేక పాపము లేదు. పాపపుణ్యములు మనము మనకై తెచ్చుకొన్న కట్టుత్రాళ్లు. ఇవి నిత్యము నీకుఁ జెప్పెడి మాటలేకదా! దాని కేమి? నేను నిజముగా వివాహము చేసికొన్నచో నెవరిని చేసికొందునో తెలియునా?

గౌతముఁడు: ఎవరిని?

వేనుఁడు: నిన్ను

గౌతముఁడు: నన్నా! ఎందుకు? సంతానము కనుటకా?

వేనుఁడు: ఎందుకా! ప్రేమించుటకు. నీ సౌందర్యవంతమైన మొగమును జూచి చూచి మోహము పొందుటకు;

నీమనసులో సౌకుమార్యపులోఁతులు తడవి చూచుకొనుటకు. ఆలోఁతులలో నవ్యక్తముగా దాగియున్న నూతన నూతనము లైన గానమాధురులను ప్రతిధ్వనింపఁజేయుటకు !

గౌతముఁడు : వివాహముచేసికొనుట సంతానార్థము

వేనుఁడు : సంతానార్థమా వివాహము చేసికొనుట ? ఎంత యనాగరకపుటూహ ! ఇది ఆ స్మృతికర్తలబోధన కావల యును. ఏమి స్మృతికర్తలోయి యీ ఋషులు, చిత్రచిత్రము లైన భావములు వ్యాప్తికిఁ దెచ్చినారు. దేశములో స్వతంత్ర భావములు చంపివేసినారుపో

గౌతముఁడు : మఱి వివాహము సంతానార్థమనియేగదా అందరనుకొనుట

వేనుఁడు : వారనుకొనునట్లు చేసిన దీ ఋషులే

గౌతముఁడు : కానిమ్ము, మనము నట్లే యనుకొనినవలనఁ దప్పేమి !

వేనుఁడు : వారందరు తప్పుత్రోవవెంటఁ బోవుచుండఁగా మనము వారిని సరియైనమార్గమునకుఁ ద్రిప్పవలయును గాని మనముగూడ వారి ననుసరింతుమా ?

గౌతముఁడు : మనది తప్పుత్రోవ యని వారందురు. అప్పు డేమి చెప్పవలయును ?

వేనుఁడు : వారట్లనుటకు వీలులేదు. నేను రాజునుగదా ! వారు నేను చెప్పినట్లే వినవలయును

లక్కఱలేదు, స్వాధ్యాయము లక్కఱలేదు, స్మృతు లక్కఱ లేదు, నా కవన్నియుఁ గావలయును

నీ యీ విపరీతసిద్ధాంతములవలన లోక మంతయు సంక్షోభించిపోవుచున్నది

'జన్నంపుఁబొగలచే మిన్నుకప్పుటలేదు ఒక వానయును కురియుటయు లేదు
తొలికోడికూఁతలోఁ దలమున్కుడుటలేదు మునులేఁతపైరు పండుటయు లేదు
తరితోన వాల్గువేదములు క్రోల్చుటలేదు కొసకరుగ్రి నేల సాగుటయు లేదు
అగ్గ వావులనేయి వానిను వ్రేల్చుటలేదు కూడు నెగ్గులు తొలఁగుటయు లేదు

పొలము దున్నుటకై కాపు పోయినంత
జడ్డిగంబున మిడుత పోటొడ్డుచుండె
సాలుపాల్ చిత్త చిత్తగించదును ప్రోఁడ!
స్వాతి సాగించదును నీప్రసాద మేమొ!

ఓహో! నీమూలమున బ్రాహ్మణులకు మెడలలో జందెములు, ఇండ్లలో మూఁడగ్నులు, మొగములలో తేజస్సులు. తట్టలలో ధాన్యములు నిండుకున్నవి. నీవిపరీతసిద్ధాంతములు వ్యాపించుటచేత నిరాహారులైన దేవతలు జార్చు బొమ్మములు గూడ మధ్యేమార్గమున సూర్యుని వేడికిఁ దపతపలాడి యావిరి యయిపోయి వర్షాభ్రాంతికూడ లేకుండఁజేయుచున్నవి

వేనుఁడు: నాయనా! గౌతమ! !ఇది యేమిటోయి! ప్రాతస్సమయవికసితనవనీరజసదృశములై వెన్నెలవలెఁ జల్లనైన నీకన్నులు నిప్పులు క్రక్కుచున్న వేల? లీలాబిసకాండములఁ బోలిన నీచేతు లినుపగుదియలవలెఁ దిరుగుచున్న వేల? వసంత

కోకిలగొంతువోలె సన్ననై మధురమైన నీకంఠము శ్రవణ
కఠోర మగుచున్న దేల ?

చిన్ననాఁటినుండి మనయాత్మలు ఒకచోట నుంచిన రెండు
పువ్వుల వాసనవలెఁ గలిసిపోయినవి. ఆ రెండువాసనలను
విడఁదీసిన ప్రజ్ఞాశాలి యెవఁడోయి !

తమ్ముఁడా ! ఒక్కసారి నన్నుఁ గౌఁగిలించుకొనుము

గౌతముఁడు : ఇట్టి యనునయములచేత, నిట్టి ప్రేమ ప్రకట
నలచేత మరల నాతలఁపులు నీవు వశపరచుకొనలేవు. ఇన్నా
ళ్లంధుఁడనై నీసిద్ధాంతములు నిజములని నమ్మితిని. ఆర్య
ఋషులు వ్రాసిన వ్రాఁతలు నీవు చదువలేదు. నన్నుఁ జదువ
నీయలేదు. పైఁగ వారి యూహ లన్నియు తప్పు లందువు

తతబహుజన్మలబ్ధసుకృతంబులప్రోవులు, యోగనిష్ఠ ను
గ్రతపము రూపుగొన్న స్మృతికర్తలు మూర్ఖులు; నీ వొకండవు పం
డితుఁడవు; వారివాదములు నిల్వవు; నేలను ఱేఁడవైన నీ
జతనము మాను నెల్ల శిరసాపరిధార్యము వేనభూమిపా!

వేనుఁడు : [కోపము]

గౌతముఁడు : నీకుఁ గోపము వచ్చిన నాకు భయము లేదు.
పారాశరికివలె, భార్గవునికివలె, నౌశనసునికివలె నీ వన్న నాకు
భయము లేదు. లోకము నీ యూహల ప్రకారము నడచెనేని
ప్రళయము రేపే వచ్చును. లోకకంటకములైన యీ యూ
హలతో నీ యీ సిద్ధాంతములతో జగ మెల్ల సంక్షోభించి
పోవుచున్నది

వేనుఁడు : ఓరీ! కాక్షీతకా, కాక్షీతక! ఏమిరా తిరుగుఁబాటు? గాతమునితిరుగుబాటునరే! క్షుద్రవందికూడనా ?

కాక్షీతకుఁడు : [ప్రవేశించి] వేనుఁడా! క్షమించుము, క్షమించుము. ఇతఁ డెవడో క్షుద్రవంది. ఆర్యవినీతభట్టుని కూఁతురు బిడ్డఁట. రాజధానికి దూరపుఁబల్లెటూరిలో కులవిద్యలో నారితేరి తాతగారిని జూడవచ్చి ఆయనయెరుకలేక విద్యాప్రకాశనలోభమున వచ్చినాఁడు.

[క్షుద్రవందివైపు]

అయ్యా! క్షుద్రవంది! వేనునియనుగ్రహము సంపాదించుము. ఇటు రమ్ము

క్షుద్రవంది : [ప్రవేశించి] జయముజయము వేనధరాధవులకు

వేనుఁడు : వీఁ డేమొ యడవిలోనిమృగమువలె నున్నాఁడు. ఓరీ! దుర్మార్గుఁడా! నాయెదుటనే నాయాజ్ఞోల్లంఘనము చేసెదవురా! కాక్షీతకా! నేఁడు రెండుజాములలోపల వీని తలకు వీనిమొండెమునకు నేమి సంబంధము ?

క్షుద్రవంది: [ఏడ్చుచు] ప్రభూ! నావలనఁ దప్పేమి ?

వేనుఁడు : ఓరీ! పసిపశువా! నీతల్లిచనుఁబా లింకను నీపెదవులమీఁద నారలేదు. చండమార్తాండుఁడైన వేనునితో నాటలా నీకు ?

క్షుద్రవంది : అయ్యయ్యో! నాకేమియుఁ దెలియుటలేదు

వేనుఁడు : ఓరీ! నిన్నుఁ బంపించిన ఋషులను బోయి కనుఁగొ

గౌతముఁడు: ఎవరి యిష్టమువచ్చినట్లు వా రూహింతురు. కా దనుటకు మన మెవ్వరము?

వేనుఁడు: ఎవ్వరము! నేను రాజును. ప్రజలు సరియైన మార్గమున నడువఁజూచుట నాకు విధి

గౌతముఁడు: నీవు రాజువైన పైని భగవంతుఁ డున్నాఁడు. భగవంతుఁడైన విష్ణువు నెక్కువగాఁ జూతురా మానవులు? వారలలో నొకఁడైన రాజు నెక్కువగాఁ జూతురా మానవులు?

వేనుఁడు: అబ్బా! ఆనుపూర్విగా వచ్చు భావములు కొన్ని మనలను బిశాచములవలెఁ బట్టుకొన్నవి. అవి వదలునట్లు లేవు. మానవలోకమును బంధించివేయు కొన్ని దుర్మార్గపు టూహాలు పాడుస్మృతికర్తలవలనను పురాణకర్తలైన గడ్డపు వారివలనను మనలోఁ బాతుకొనిపోయినవి. అవి వదలినఁగాని మనము బాగుపడము. మానవజాతికి మోక్షము లేదు. ఈ భగవంతుఁడన్న యూహ యేనాఁడు నాటఁబడినదో?

గౌతముఁడు: భగవంతుఁడే లేఁడా!

వేనుఁడు: ఉన్నాఁడా!

గౌతముఁడు: ఉన్నాఁడు

వేనుఁడు: ఎట్లు

గౌతముఁడు: ఈ ప్రపంచము కార్యము. దీని కర్తఁడు కారణము

వేనుఁడు : ఓరీ! కౌషీతకా, కౌషీతక! ఏమిరా తిరుగుఁబాటు? గౌతమునితిరుగుబాటునరే! క్షుద్రవందికూడనా ?

కౌషీతకుఁడు : [ప్రవేశించి] వేనుఁడా! క్షమించుము, క్షమించుము. ఇతఁడెవడో కుర్రవంది. ఆర్యవినీతభట్టుని కూఁతురు బిడ్డఁట. రాజధానికి దూరపుఁబల్లెటూరిలో కులవిద్యలో నారితేరి తాతగారిని జూడవచ్చి ఆయనయెరుకలేక విద్యాప్రకాశనలోభమున వచ్చినాఁడు.

[కుర్రవందివైపు]

అయ్యా! కుర్రవంది! వేనునియనుగ్రహము సంపాదించుము. ఇటు రమ్ము

కుర్రవంది : [ప్రవేశించి]జయముజయము వేనధరాధవులకు

వేనుఁడు : వీఁడేమొ యడవిలోనిమృగమువలె నున్నాఁడు. ఓరీ! దుర్మార్గుఁడా! నాయెదుటనే నాయాజ్ఞోల్లంఘనము చేసెదవురా! కౌషీతకా! నేఁడు రెండుజాములలోపల వీని తలకు వీనిమొండెమునకు నేమి సంబంధము ?

కుర్రవంది : [ఏడ్చుచు] ప్రభూ! నావలనఁ దప్పేమి ?

వేనుఁడు : ఓరీ! పసిపశువా! నీతల్లిచనుఁబాలింకను నీపెదవులమీఁద నారలేదు. చండమార్తాండుఁడైన వేనునితో నాటలా నీకు ?

కుర్రవంది : అయ్యయ్యో! నాకేమియుఁ దెలియుటలేదు

వేనుఁడు : ఓరీ! నిన్నుఁ బంపించిన ఋషులను బోయి కనుఁగొ

గౌతముఁడు: ఎవరి యిష్టమువచ్చినట్లు వా రూహింతురు. కా దనుటకు మన మెవ్వరము?

వేనుఁడు: ఎవ్వరము! నేను రాజును. ప్రజలు సరియైన మార్గమున నడువఁజూచుట నాకు విధి

గౌతముఁడు: నీవు రాజువైన పైని భగవంతుఁ డున్నాఁడు. భగవంతుఁడైన విష్ణువు నెక్కువగాఁ జూతురా మానవులు? వారలలో నొకఁడైన రాజు నెక్కువగాఁ జూతురా మానవులు?

వేనుఁడు: అబ్బా! ఆనుపూర్విగా వచ్చు భావములు కొన్ని మనలను బిశాచములవలెఁ బట్టుకొన్నవి. అవి వదలునట్లు లేవు. మానవలోకమును బంధించివేయు కొన్ని దుర్మార్గపు టూహాలు పాడు స్మృతికర్తలవలనను పురాణకర్తలైన గడ్డపు వారివలనను మనలోఁ బాతుకొనిపోయినవి. అవి వదలినఁగాని మనము బాగుపడము. మానవజాతికి మోక్షము లేదు. ఈ భగవంతుఁడన్న యూహ యేనాఁడు నాటఁబడినదో?

గౌతముఁడు: భగవంతుఁడే లేఁడా!

వేనుఁడు: ఉన్నాఁడా!

గౌతముఁడు: ఉన్నాఁడు

వేనుఁడు: ఎట్లు

గౌతముఁడు: ఈ ప్రపంచము కార్యము. దీని కర్తఁడు కారణము

వేనుఁడు : ఈ ప్రపంచమే నిత్యము. ఇదియే అన్నిటికిఁ గారణము

గౌతముఁడు : ఇది అస్థిరముగాన నిత్యము కాదు. అందు కని కారణమును గాదు

వేనుఁడు : అట్లయిన నీవు చెప్పు భగవంతునకు వేరే కారణ ముండవచ్చు

గౌతముఁడు: లేదు. అట్లు కారణమునకుఁ గారణముగా నంతు లేకుండఁబోవును. దాని ననవస్థాదోష మందురు తార్కికులు

వేనుఁడు : ఆ దోషము తార్కికులతోఁ జెప్పుము

ఆ తలుపుదగ్గర నట్లెంతసేపు నిలుచుందువు? నాలుగునాళ్ళ నుండి యెక్కడకుఁ బోతివి? ఇట్లు రా!

గౌతముఁడు : [వచ్చి] ఊఁ!

వేనుఁడు : [ముద్దిడుకొనును]

గౌతముఁడు : కోరికతీర ముద్దిడుకొనుము

వేనుఁడు : ఏమంతదయ!

గౌతముడు : ఇది మన చెలిమికి తుదిచీటి

వేనుఁడు : ఏ మట్లనెదవు?

గౌతముఁడు : పదిమాట లెందుకు? ఈనాఁటితో నీనామైత్రి అంతమైనది. నీబుద్ధి విపరీతపుఁ ద్రోవలు పోవుచున్నది. నాబుద్ధి సనాతనధర్మము నాశ్రయించుచున్నది. నీకేమో యజ్ఞము

నుము, తెలియును. కౌక్షీతకా! వీని నిటనుండి లాగివేయుము

[కౌషీతకుఁడు కర్రవందిని బలవంతముగఁ దీసికొనిపోవును]

వేనుఁడు: వాఁడు చదివిన పద్యములలోని యర్థము బాగుగనే యున్నది. ఉత్తేజితమైన ప్రకృతినుండి రాఁదగిన కవిత్వముగూడ కులక్రమాగతవిద్య యైనదే. ఆహా! దివ్యమైన మానుషశక్తుల నన్నిఁటిని కులవిద్య లను సన్నని కృత్రిమపుఁబోదెలలో నొదిగించినారు!

పృథువు: [ప్రవేశించి] అన్నా కాదు - వేనుఁడా!

వేనుఁడు: ఏమి పృథూ! మఱల నీమేనఁ బూవులు లేవు. నీచేతిలోఁ దామరపూవు లేదు. ముంగురులలో మొల్లలమొగ్గలు లేవు. చెవిలో దిరిసెనపూవు లేదు. తలలో మందారము లేదు. మెడలో గోరంటపూలు లేవు. ముంజేతుల దండల మల్లెలు లేవు. పూవులచేత నలంకరింపఁబడని నీసొగను నేను చూడను [కనులు మూసికొనును]

పృథువు: తోఁటలో నొక్కపూవైనను లేకుండఁ గోసి వేయఁబడినవి

వేనుఁడు: ఎవరు కోసిరి?

పృథువు: అంగరాజా పూల నన్నిటినిఁ గోసి తనయొడలెల్ల నలంకరించుకొనిపోయెనఁట

వేనుఁడు: ఆపిచ్చివానికి మఱలఁ దలుపు లెవరు తీసిరి?

పృథువు: కోటతలుపులు వానియంతట నవియే యాయన కేక వినఁబడినంతనే తెరచుకొనుచుండెనఁట

వేనుఁడు : నీ కీకథ యెవరు చెప్పిరి ?

పృథువు : సునీథ చెప్పినది

వేనుఁడు : సునీథ పిచ్చిది

పృథువు : అంగరాజు పిచ్చివాఁడు కాఁడా ?

వేనుఁడు : అంగరాజుపిచ్చి వేరు సునీథపిచ్చి, వేరు

పృథువు : అంగరాజు రాత్రులందు వచ్చుటయేల ?

వేనుఁడు : రాజు రాత్రులందే కదా వచ్చును ?

పృథువు : అంగరాజునకుఁ బిచ్చి యెందుకెత్తినది ?

వేనుఁడు : అంగరాజునకా పిచ్చి పుట్టుకతోనే యున్నది

పృథువు : ఆయన కొన్నాళ్ళు రాజ్యము చేసెనఁటకదా ?

వేనుఁడు : ఆ పిచ్చితోనే రాజ్యము చేసెను

పృథువు : జను లాయనరాజ్యము పొగడుచుందురే ?

వేనుఁడు : ఈ జను లందరు పిచ్చివారు గనుక

పృథువు : అంగరాజు కోయని మందారపుష్ప మొక్కటి యున్నది

వేనుఁడు : అది తెచ్చుకొనకపోతివా ?

పృథువు : ఆపూవును నేను కోయఁబోగా నది నన్ను కోయవద్దన్నది. పూవు మాటాడుట యేమి టని నా కాశ్చర్యమైనది. అయినను నాధ్వని యెవరైనఁ బురుషులు దగ్గరలో నుండి కలిగించిరేమో యని యటునిటు చూచితిని. కాని యెవరు

లేరు. ఇంతలో మరల పూవన్నది: 'నేనే మాట్లాడితిని. ఎందుకింత దిగ్భ్రాంతి పొందెదవు?' అని. 'పూవా! నీ వెట్లు మాట్లాడఁగలిగితివి' అని నే నడిగితిని. అది సమాధానము చెప్పలేదు. మరలఁ గోయఁబోఁగా నది యొక పాటపాడినది. ఆపాటలోని యర్థ మిది. నే నిదివరకే తెగఁగొట్టఁబడిన రాజుతలకాయవలె నెత్తురులో మునిఁగి తేలుచున్నాను. ఇంకను నన్నేల త్రుంచెదవు అని

వేనుఁడు: పృథూ! నీకుఁగూడ పిచ్చియెక్కినది

పృథువు: ఇంకఁ బిచ్చి యెక్కనివాఁడవు నీ వొక్కఁడవు. ఆ తోఁటలోని మందారసుమమువలె నీవొక్కఁడవు మిగిలినావు

వినీతభట్టు: [ప్రవేశించి] వేనుఁడా! నామనుమఁడు కుర్ర వందికి ఆచారము తెలియదు. పిచ్చిరాజు కాలములోని యాచారములే నడచుచున్న వనుకొని వచ్చినాఁడు. వానిని ఋషు లెవ్వరు పంపలేదు. దయయుంచి వానితల నిలుపుము

వేనుఁడు: పృథూ! అంగరాజును నీవు చూచితివా?

పృథువు: నేను చూడలేదు. శ్లథాంగుడు చూచెనఁట. తల యంతయు చీకిరిబాకిరిగా నున్నదఁట. శ్మశానములోని పునుకలు పేరుగా గ్రుచ్చి మెడలో వేసికొనెనఁట. కాళ్లకుఁ జేతులకు బొమికలు కట్టుకొనెనఁట. మొగమునిండ బూదియ రాచుకొని చింపిరిగుడ్డలతోఁ గనంబడెనఁట. వానికి భయము వేసినదఁట

వేనుఁడు: వాడు శ్లథాంగుఁడుకాఁడు. శ్లథబుద్ధి

వినీతభట్టు : వేనుఁడా! నీవు రాజ్యమునకు వచ్చినదిమొదలు నే నొక్కసారియైనఁ గైవారము సేయలేదుకదా? నీవుచెప్పిన సిద్ధాంతములే నే నాచరించుచుంటినిగదా, సుఖములోఁ గష్టములో నీతో ముడివెట్టుకుంటినిగదా, మహానందము మరగించిన కవితాసతికి నీళ్లు వదలుకొంటినికదా, కడుపులోఁ జల్ల కదలని నాపూర్వులు చేయు సువృత్తి పరిత్యజించి బడుగునైతినికదా, నాకూఁతునకు వాఁడొక్కఁడు కొడుకు మందారసుమమువంటివాఁడు. వానిమీఁద యేల సులిమీదవు?

వేనుఁడు : పృథూ! ముసలిరాజును నేనును జూచితిని. రాతిరి నేను సౌధబహిరంగణమునఁ జల్లనిగాలికై తిరుగులాడుచుండగాఁ దోఁటలో నెవరో తిరుగుచున్నట్లు తోఁచి యచటికిఁ బోతిని. అచటనున్నది అంగరాజు. పూవులుకోయుచున్నాఁడు. అతనియొడలెల్ల బొమికలు కాదు, పూవులు. మెడలోనివి పుసుకలుకావు, పెద్దపూగుత్తులు. మొగమునఁ బూసికొన్నది బూడిదకాదు, పూవులదుమ్ము. కాని పృథూ! ఏపూవులు నీవు ధరించిన నీవు త్రిలోకసుందరివలె నుందువో ఆపూవులతఁడు ధరించినఁ బెద్దవికారభూతమువలె నున్నాఁడు

పృథువు : నీ వాతనిఁ బూవులు కోయవద్దని యడ్డగింపలేదా?

వినీతభట్టు: ఓయి! వేనుఁడా! ముసలితనమున నా ప్రేగు నెందుకు కోసెదవు. కలకలలాడు మొగముతోడి మహాలక్ష్మి నాకన్నకూఁతురు వానితల్లి నిండుచందురునిబోలుమొగమున

నమంగళబాష్పము లేల కురిపింతువు? పదియావులఁ గట్టివే
సిన చావడివలెఁ గలకలలాడు నాగృహము నేల దుఃఖభారము
చేత వెలవెలఁబోవునట్లు చేసెదవు? ఇంకొకజన్మమున నీకడు
పునఁ బుట్టెదను, వేనుఁడా! పసివాని యీ చిన్నతప్పిదము
మన్నింపుము

వేనుఁడు: పృథూ! ఆమందారమున నెన్ని రేకు లున్నవి

పృథు: పది రేకు లున్నవి.

వేనుఁడు: మన మొక్కొక్క రేకుచొప్పునఁద్రుంచుచువచ్చిన
నెన్ని రేకులు త్రుంచినతరువాత నాపూవు లేకుండఁబోవును?

విసీతభట్టు: అయ్యా! వేనుఁడా! సూర్యుఁడు గగనసౌధ
మున నడిమిగదికి వచ్చుచున్నాఁడు. ఆ పసివాఁడు పోయిన
తరువాత నీ ముసలివాఁడు బ్రదుకఁడు. నా యొడలిలోని
నెత్తురు కండలు నరములు మాంసము నంతయు నుడికిపోవు
చున్నది. నే నింక బ్రదుకను. రెండుజాము లయినంతనే
నామనుమనిమృతి వినవచ్చినంతనే నా ప్రాణము లిందే
వదలుదును. ఒక ముసలిప్రాణము నొక పసిప్రాణము నొక్క
సారిగా నేల తీసెదవు?

వేనుఁడు: పృథూ! పూవు త్రుంచినతరువాతఁ బూవు కొం
తసేపటికి వాడిపోవునుగదా! అది యెందుచేత?

పృథువు: ప్రాణము పోయినతరువాత దేహము కొంతసేప
టికి చీమలుపట్టునుగదా! అది యెందుచేత?

వినీతభట్టు: వేనుడా! రెండుజాములైనది. మొగసాలలో గంటలు కొట్టుచున్నారు. నాయాశయుఁ బ్రాణములు నొకే సారి నాగొంతులో నిలిచిపోవునాయేమి?

[తెరలో]

కుర్రవంది నెత్తురుచేత మాధ్యాహ్నికసంధ్యకుఁగూడ నెట్టఁ దనము వచ్చినది

వినీతభట్టు: [పడిపోవును]

వేనుఁడు: పృథూ! నీ వామందారపుష్పము తలకుఁ బెట్టు కొనుము.

పృథువు: వేనా! నీ వీ కుర్రవందితల మొలకుఁ గట్టుకొనుము

తెర

రెండవ యంకము.

రాజాంతఃపురము వేనుఁడు గౌతముఁడు ఇద్దరు
రెండుద్వారములవద్ద

వేనుఁడు: గౌతమా! తిక్క తిరిగినదాయేమి? మఱల వచ్చితివి

గౌతముఁడు: తిక్క నిన్ను వదలిపెట్టినప్పుడే తిరిగినది. ఇప్పుడు వచ్చిన దందుకు కాదు, ఎందుకో చెప్పెదను మొట్టమొదట నామీఁద నీకు స్నేహామేమైన మిగిలియున్న చో నది మొదలంట నాశముచేయుము

వేనుఁడు: ఆపని నాచేతఁగాదు. నీకనులలో నాయందము న్నంతవరకు నే నది చేయలేను. తుమ్మెదలు బారుగా నంచులఁ గూర్చున్న తామరపూవులవంటి నీ ఆకనులు నా కిచ్చివేయుము. నీమీఁద నాకుఁ గల స్నేహము నీ కిచ్చివేసెదను

గౌతముఁడు: నీ వేమొ సౌందర్యపిపాసివలె కనిపించెదవు కాని నీకు నిజమైన సౌందర్యజ్ఞానమే లేదు. మానిసిసౌందర్యము కన్నులలోఁ జేతులలో మొగములో నుండదు. అతని యాత్మలో నుండును. పూవులయందము దానిరెక్కలలో దానియాకృతిలో దానివాసనలో నుండదు. దానిసృష్టిలో నుండును. నీవంటి మిథ్యాసౌందర్యవాదులు పైమెరుపులు చూచి భ్రమసిపోదురు

వేనుఁడు: సౌందర్యము నేత్రములచేతఁ దెలిసికొనఁదగినది. అందుచేత నీవాదము తప్పు

గౌతముఁడు: కాదుకాదు. అది మనస్సుచేతఁ దెలిసికొనఁ దగినది. అందుచేత నావాదమే మంచిది

వేనుఁడు: అయినచో నామనస్సు నా కన్నుచూచినదాని నొప్పుకొనుచున్నది

గౌతముఁడు: వేనా ! అట్లు కాదు. నీమనస్సు నీకంటికి కధీనమైపోయినది. మనస్సును వివేకవంతము చేసికొని కంటిని మనస్సు చెప్పినట్లు వినిపించుము

వేనుఁడు: తమ్ముఁడా ! ఈవేదాంత మెచట నేర్చితివి ? ఇటు రమ్ము. తల అట్లు చేయించితివేమి ?

గౌతముఁడు: మ్లేచ్ఛులవలె నిన్నుఁ జూచి పెంచిన జుట్టు తీయించి గోష్పాదమంత యుంచితిని

వేనుఁడు: మాడుపట్టున జుట్టున్నచో నది శిరస్సును రక్షించును

గౌతముఁడు: ముడికిరాని కేశములు శిరస్సున నుండరాదు. వానినుండి యోగశక్తి మనకుఁ దెలియకుండఁబోవును

వేనుఁడు: యోగ మనఁగా నేమి ?

గౌతముఁడు: జీవాత్మ పరమాత్మతో సంధించుటకుఁ జేయు సాధన

వేనుఁడు : అయినచో నది పరమాత్మ యొప్పుకొనిన సాధనయా, లేక ఒప్పుకోనిదా ?

గౌతముఁడు : నీమాట నా కర్థము కాలేదు

వేనుఁడు : ఆపరమాత్మను నేను. లోకమంతయు జీవాత్మ. రాజు పరమాత్మ. కావున నన్నుఁ బొందుటకు నీ కాసాధనయే యక్కరలేదు

గౌతముఁడు : ఓయీ ! నీకు ఋషులమహాత్త్వ మింకను దెలియలేదు

ఒకఁడు కోపించి పెంకెకుఁ బెంకయై లోక మెుద్రిచిన నహుషుని విద్రిచినాఁడు
ఒకఁడు నిశ్చలుఁడై మహోమూర్తి తనదైనయోగయష్టికి సరితూగినాఁడు
ఒకఁడు ముక్కంటిసాటికి తిరస్కృతి హాసన్మతి కొలఁగన్నుకన్పరచినాఁడు
ఒకఁడు విప్పినకంటిసెకలయంచులను దుర్మతిసాగరులసంఖ్య మాడ్చినాఁడు

వారనఁగ నేమి యని ? తప్పివచ్చెనేని
ఒక్కయెడఁ ద్రిమూర్తులకైన దిక్కులేదు;
అముదపుగింజ నింకొకయాముదంపు
గింజతో నొక్కినట్లు నొక్కుదరుసుమ్మ !

వేనుఁడు : గౌతమా ! ఆకోప మంతయు నెవరిమీఁద ?

గౌతముఁడు : ఎవఁడు పురాఋషుల మహాదివ్యమార్గములందు గాళ్ళుతగిలినగొడ్లు పొలిమేరలు త్రొక్కినట్లు త్రొక్కుచున్నాఁడో వానిమీఁద

వేనుఁడు : వాఁడు నే ననియా నీయూహ ?

గౌతముఁడు: అవును, నీవనియే నాయూహ! నీ వొకటి చేసి యొకటి చేయలేదా? నిత్యమై మహాదివ్యమైన మతమును నాశనము చేసితివి? ఏ యాచారములు దేశమునందు నిలిచి యుండినచోఁ బేద మొదలు ధనవంతునివరకు సుఖముగా బ్రదుకుదురో ఆయాచారములు మూలముట్టుగఁ బెల్లగించితివి. వేదములు పౌరుషేయము లంటివి. వానికి సంప్రదాయ సిద్ధములైన మాయర్థములు కావని నీవు క్రొత్తయర్థములు చెప్పించితివి. నీ మూలమున వేదములు వేదాంగములు మూలఁబడినవి. కృతకవిద్యలు బయలు దేరినవి. అట్లుకాదన్న వారిని నీయనుయాయులచేత వెనుకనుండి గేలికొట్టించుచుంటివి? నీవుచేసిన దింతయని చెప్పుట కున్నదా? ఇదిగో, నీ వింత చేసితివి. ఈకోపమంతయు నీమీఁదనే? తెలిసినదా?

వేనుఁడు: తెలిసినది. కాని ఋషులమార్గమందు నే నెందులకు నడువవలయును. ఆ ఋషులకువలె నాకుమాత్రము శరీరావయవములు లేవా, వారికివలె నాకు మనస్సు లేదా? వారివలె నేనూహింపలేనా? నాయూహను నామనస్సును నన్నుఁ గాదని యెవరినో నే నేల యనుసరించవలయును? నా యంతరాత్మ చెప్పినట్లు నేను నడచుకొందును. నేను రాజుగాన నాప్రజలచే నట్లు నడిపింతును

గౌతముఁడు: నీయంతరాత్మకు ఋషులయంతరాత్మకు భేదమున్నది. వారియంతరాత్మ తపస్సుచే యోగాగ్నిచేఁ దప్తమై శరీరవాంఛలను దాఁటి యింద్రియాతీతమైన జ్ఞానమును

గడించుకొన్నది. వారియంతరాత్మ యాథార్థ్యమునే చూడఁ గలుగును. అపరిపక్వమై యింద్రియవశమైన నీమనస్సు నీకంత రాత్మభ్రాంతి కల్పించి నిన్ను దుష్టపథముల నడిపించుచున్నది. ఓహోయి! వేనరాజా! అంతరాత్మ యంతరాత్మ యనెదవు. ఎవరియంతరాత్మప్రకారము వారుగా సర్వమానవులు చరింతురేని నీ రాజత్వము నేఁటికో లేదు. సర్వజంతువులు చరించునేని మనుజునియెక్కువయేమి? అట్లయినచోఁ గుమారులు తండ్రులమాటలు విని చదువరు. ప్రజలు రాజుమాట వినరు. ఎవరిత్రోవ వారిది. లోకమునందు మిగులునది సర్వనాశము కాదు. నేను రాజును. నామాట యందరు వినవలె నందువు. రాజనగా నేమి? అతనికి సైన్యము లున్నవి. వినని వానిని జంపెద ననును. ఎక్కువ సైన్య ముండుట వివేకమా? లోకమును బాలించునది పశుబలముచేతనా? ఆత్మబలముచేతనా? పశుబల మన్నచో లోకమున నొక నియతి లేదు. దుర్బలునకు రక్ష లేదు. ఆత్మబల మన్నచో నందఱకు రక్షయున్నది. అప్పుడు నీమార్గమునకన్న ఋషులమార్గము సమాదరణీయమగుచున్నది

వేనుఁడు: నాయంతరాత్మ యంతరాత్మ కాదనుచున్నావు

గౌతముఁడు: అది యింద్రియాధీనమైన మనస్సునందంత రాత్మభ్రాంతి

వేనుఁడు : సరే ! గెలిచితివి. ఇంక నీఋషులవద్దకు నడువుము

గౌతముఁడు : [ఆలోచించి] నాకన్ను లక్కఱలేదా ?

వేనుఁడు : [ఆఁగి] తమ్ముఁడా! ఇంక మనమిద్దరము విరోధము లేకుండ నుందము. నిన్న నీవు వెళ్ళిపోయినతరువాత నేను నీకై యెంత దుఃఖించితిని! తెల్లవారలు నాకు నిదురలేదు. మనస్సుసరిగా లేదు. మఱల నీ వీనాఁడు కనంబడినంతనే కంటి బిగువున కింత సేపు వాదించితిని గాని నిన్ను వదలి నే నుండ లేను. తమ్ముఁడా! రమ్ము! రమ్ము! వేసంగిలో నెండి కొండ లోయలలో దమ్ముకొన్న చెట్లనీడలందు పడాలుకట్టిన చిన్ని సెలయేటినీఁటివలె చల్లనైన నీచేతులు నామెడకుఁ దగిలించుము. ప్రేమలోఁతు లెదదాక నెఱిఁగియున్న ప్రియురాలి నిశ్చలదృక్కులవలె సూదులతోఁ బొడుచుచున్న నీచూపులు నా చూపులతో మేళవించుము. తెల్లవారువరకు రేకలు బిగిసిన యాకాశమల్లివలె, కావుసొగసు కాని కదలని చవిజంపువోలె నిడివియై తుదవిరిసి సొగసులొలుకు నీనాసాగ్రంబున వెడలు కమ్మనినిశ్వాసములు నామెడ మీఁదఁ బూలమాల కదలినట్లు కదలనిమ్ము

గౌతముఁడు : ఆగు మాగుము

వేనుఁడు : ఎందుకు ?

గౌతముఁడు: నీవంటికృత్రిమస్నేహితుని నేనింతవరకుఎఱుఁగను

వేనుఁడు :—[కోపముతో] ఎందుచేత ?

గౌతముఁడు : స్నేహితుఁడైనవాఁడు తన మిత్రునివద్ద నేదియు దాచరాదుగదా? నిన్న నీవు నాయందుఁ జూపించిన ప్రళయాగ్నివంటికోపము నానుండి యిన్నాళ్లు దాచితివి. నీ వేమి స్నేహితుఁడవు?

వేనుఁడు : గౌతమా! కోపము శత్రువులయందుఁ జూపించునది

గౌతముఁడు : నాయం దది చూపఁబడినదిగాన నేను నీకు శత్రువను

వేనుఁడు : ఓయీ ! అది తాత్కాలికము.

గౌతముఁడు : కాదు, అది నిత్యము. నీకడకు నే నింక రాను. వచ్చినను బద్ధవిరోధి నని నమ్మను. నీవు నిన్నఁ జూపించిన కోపమునకుఁ బదిరెట్లెక్కువ చూపించుము. నే నది యిప్పు డాగఁగల్గుదును. దీనితో నీవో నేనో తేలవలయును. నీవు సనాతనధర్మము నవలంబింపవైనఁ గావలయును. నేను నీగతికు కత్తికి నెరవైనఁ గావలయును

ఇదిగో ? యీ నాచేయి చూచితివా ? ఇది

అతిమనోబుద్ధ్యహంకృతులోపనిషదు
లాత్తగండూషితత్రియ లౌర్వవహ్ని
గర్భితాంత స్సపస్కులు ఘనులు ఋషుల
కెవ్వఁడు విరోధి తద్వ్యథ కత్తినయది

వేనుఁడు : ఓరీ ! గౌతముఁడా ! నీతల తెగిపోయినది

గౌతముఁడు: వేనా! విజృంభించుము. విజృంభించుము. ఎఱ్ఱవడి నిప్పులవలెనున్న నీకన్నులలో నిదిగో చూచుచుంటిని. నాకు భీతిగొలుపుట లేదు చూచితివా?

వేనుఁడు: కాషీతకా! కాషీతక!

గౌతముఁడు: రాజా! నే నిదిగో పోవుచుంటిని? కాషీతకుని నావెనుకఁ బంపుము. వాఁడు నన్ను బంధించఁగలఁడు.

[నిష్క్రమించును]

కాషీతకుఁడు: [ప్రవేశించి] వేనుఁడా! ఏమి?

వేనుఁడు: ఏమియును లేదు

కాషీతకుఁడు: సరే!

వేనుఁడు: సునీథను నేను రమ్మంటి నని చెప్పుము

కాషీతకుఁడు: [నిష్క్రమించును]

వేనుఁడు: లోకమంతయుఁ దిరుగుబాటుచేసినను వారి నణఁచఁగలను గాని గౌతము నణఁచుట యెట్లు? నిన్న నతఁడు నా కోపమున కాఁగలేకపోయినప్పుడు నేను వాని గెలిచితి నను కొంటిని. నేఁ డతఁడే నా కోపమును గెలిచెను

మతావేశ మనఁగ నిది. మతావేశములో నున్నమనుజు లేదైనను జేయుదురు

పృథువు: [ప్రవేశించి] వేనా? ఎందుకు సునీథకై కబురంపితివి?

వేనుఁడు : నీవు సునీథవా !

పృథువు : నే నేమి! నీవుకూడ సునీథవే. మన మిద్దర మా మె ప్రేగునుండి వచ్చినవారమే కదా! జన్యజనకపదార్థములకు తత్త్వతః భేదము లేదు

వేనుఁడు : పిచ్చిమాటలు మాటాడకుము. నాకుఁ గోపముగా నున్నది.

పృథువు : నిన్నుఁ గుఱ్ఱవందిని జంపించితి వని నాకును గోపముగా నున్నది

వేనుఁడు : నీవు వానిని బ్రేమించితివా ?

పృథువు : సునీథ రాత్రి యంగరాజువెంటఁ బడిపోయినది.

వేనుఁడు : ఇంక వారిద్దఱకుఁ గోటతలుపులు తీయరాదు.

పృథువు : తలుపు లవే తెఱచుకొనుచున్నవి.

వేనుఁడు : నే నిది నమ్మను. వారి నెవరు చూచినను వెంటనే నావద్దకుఁ దీసికొని రావలయును.

పృథువు : మొన్నరాత్రి నీవే చూచితివికదా! వదలిపెట్టితివేమి ?

వేనుఁడు : నేఁడు నీయొడలినిండ నిన్నిపూవు లెక్కడివి ?

పృథువు: అంగరాజు సునీథను దీసికొని పూవులు వదలిపెట్టి పోయెను

వేనుఁడు: ఇంక సునీథాంగరాజులు నాయింటికి రాఁగూడదు

పృథువు: వచ్చినచో నేమి చేసెదవు?

[అంగరాజు ప్రవేశించి]

అంగరాజు: ఏమిచేయునా, కన్నులు పెట్టుకొని చూచును. మా మాటలు చెవులు పెట్టుకొని వినును. అంతకన్న నేమి చేయును? ఏమి చేయఁగలఁడు? ఇతఁ డేమి రాజా! రాజును నేను. సునీథరాణి. పెండ్లిచేసికొననివానికి రాజ్యార్హత లేదు. ఈసంగతి నేనేకాదు. సర్వఋషులచేతఁ జెప్పించెదను. ఇదివఱ కెంతమంది రాజులు రాజ్యము చేయలేదు! ఎవరిమాటయో యెందుకు? ఈఅంగరాజు రాజ్యముచేయ లేదా? అతనికి భార్య లేదా? ఇదిగో సునీథ. సునీథా! మాట్లాడ వేమి? నీ వంగరాజుభార్య వగుదువా, కాదా? సునీథా! మాట్లాడవేమి; నీవు వేనునితో నొకటైతివా! హా! హా! విచిత్ర కుటుంబినీ! కాపురము చేసిననాళ్లు అంగరాజుతో రాజ్యము చేసి అతనితోఁ బాటు రాజ్యసుఖము లన్నియు ననుభవించి యతఁడు ముసలివాఁడై పిచ్చివాఁడై యడవులవెంటఁ దిరుగుచున్నప్పుడు వానిని వదలిపెట్టెదవా? ఇదా! పతివ్రతలత్రోవ? భో! భో! పంచభూతములారా! భో! భో! ఋష్యాత్మలార! భో! భో! కులదేవతలార! చూడుఁడు! చూడుఁడు! ఈ పతివ్రతా రత్నము, ఈకులసతీతిలకము, ఈమహారాణి, ఈజంబూద్వీప వసుంధరాజనితకామినీచూడామణి, భర్త బ్రతికియుండఁగనే వానినిద్యజించి కుమారునితోఁ జేరి యన్యాయపథమునఁ బోవుచున్నది. పాలించుఁడు, పాలించుఁడు!

కృతములోఁ గలి పుట్టి మతములో కలిపట్టి
తతపురాఋషులసన్నుతమార్గముల నిరా
దృతికల్గి పాపసంగతికల్గి కృతపుణ్య
మతు లైనవారి కేమాత్ర రక్షయు లేక
చెడిపోయె జగమెల్లఁ జెడిపోయె జగమెల్ల

వేనుడు: పృథూ! ఇచ్చట సునీథ యెచ్చట నున్నది? ఆ పిచ్చి వాని ఆగోల యేమి?

పృథువు: అతఁడు పిచ్చివాఁడేనాయె? ఈ నీ ప్రశ్న యేమి?

వేనుఁడు: సునీథ యితని వెంట నేగెనంటివి? ఏది సునీథ?

అంగరాజు: ఓయీ! వేనుఁడ, నా వెంటవచ్చిన సునీథమాట పృథు నడిగెద వేమి? సునీథ నీకంటికిఁ గనఁబడదు. మృత్యువాసన్నమైనవాని కరుంధతీనక్షత్రమువలె, మ్లేచ్ఛభావపూరితునకు దివ్యఋషుల మహావాణివలెఁ, గుతర్కబుద్ధికి వేదాత్మవలె సునీథ నీకు నశించిపోయినది. సునీథ నీ కెందుఁ గనఁబడును? గ్రుడ్డివానికి దివ్యమణి కనఁబడినదా? మూఁగవానికి శబ్దస్వరూపము గోచరించినదా? గుగ్గిలపుఁబొగ మత్తుచేఁ బరవశుఁడైనవానికి నారసముబాధ తెలిసినదా?

ఆకసంబునఁ గాంతి వాకలై పరుగెత్తి
శ్రీకరాకృతి కన్న చిన్నారితొలిచుక్క
రేకత్తె సానాదిశాకామినీముఖ
శ్రీకపోలశ్రీలు చెలువు లొల్కునచోట
దాగియుండె సునీథ దాగియుండె సునీథ

వేనుఁడు: పృథు! సునీథ నితఁడు చంపెనా యేమి?

పృథువు; సునీథయే నీవును నేనునుగాన సునీథను జంపినచో నిన్నును నన్నునుఁగూడఁ జంపినట్లే

వేనుఁడు: అంగరాజా ! సునీథను నీ వేమిచేసితివి ?

అంగరాజు : సునీథనుగూర్చి యడుగుటకు నీ వెవ్వరవు ? సునీథ నాకు భార్య. దానిపై నాకు సర్వాధికారములు కలవు. లేవని శాసించు దుష్టరాజునాజ్ఞ నేను తిరస్కరించుచున్నాను. అరే ! సునీథ యెవరు ? నాయాత్మలో నాత్మ, నా దేహములో దేహము, నామనస్సులో మనస్సు, నాకంటిలోఁగన్ను. ఎవఁడాదుష్టరాజు తెలివితక్కువ శాసనముచేసి సునీథను, నన్ను వేరుపరచువాఁడు. సునీథను నాకు ఋషులప్పగించిరి. నేను సునీథను మఱల వారి కప్పగించవలయును

అగ్నిహోత్రులు నాకు నందిచ్చిన సునీథ
భగ్నభ్రష్టనై నన్నుఁబోలుపు దిద్దు సునీథ
నగ్నమనస్కయై ననుఁ గొల్చిన సునీథ
ప్రాగ్నవోషఃపవిత్రతనూజ్జ్వలసునీథ
నీ కెవ్వరడుగగా నీ కెవ్వరడుగంగ

వేనుఁడు: పృథూ ! ఇతఁడు సునీథను జంపినట్లులేదు

పృథువు : ఇదివరకుఁ జంపకపోయినను ఇకఁ జంపును.

వేనుఁడు : నీ వెట్లూహించితివి ?

పృథువు : అదికాకపోయిన నామెమీఁది యధికారము తన కంతయున్నదని యీ ఘోష యెందుకు ?

అంగరాజు : పృథూ ! పృథూ ! ఆఁడపిల్లవలెఁ గనఁబడుచుంటివి కాని, నీవే మగవాఁడవు. అదుగో ! ఆపురుషాకృతి ఆడది. ఆడమగతనములు వివేక తారతమ్యమువలనఁ గనఁబడును గాని, రాజులై దుష్టత్వము మూర్తి కట్టినంతమాత్రమునఁ దెలియవు

వేనుఁడు : సునీథను మనము రక్షించవలయును

పృథువు : అంగరాజునధీనమందున్న యామెను మన మెట్లు రక్షించఁగలము !

వేనుఁడు : ఆమెను మనయధీనములోనికిఁ దెచ్చుకోవలయును

అంగరాజు : అంగరాజునధీనము వదలి సునీథ యింకొకనియధీనములోనికి నీకృతయుగములో రాదు. సునీథా! సునీథా ! నీవు నన్ను వదలిపోయెదవా పోవు, పోవు.

అంగరాజు సునీథ అంగరాజు సునీథ
అంగరాజుకుఁ గాక అగుదె ఓసినునీథ
అంగలి శాసించి వేరు సేయ సునీథ
నంగరాజును, బాప హాతుఁ డౌటయె నిజము !

తెర

మూడవయంకము.

రాజాంతఃపురమున వేనరాజు గౌతముఁడుకూర్చుండి.

గౌతముఁడు. నీవు వేసిన ప్రశ్నయే మఱల వేసెదను. నీకుఁ దిక్కు తిరిగినదాయేమి, నన్ను రమ్మని కబురంపితివి

వేనుఁడు. అది యొకరీతిగాఁ దిరిగినది

గౌతముఁడు. అది యేరీతి?

వేనుఁడు: నేను వివాహమాడెదను.

గౌతముఁడు: వివాహమాడెదవా? ఎబ్బే! నీ వెందుకు వివాహమాడెదవు. నీవు వివాహమాడినచో నీ యీ లోక మంతయు నాడదా? ఆడినచో నీ సిదాంత మేమైపోవును? పురుషు లందరు స్త్రీలమీఁద నధికారము వహించి వారి నధః పతితలను జేయుచుండిరాయెను. పురుషులమీఁదికి స్త్రీల నెదురు తిరిగించి వారికిఁ బురుషులతో సమానములైన హక్కుల నిప్పించవా? ఆ స్త్రియందు వారికి సమానభాగము కావలె. మఱి వివాహమైనచో నీ సిద్ధాంతమునకుఁ గొంత వఱకు విఘ్నము రాదా?

వేనుఁడు: ఏకగర్భజనితులైన స్త్రీపురుషులు వివాహమాడి నచో నా స్త్రివిషయమున భేదమే రాదుకదా?

గౌతముఁడు: ఆ! ఆ! ఏమంటివి? ఏమంటివి!

ప్రళయావసానవర్షత్పుష్కలావర్తముక్తాశనిధ్వనుల్ మొసరుకొలిపి
ఆదివరాహదంష్ట్రాగ్రనిర్గమితాగ్నికీలాచ్ఛటల్ వెళ్లగిల్లవచ్చి
వృత్రరక్షఃకంఠవిదళనారంభవేళావజ్రధారాప్రభావ మెఱవని
దుష్టకాసరదైత్యధోఃఖండనారబ్ధదేవీకరాళాసిదీప్తి మెరసి
సకలపూర్వర్షి దివ్యాత్మజనితఘనత
పఃప్రబోధాగ్ని మిణుగురుల్ బాహిరిల్లి
నిర్వమప్రక్రమునఁ దనీనేలగాగ
నీశిరస్సుధరిత్రిపై నిలచు గాక
ఇంక నీమొగము నేను చూఁడను

[నిష్క్రమించును]

వేనుఁడు : [నవ్వి] ఈపసిబుద్ధులకు నేదైననొక యూహ కలిగినను తప్పే. ఊహలు కలుగుట మనస్సునకు సహజము. దానిలో తప్పేమియు లేదు. ఈలేతబుద్ధులయిన ఋషులకీ మాత్రము తెలియదు. తెలియకయుఁ దెలిసినట్లు నటించుచున్నారు

పృథువు : [ప్రవేశించి] అన్నా! నిజముగా నాఋషులు నీయంత తెలివికలవారు కాదు

వేనుఁడు : నీవు నన్ను 'అన్నా' యని పిలువరాదని చెప్పలేదా?

పృథువు : నీగౌతములసంభాషణ నేను విన్నాను. అందుకనియే యిట్లు పిలుచుచున్నది.

వేనుఁడు : నీవు నన్నట్లు పిలచిన నే నొప్పుకొనను

పృథువు : నిన్నన్నాయని పిలచెడిదే నిజము. అన్నా! నీ సిద్ధాంతములకు నే నెన్నడు నొప్పుకొనలేదని నీకు తెలియును

గదా ! నేను మనస్సులో నొప్పుకొనకపోయినను బైకి నా విషయములందు ని న్నెదిరించనని వాగ్దాన మిచ్చితిని. ఆ వాగ్దానమును నేఁటినుండి యీ సంబోధించుటయం దుప సంహరించుకొంటిని.

వేనుఁడు : పృథూ! నీకును గౌతమునకుఁ బట్టిన పిచ్చిపట్టినదా యేమి ? మీ రందఱును స్వంతముగా నేల యూహించరు ?

పృథువు : సమాధానము చెప్పుమందువా ? చెప్పెదను. అనాదినుండియు సర్వమానవులకును మన స్సున్నదికదా ! అందఱు నూహించిరి. పూర్వులు మన కవసరమైన విష యము లూహించి యవి యెట్లెట్లుండవలయునో నియ మించిపోయిరి. అవి మఱల మన మూహించుటవలన మాన వుని జ్ఞానమున కభివృద్ధి యేది ? సంగీతమునందు నీవు క్రొత్తగా స్వరము లేల కనిపెట్టవు ? పూర్వులు కనిపెట్టిన త్రోవనే పో వెద వేల ? నీవు క్రొత్తగా నేఁడు స్వరములు కల్పిం చుట మొదలుపెట్టుము. నీ వింత గాయకుఁడ వౌదువా ? చెకు ముకిరాతికి దూదికి సంయోగమువలనఁగాని, కొయ్యకు కొయ్యకు రాపిడివలనగాని యగ్నిపుట్టునని పూర్వులు చూపిరి. నీవు దానినే యేల యుపయోగించుకొందువు? మఱల నేదో కనిపెట్టుటకుఁ గ్రొత్తగా మొదలుపెట్టుము. మొదలుపెట్టవు. సర్వసిద్ధముగా నున్న యీయగ్నినే యుప యోగించుకొనుచుంటివి. అట్లే సంఘవిషయమునఁగూడఁ బూర్వు లిది యిట్లు, ఇది యిట్లని నియమించిపోయిరి. ఆజ్ఞా నము నుపయోగించుకొని సుఖించలేక నేను మొదలుపెట్టి

యూహింతునని వాదించెదవు. ఆయగ్ని ప్రత్యక్షోప
యోగముకలదిగాన నచ్చట నీకు వివాదములేదు. దీని
యుపయోగ మప్రత్యక్షముగాన నిచట వివాదము

వేనుఁడు: అవును. అప్రత్యక్షమైనదానిని నేను నమ్మను.

అంగరాజు: [ప్రవేశించి] నమ్మవు, నమ్మవు. అప్రత్యక్ష
మైనదానిని కాదు నమ్మనిది, నీ యిష్టములేనిదానిని. నేను
వచ్చినంతనే తలుపులు వానియంతటనవి తెఱచుకొనుచుండ
నన్న మాట నమ్మవు. నీవు సునీథకడుపునఁ బుట్టితి నన్న
మాట నమ్మవు. అవును నీ కది యప్రత్యక్షమైనవిష
యము. నీ వెందుకు నమ్మవలయును? నీవు రాజువై రాజ్యా
ధికారివగు విషయమున నా నమ్మకముతోఁ బనిలేదు. చూచి
తివా! నీ నమ్మక మెట్టిదో? ధనవిషయములో, నధికారవిష
యములో నన్నియు నమ్మెదవు. నీతివిషయములో, ధర్మము
విషయములో నేదియు నమ్మవు. నీతిధర్మములు కొట్టునా?
తిట్టునా? వానియందు నమ్మక మున్నచో స్వర్గము నిచ్చును.
లేనిచో నరకము నిచ్చును. ఆ స్వర్గనరకములు మాత్రము
ప్రత్యక్షములా యేమి? అవియును లేవు. ఏదీ చెప్పుము?
అసలు దేనిని నమ్మెదవు?

వేనుఁడు: కన్నులతోఁ జూచినదానిని నమ్మెదను

అంగరాజు: అయినచో వాయువు ప్రపంచమున లేదు

వేనుఁడు: గాలి యున్నదని మనకుఁ గనఁబడుటలేదా?

అంగరాజు : ఓహో ! జనులార ! రండు, రండు, గాలిని గను లతోఁ జూచుచున్న మొనగాఁడు బయలుదేరినాఁడు. ఈవిద్య మీా రితనివద్ద నేర్చుకొనుఁడు.

వేనుడు : పృథూ ! మనము గాలిని జూచుటలేదా ? అది మనయొడలికిఁ దాకుచున్నది, సుళ్ళు తిరుగుచున్నది, చెట్ల యాకు లల్లలాడించుచున్నది. వెదుళ్ళబోసుకొని రొదచేయు చున్నది. సముద్రపుటొడ్డునఁ జిన్ని చిన్ని పొద లడ్డముచేసి కొని పొడుగైన యిసుకతిప్పలు కొరడిగాఁ బోయుచున్నది. చిన్న చిన్ని చెరువులలో బుల్లి బుల్లి కెరటములఁ గలిపించు చున్నది. నీ ముంగురులతో నాడుకొనుచున్నది. గాలిని నేను చూచుచునే యున్నాను.

పృథువు : నీ వాగాలిచేయు పనులను చూచుచున్నావుగాని, యా గాలినే చూచుచున్నావా ?

వేనుఁడు : పృథూ ! జన్యజనకవస్తువులకుఁ దత్త్వతః భేదము లేదు, కార్యకారణములకున్నది కాఁబోలు.

పృథువు : లేదు, లేదు; అందుకనియే నీకును నాకును సునీ థకును భేదముఁ లేదు.

వేనుఁడు : మొదల నేను సునీథకుఁ బుట్టితినని రుజు వేమి ?

పృథువు : అయినచో నీకు రాజ్యమే లేదు

అంగరాజు : పృథూ ! కాదు, కాదు, రాజ్య మున్నది. సునీ థకుఁ బుట్టిననే రాజ్య ముండవలయునా ? ఎట్లు తాను రాజ

య్యెనో వేనున కాసంగతి యెందులకు? వేనుఁ డిప్పుడు రాజు. అది ప్రత్యక్షమైన విషయము. అది కాదనుటకు నీ వెవ్వరవు, నే నెవ్వరను. అంతేకాదు వేనా?

వేనుఁడు : అంతే!

అంగరాజు : మొండివాఁడు రాజుకన్న బలవంతుఁడు!

[తెరలో]

సర్వభారతక్షోణీ మండలాధిపత్యచిహ్నరత్నకిరీటవిభ్రాజిత శిరోమండలా! వేనమహారాజా! రెండు జాము లైనది. ధర్మాసనమునుండి లేచు వేళ యయినది.

చిఱుతుకతమ్మిపూవుతుదఁ జెందిన తేనెలు పద్మబంధువే
తరణి, స్వకీయహాకిరణతాపము పెల్లున నింకఁబెట్టెడ
గ్గరినద్విరేఫపాళి యెఱకల్గమి మ్మ్రలమాడ్చి క్రొత్తతా
మరచెలికారమే విడఁడు మాడ్చుకుఁ దక్కెనవాని నన్నిఁటిన్.

వేనుఁడు: కౌషీతకా! ఆ మొండివాఁ డెవఁడు?

అంగరాజు : రాజుకన్న బలవంతుఁడు.

కౌషీతకుఁడు : [ప్రవేశించి] వేనుఁడా! ఆయన వినీతభట్టు నల్లుడు. తనకుమారునిమృతికి వగచి తనకొడుకు చచ్చినచావే చావవలయునని వచ్చి కైవారముచేయుచున్నాఁడు.

వేనుఁడు : అట్లయినచో వానియిష్టముప్రకారమే కానిమ్ము. కౌషీతకా! సేనానాయకుఁడైనమృత్యువుతో నిట్లు చెప్పుము. నాయాజ్ఞాతిరస్కారము చేసినవారినెల్ల నిర్దయతోఁ గారాగారములయందు వేయించవలయును.

కాపీతకుఁడు : వేనుఁడా! కారాగారము లేమిటి? కొరడాలతోఁ గొట్టించుచున్నాఁడు. ఏనుగులచేతఁ ద్రొక్కించుచున్నాఁడు. ఒకవేళఁ గారాగారములయందు వేయించినను వారు మరల బయటకుఁ బోవుటలేదు.

వేనుఁడు : ఇట్లు జరుగుచున్నదని ప్రజలకందరకుఁ దెలియునా?

కాపీతకుఁడు : తెలియదు. ఇవన్నియు రహస్యముగా జరిగించి వారందరు జాడ్యములు వచ్చి చచ్చిపోవుచుండిరని జనులకుఁ దెలియఁజేయుచున్నాఁడు.

వేనుఁడు : సరే! పొమ్ము.

కాపీతకుఁడు : [నిష్క్రమించును]

అంగరాజు : సిద్ధాంతములు వేరు, ఆచరణలు వేరు. తండ్రి వేరు, కొడుకు వేరు. తండ్రికిఁ బుట్టినకొడుకు తండ్రివలె నాచరించుచున్నాఁడా? అట్లే సిద్ధాంతములనుండి పుట్టినయాచరణములు సిద్ధాంతములవలె నుండనక్కరలేదు. ఈ తిర్యగ్గగత్తునకు బుద్ధిలేదు. అది సరిగాఁ దాను పుట్టినజాతిధర్మమునే యనుష్ఠించుచున్నది. పెద్దపులికిఁ బుట్టినపిల్ల పెద్దపులివలెనే నడచుచున్నది, గరుత్మంతునికిఁబుట్టినది గరుత్మంతునివలెనే యున్నది. మామిడిటెంకనుండి నిమ్మచెట్టు పుట్టుటలేదు. అయ్యో! మనస్సులేని, తెలివితేటలులేని యాతిర్యగ్గగత్తు మార్పులేకుండ నడచుచున్నది. మనస్సుగలిగి వివేకముగల మేము చూడుము. ఎప్పటికప్పుడు క్రొత్తగా నడచుచుంటిమి. మే మనునది యొకటి, చేయునదియొకటి. భగవంతుఁడుచేసిన

సృష్టిమీఁద నభివృద్ధిచేయుచుంటిమి? అందరు మానవులు నొకటే ఎక్కువ తక్కువలు లేవని మాసిద్ధాంతము. మేము మాత్రము రాజులము. మే మెవరిని జంపినను తప్పులేదు. అది మాసిద్ధాంతములోని భాగమే. రాజు తన ప్రజను దా నురి తీయించవచ్చును. భర్త తనభార్య నేమియుఁ జేయరాదు. తండ్రి తన కొడుకు నేమియు ననరాదు. ఓహో! న్యాయము న్యాయము!

> ఆకాశమున నేగు నాద్విజోత్తములార!
> శేశ ధరిత్రి మెలఁ్చెదుతరూత్తములార!
> వే కానలోనఁ బర్వెడు మృగోత్తములార!
> పోకలట్లియైన పూరుషోత్తములార!
> ఈధర్మమెటుఁగుఁడీ దెుటుఁగుఁడీ ధర్మము.

వేనుఁడు: కౌక్షీతకా ఈ యంగరాజును దీసికొనిపోయి కైదులో నుంచుము

అంగరాజు: ఎవఁడు నన్ను బంధించునది! ఎవనియాత్మ యెవనివశములోన లేదో వాఁడిదివరకే బంధితుఁడై యున్నాఁడు నా యాత్మ నా వశములో నుండఁగా నాకు వేరే బంధమే లేదు. నన్నుఁ గారాగారమున నుంచుము. నే నక్కడకూడ నీపాటలే పాడెదను. నన్నుఁ జంపివేయుము, నేను గాలిలో నీపాటలే మ్రోఁగెదను. నన్ను నీవు కైదులోఁ బెట్టలేవు; చంపనులేవు ఓహో జనులారా! చూడుఁడు చూడుఁడు. వీఁడు నా కడుపునఁబుట్టినబిడ్డ; నా సొమ్ము తిని బ్రతుకుచున్న వాఁడు. నా రాజ్యము అన్యాయముగా నపహరించినవాఁడు. నన్ను బంధించునఁట. నన్నురితీయించునఁట. నన్నుఁగొరడాలతో

గొట్టించునఁట. నన్నేనఁగులచే మట్టించునఁట. నాకన్నము పెట్టక యింటినుండి వెడలఁగొట్టినాఁడు. నన్ను మోసముచేసి నా రాజ్య మపహరించినాఁడు. నాకుఁ దాను పుట్టనేలే దనుచున్నాఁడు. నా సునీథను నానుండి యపహరింపఁ జూచుచున్నాఁడు. ఈ యన్యాయము చూడుఁడు చూడుఁడు! మీకుఁ జెవులు లేవా? వినఁబడుటలేదా? కన్నులు లేవా? కనఁబడుటలేదా? ఒకముసలివాని నీదుష్టు బంధించుచుండగాఁ జూచెద రేల? ఛీ! ఛీ! మనుష్యులైన మీతోఁ జెప్పుకొనుటకన్న గాలితో నీరుతో నిప్పుతోఁ జెప్పుకొన్న లాభము కలదు. ఓవాయువా! నీవు వీని నాసారంధ్రముల నాడకుము ఓజలమా? నీవు వీనికిఁ బ్రాణ ప్రదానము చేయకుము. ఓ యగ్ని! నీవు వీని ప్రాణానిలముల కాధార పడకుము! మనుష్యులకు బుద్ధులుపోయినవి; కాని జడపదార్థములకుఁ బోలేదు, పోలేదు. లేకున్నచో మాపృథువు ముక్కులోనుండి నిశ్వాసరూపమున వాయు వేల యాడుచున్నది. జలాధిదేవతలు మాపృథువు ప్రాణము లేల కాపాడుచున్నారు. మూఁడువేళల నాచేతఁబూర్వము సమర్చితుఁడైన యగ్ని మాపృథువునకుఁ బ్రాణరక్ష యేల చేయుచున్నాఁడు తేజస్సు మా పృథువు నాననమున నేల యట్లు వేదాత్మవలె వెలుఁగుచున్నది. పంచభూతములనిండఁ బాపమునిండి తొలుకాడుచున్నది. లేకపోయిన నామహాభూతములలో నంతమహాధని యేల చెల్లగేగవలె?

ఓ సముద్రనదీమహోదదేవతలార !
భాసమానాగ్ని దేవతలార ! పిౢతులార !
వాసించి చరియించు వాయుదేవతలార!
ఆకాంతరహితవై హేయసాధిపులార !
ఊరితీయు నెవఁడు మి మ్మూరితీయు నెవ్వాఁడు
కరులఁ ద్రొక్కించు నిక్కముగ మి మ్మెవ్వాఁడు
కొరడాల దండించు గుణి మిమ్ము నెవ్వాఁడు
ఎవ్వాఁడు మిమ్ము శాసించఁ గల్గినాఁడు.

[అంగరాజును బంధింప భటులు వత్తురు]

పృథువు : వేనా! ఇతఁడు పిచ్చివాఁడుకదా, ఇతనిని బంధించి ప్రయోజన మేమి ?

అంగరాజు : నేను పిచ్చివాఁడనని వేనునకు నమ్మకము లేదు. పై కట్లు చెప్పును. నిజమునకు వేనునకు దేనియందు నమ్మకమున్నది ? దేనియందును నమ్మకము లేదు. కొన్నింటియందు నమ్మక మున్నట్లు నటించును. ఆనటించుట యెందులకా ? లోకమును మోసము చేయుటకు

వేనుఁడు : కాపీతకా ! ఈయంగరాజును దీసికొనిపోయి భద్రముగాఁ గారాగారమున నుంచుము. ఆయన కేది కావలయు నన్న నది యీవలయును. కారాగృహములో నాతని స్వేచ్ఛకు మీరు భంగము తేరాదు

అంగరాజు : వేనుఁడా ! నీ మేలుకొరకే చెప్పుచున్నాను. నన్ను గారలో నుంచుట నీకు శ్రేయస్సు కాదు. శ్రేయస్సేమిటి? కాక

గొట్టించునఁట. న న్నేనఁగులచే మట్టించునఁట. నాకన్నము పెట్టక యింటినుండి వెడలఁగొట్టినాఁడు. నన్ను మోసముచేసి నా రాజ్య మపహరించినాఁడు. నాకుఁ దాను పుట్టనేలే దనుచున్నాఁడు. నా సునీథను నానుండి యపహరింపఁ జూచుచున్నాఁడు. ఈ యన్యాయము చూడుఁడు చూడుఁడు! మీకుఁ జెవులు లేవా ? వినఁబడుటలేదా ? కన్నులు లేవా ? కనఁబడుటలేదా ? ఒకముసలివాని నీదుష్టు బంధించు చుండగాఁ జూచెద రేల ? ఛీ! ఛీ! మనుష్యులైన మీతోఁ జెప్పుకొనుటకన్న గాలితో నీరుతో నిప్పుతోఁ జెప్పుకొన్న లాభము కలదు. ఓవాయువా ! నీవు వీని నాసారంధ్రముల నాడకుము ఓజలమా ? నీవు వీనికిఁ బ్రాణ ప్రదానము చేయకుము. ఓ యగ్ని ! నీవు వీని ప్రాణానిలముల కాధారపడకుము ! మనుష్యులకు బుద్ధులుపోయినవి; కాని జడపదార్థములకుఁ బోలేదు, పోలేదు. లేకున్నచో మాపృథువు ముక్కులోనుండి నిశ్వాసరూపమున వాయు వేల యాడుచున్నది. జలాధిదేవతలు మాపృథువు ప్రాణము లేల కాపాడుచున్నారు. మూఁడువేళల నాచేతఁబూర్వము సమర్చితుఁడైన యగ్ని మాపృథువునకుఁ బ్రాణరక్ష యేల చేయుచున్నాఁడు తేజస్సు మా పృథువు నాననమున నేల యట్లు వేదాత్మవలె వెలుఁగుచున్నది. పంచభూతములనిండఁ బ్రాణమునిండి తొలుకాడుచున్నది. లేకపోయిన నామహాభూతములలో నంతమహాధ్వని యేల చెల్లగేగవలె?

ఓ సముద్రనదీమహోదదేవతలార !
భాసమానాగ్నిదేవతలార ! పితృలార !
వాసించి చరియించు వాయుదేవతలార !
ఆశాంతరహితవై హాయసాధిపులార !
ఈ రీతియు నెవఁడు మి మ్మిరీతియు నెవ్వాఁడు
కరులఁ ద్రొక్కించు నిక్కముగ మి మ్మెవ్వాఁడు
కొరడాల దండించు గుణి మిమ్ము నెవ్వాఁడు
ఎవ్వాఁడు మిమ్ము శాసించఁ గల్గినవాఁడు.

[అంగరాజును బంధింప భటులు వత్తురు]

పృథువు : వేనా! ఇతఁడు పిచ్చివాఁడుకదా, ఇతనిని బంధించి ప్రయోజన మేమి ?

అంగరాజు : నేను పిచ్చివాఁడనని వేనునకు నమ్మకము లేదు. పై కట్లు చెప్పును. నిజమునకు వేనునకు దేనియందు నమ్మక మున్నది ? దేనియందును నమ్మకము లేదు. కొన్నింటియందు నమ్మక మున్నట్లు నటించును. ఆనటించుట యెందులకా ! లోకమును మోసము చేయుటకు

వేనుఁడు : కాపీతకా ! ఈయంగరాజును దీసికొనిపోయి భద్ర ముగాఁ గారాగారమున నుంచుము. ఆయన కేది కావలయు నన్న నది యీావలయును. కారాగృహములో నాతని స్వేచ్ఛకు మీారు భంగము తేరాదు

అంగరాజు : వేనుఁడా ! నీమేలుకొరకే చెప్పుచున్నాను. నన్ను గారలో నుంచుట నీకు శ్రేయస్సు కాదు. శ్రేయస్సేమిటి? కార

పోవుటయేమిటి ? తల్లి చెవులు త్రెంచినవానికిఁ బినతల్లిచెవులు బీరపూవులఁట. భగవంతుఁడే లేడన్నవానికిఁదండ్రియున్నాఁడా? వేనా ! నీవు స్వయంభువవు. నీయిష్టమే యిష్టము. రాజ్యము చేయుము. భటులారా ! పదండు, నేను మీవెంటవచ్చెదను. వేనా! చేతులకు సంకెలలు వేయించుకొన్నందువా? (రెండు చేతులు దగ్గరకుఁ బెట్టి) ఇంక నడువుఁడు. వచ్చుచున్నాను. చేతులు బంధించినచో నన్ను బంధించినట్లా ? చేతులు నేనా? ఈచేతులు నేనైనచో ఈచేతులు విరుగు ననుకొమ్ము, అప్పుడు నే నుండనా ? కాళ్లు తెగఁగొట్టినచో నప్పుడు నే నుండనా ? కనుక కాలుసేతులు నేను కాదు. పృథూ! నీవు చెప్పుము. వానిని బంధించినచో నన్ను బంధించుటెట్లగును?

వేనుఁడు: పృథూ! చేతులు, కాళ్లు విరిగినచో నే నుందును. మెడ విరిగినచో? కావునఁ గాళ్లు, చేతులు నేనుకాదు, మెడ నేను. నన్ను బంధింపఁదలఁచినచో మెడ బంధింపవలయును. నన్ను జంపవలయునన్నచో మెడ నఱుకవలయును

[తెరలో - అమంగళ మప్రతిహతమగుఁగాక]

వేనుఁడు: [నవ్వి] పృథూ! పృథూ! చూచితివా! ఈ గోరువంక యేమనుచున్నదో? అమంగళ మప్రతిహత మగుఁగాకయఁట! ఛీ!ఛీ! బిజిలీ! నీవు గోరంకవయ్యును మాటలు నేర్పినందుకు నీరాజునకు నమంగళము కోరుచున్నావా? రోజును లడ్లు జిలేబులు తిని చివరకు నాకిదా ప్రత్యుపకారము? నీకీమాట లెవరు నేర్పిరి?

[తెరలో - గౌతముఁడు నేర్పెను]

వేనుఁడు: చూచితివా! పృథూ! గౌతమునకు నా ప్రాణములమీఁద నెందు కింత విరోధము

పృథువు: గౌతమున కిట్టివక్రపుఁగూఁతలు నేర్పిన దెవరు?

[తెరలో - వేనమహారాజు]

పృథువు. గౌతమున కీమాటలు నేర్పినది నీ వనుచున్నది యీ గౌరువంక. అందుచేత నీప్రాణములమీఁద నీకే విరోధమని తేలుచున్నది

అంగరాజు: ఎదుటివారిప్రాణములమీఁద నా కెవ్వఁడు విరోధమైనదో నాప్రాణములమీఁదఁగూడ నా కప్పుడే విరోధము. నామెడయును నేను నొకటా? కాదు కాదు. నామెడయు నేను నొకటియైనచో 'నేను' 'నామెడ' అను రెండు భిన్న వస్తువు లేలయుండును. నామెడ నఱకినచో నేను పోను, నా ప్రాణములు పోవును. నాప్రాణములు వేరు, నామెడ వేరు, నేను వేను. నాప్రాణములు పోవును, నామెడయు పోవచ్చును, నేను పోను. నే నెచ్చటికిఁ బోదును? అనంతమైన యీ యాకాశమంతయు నే నావరించియుంటిని. నేను జలములో నున్నాను, అగ్నిలో నున్నాను, వాయువులో నున్నాను, తేజస్సులో నున్నాను; నేను లేనిచోటు లేదు. శబ్దములో నేను, భావములో నేను, మనస్సులో నేను, సర్వేంద్రియములు నేనే, నేను కానిదేది? బంధితుఁడను నేన, బంధించినవాఁడను నేన, బంధము నేన, నన్ను నేనే బంధించుకొంటిని. నాయిష్ట మైనచో

నే నీబంధమునుండి వదలించుకొనను గలను. ఇదిగో వదలించు కొనుచున్నాను [నిష్క్రమించును]

వేనుఁడు : పృథూ! చూచితివా? ఆపిచ్చివాని మాటలు గజము మిథ్య, పలాయనము మిథ్య యన్నట్లున్నది

పృథువు : ఆయనది మిథ్యావాదము కాదు, 'అస్తి' వాదము

వేనుఁడు : 'అస్తి' వాదము కాదు, అస్థికలవాదము,

పృథువు : ఆవాదము మనది

వేనుఁడు : అనగా?

పృథువు : అనగా? వినీతభట్టు, వానియల్లుఁడు, వానిమనుమఁడు. వీరందఱియస్థికలు మనవాదమువలన నేకదా కలిగినవి. అసలు మనది అస్థికలవాదము

[తెర]

నాల్గవయంకము

[రాజాంతఃపురము - వేనుఁడు కౌషీతకుఁడు ప్రవేశము]

వేనుఁడు: ఈ వేసంగివెన్నెల పుష్యరాగముల కాంతులు వెదఁ
జల్లినట్లు మల్లెపూవులు పారబోసినట్లు మబ్బులు విరిసిపోఁగా
లేఁతయెండలు తళతళలాడినట్లు మాపృథు నవ్వినట్లు విరఁ
బోసికొన్నది. మాపృథు నవ్విన తెల్లనికాంతులలో నామె
దంతములు కనఁబడీ కనఁబడనట్లు ఈవెన్నెలలో దూరాన
తోఁటచివరఁ గలరెల్లుపూవులు కనఁబడీకనఁబడుటలేదు.
ఈచల్లనిగాలి స్నేహితునివలె వెనుకనుండి వచ్చి నన్ను
మెల్లగాఁ దాకుచున్నది. అవునవును. నా స్నేహితునకునాకును
దూరమై పోయినది. గౌతమా! గౌతమా! ఓయీ! నా
గుండెకాయ! ఓయీ! నాయెదలో నుంచుకొన్న చిన్నారి
దీపము! నన్ను వదలిపోతివికదోయి. నాగౌతముఁడు లేని
వెన్నెల నాకు బాగుగాలేదు. నాప్రాణములు అల్లల్ల గాలి
పొరలమీఁదఁ దేల్చుకొనిపోవుటలేదు. నిముసము వీడియెఱుం
గని మా చెలికారమున కెట్టి దుర్దినములు వచ్చినవి? నేఁటికి
నాల్గునాళ్ళనుండి నాకు నిద్రాహారములు లేవు. నేను కృశించిన
ట్లున్నది. వెడందమై బిరుసువారిన నాయెదురొమ్ము ఉబ్బు
తగ్గి సడలినది. నా చేయి చేయి తాకినచో నాకే కఠినముగాఁ
గన్పించుటలేదు. గౌతమునిమీఁదినుండి నామనస్సెట్లు త్రిప్పు
కొందును. పోయి గౌతమునిసిద్ధాంతము లంగీకరించితి నని
చెప్పుదునా! ఛీ! అతనివాదములు కొంత వరకు గంభీరములుగ

నున్నవే! ఇన్నాళ్ళు నేను నిర్మించి యేర్పరచిన సిద్ధాంతములే తప్పులా? ఈరాత్రి చంద్రకేతకీప్రాసాదమునందు హీనవాయించుకొందును. అదియే మార్గము [నిష్క్రమించును]

గౌతముఁడు: [ప్రవేశించి] వేనుఁడెందున్నాఁడో! అంతఃపురమంతయు వెదకితిని. అతఁడెందునుఁ గానరాఁడు. అతఁడో నేనో - యిద్దరిలో నెవరమో యొకరమే మిగులవలయును. ఛీ! ఛీ! వేదములు మూలఁబడినవి. శాస్త్రములు చట్టుబండలయినవి. వేదాంగములు త్రొక్కఁబట్టినవి. ధర్మశాస్త్రములు దగ్ధమైనవి. వేనా! వేనా! నీవు వేదములక్కఱలేదనువాఁడవు. నేను కావలెననువాఁడను. నేను చనిపోయి లోకమంతయు నిర్వేదమైనఁగావలయును. నీవు చనిపోయి శోషవడిన వేదమాతమఱలఁ దెప్పిరనైన దెప్పిరిలవలయును. నేను బ్రాహ్మణుఁడను నీవు క్షత్రియుఁడవు. నీ కస్త్రశస్త్రనైపుణ్యముకలదు. నాకులేదు. ఐనను నీతోఁగత్తియుద్ధము చేసి యీసంగతి తేల్చుకొనవచ్చితిని. ఇదిగో! ఈవెన్నెలలో నాకత్తి కుబుసము విడిచిన తెల్లత్రాచువలె తలతలలాడుచున్నది. నిజముగా నాతలయే తెగిపోవును. లోకాతిశాయియైన వేనుని పరాక్రమ మెక్కడ? చిన్ననాఁటినుండి వేనునిపూర్వులిచ్చిన యగ్రహారములమీఁద బ్రతికిన నే నెక్కడ? నిజమే, నేనే చనిపోవలయును. మా వేనునితల వెంట్రుకయుఁ జెదరకూడదు. ఛీ! ఛీ! నేను చనిపోవుట నాచనిపోవుటతో నాగిపోయిన యెడల నేనే చనిపోవచ్చును గాని యది వేదధర్మనాశనవిశునమైనయెడల నట్లు కారాదు. వేనుఁడే చనిపోవలయును,

వేదమతము మఱల నిలువవలయును. ఓహో! వేదమాతలార! ఋష్యాత్మలార! ధర్మదేవతలార! మీశక్తియంతయు వచ్చి నా బాహువునందును నా కరవాలమునందును నిలుచుఁగాక. నే నిదే వేనాసురవధార్థము బయలుదేరుచుంటిని. వేనుఁ డెక్కడ నున్నాఁడు? కౌషీతకా! వేనుఁ డెక్కడ?

కౌషీతకుఁడు: ఏ మట్లు వచ్చితివి? వేనుఁడు చంద్రకేతకీ ప్రాసాదమున వీణావాదనము చేయుచున్నాఁడు

గౌతముఁడు: అట్లనా! అతనిసంగీతము విని యెన్నాళ్ళయినది. ఓహో! ఈచంద్రకాంతశిలలు ద్రవించుచున్నవి అతని సంగీతమువలననే కాబోలు. కౌషీతకా! అదిగో నా కాధ్వని వినవచ్చుచున్నది. నే నిందుండి యతనిసంగీతము వినెదను. నీ వింకఁ బోవచ్చును [కౌషీ—నిష్క్ర-]

గౌతముఁడు: [నిమీలితాక్షుఁడై.] ఆహా! ఏమి యాధ్వని సౌందర్యము!

కలువపూలోని పచ్చలదిమ్మచుట్టును ముసరితుమ్మెదగమి మోదినట్లు
మెల్లైన యిసుకలమీద సన్ననినీటి ధారజాలుమర్మర పుట్టినట్లు
తల్లి లోఁరెక్కలో దాగి వెచ్చగనంచకూన క్రొమ్మెడ వంచి కూసినట్లు
లేతమళ్ళపొద వాలించిపాలాలపైనుండి వచ్చిన గాలి యూదినట్లు

ఏపురాజన్మసంస్కారమో! పరిణత
మై స్వయంగ్రాహ మందినయట్లు, మంచు
గొండతెల్లనికొమ్మున గూడుకట్టు
తుమ్మెదలపట్టుతేనియల్ తొణికినట్లు

వేనా ! వేనా ! నీయీసంగీత మెన్నిసారులు వింటిని, అన్ని సారులు నన్నిట్లే చేయుచున్నది. ఈధ్వని నా దేహములోనున్న సర్వరక్తనాళములను బెల్లగించుచున్నది. వేనా ! నీ వేవిధముగా బ్రతుకుటకుఁ దగనివాఁడవయినను, నీసంగీతము, నీశిల్పము, నీకవిత్వము - వీనిమాధుర్యముచేత నయినను బ్రతుకఁ దగినవాఁడవే. ఇంతసౌందర్య మెఱిఁగిన నీయాత్మలో నుండి యింతటియధర్మము వెలువడుట మాదౌర్భాగ్యము గాక మరేమి ? అదుగో ! అదుగో, అన్నా ! అన్నా ! నీయీ కేదారగౌళ యింత మనోహరముగా నే నెన్నడు వినలేదు. గౌరీజానికంఠభూషణము వైన యోరాగచూడామణీ ! మా వేనునికరాగ్రస్పర్శచే వీణాతంత్రులమీఁద నీవు సరిగా

సారెది గోదుమవన్నె త్రాఁచు లొకటొకటి
ప్రేమఁ బెనవేసికొనుచు పింపిల్లుకూని
నట్లు కేదంగిపుష్పాదులందు మెరసి
పోయినట్టులు మధునాదమూర్తి వైతి

హా ! హా ! ఇంతటిసంగీతవిద్య భూలోకమునుండి యంతరించుటా ? పోనిమ్ము ! పోనిమ్ము ! లోకమంతయు వేదబాహిరము కానిమ్ము. ఆవేదధర్మమువలన లోకము సంపాదించుమోక్షము నీసంగీతమువలనఁ గళలవలన లోకము సంపాదించుఁగాక. ఛీ ! ఛీ ! నామనస్సునకు మోహము క్రమ్ముచున్నది. సంగీతాదికళలవలనఁ బ్రాప్తించుమోక్షము నందు నిత్యత్వములేదు. ఎట్లైనను వేనుఁడు గతించ వలసినదే. అయినను నీరాత్రిమాత్రము కాదు. ప్రశాం

తమైె చల్లనైన యీ వెన్నెల నా కోపముమాటలచేఁ గదలి పోయి మా నెత్తురుచే వెచ్చనగారాదు. మా వేనుని దివ్య సంగీతనినాదముచేత మహాశ్రుతి మేళవించుకొన్న యీ వాయుమార్గములయం దపశ్రుతి కలుగరాదు. అదుగో వేనుఁడు సంగీత మాపి యిట్లు వచ్చుచున్నాఁడు? నే నిందుండి పోయెదను

[వేనరాజు ప్రవేశించును - గౌతముఁడు నిష్క్రమించును]

వేనుఁడు: ఇంత సంగీతవిద్య నా కేలవచ్చినది? ఇంతటి విద్యయు నాకు గౌతమునిసంగతికూర్చిన యానందము కలిగించలేదు. ఓహో! ఈ వాయువీథులు నా గానశ్రుతులను మేళవించుకొని యింకొకధ్వని నెక్కనీయుట లేదు. ఈవాయు తరంగములు శ్రుతులు కలుపుకొని మెల్లగాఁ బూలకొమ్మ లల్లలనాడినట్లల్లలనాడుచున్నవి. నాయాత్మ అదొకరీతి మైమరపులోఁ దన్మయభావమును బొందుచున్నది. ఏమో! నాల్గునాళ్ళుగా లేని యీ సౌందర్య మీ యంతఃపురమున కెచ్చటినుండి వచ్చినది?

పృథూ! పృథూ! తల్లీ! ఏమినిద్దురయే!

పృథువు: ఎందుకు వేనా?

వేనుఁడు: నన్నన్నా యని పిలచెద నంటివికాదా? అన్నా యనుము

పృథువు: అన్నా! న న్నెందుకు నిద్రలేపితివి?

వేనుఁడు : తల్లీ! ఈ యంతఃపురము చూడుము. ఈ నాల్గు నాళ్లుగా లేని సౌందర్యము దీని కెక్కడనుండి వచ్చినది?

పృథువు : నీ వింతసేపు వీణ వాయించుచుంటివా ?

వేనుఁడు : అవును

పృథువు : అన్నా! నీవు వీణ వాయించునపుడు నీ యాత్మలో దేవతలు నిలుచుచున్నారు. ఆపాదమస్తకము నీ వొక దివ్యపురుషుఁడ వగుచున్నావు. నీ యాత్మయు మనస్సును ననంతమైన సౌందర్యమును గడించుకొనుచున్నవి. ఇప్పు డందుచేత నీకు సర్వమును సుందరాతిసుందరముగాఁ గన్పించుచున్నది

వేనుఁడు : తల్లీ! అట్లుకాదు. నాల్గునాళ్లుగా గౌతముఁడు లేక పోవుటచేత నతనిప్రసన్నత యెఱుఁగకపోవుటచేత లేని శోభ యీ యంతిపురమునకు నేఁ డతనిప్రసన్నత కలిగినట్లు వచ్చినది

పృథువు : అతఁ డిప్పుడిచ్చటికి వచ్చెనేమో!

వేనుఁడు : ఇంక నా మొగము చూడనని పోయినాఁడు. అతఁడు వచ్చునా ? అయినను -- కౌక్షీతకా ! గౌతముఁ డిప్పుడిచ్చటికి వచ్చెనా ?

కౌక్షీతకుఁడు : [వచ్చి] అవును, వచ్చి యిప్పుడే వెళ్లెను.

వేనుఁడు : ఎంతసేపు అయినది వచ్చి ?

కౌక్షీతకుఁడు : నీవు చంద్రకేతకికిఁ బోయినంతనే వచ్చెను.

వేనుఁడు : మఱి యిప్పుడేనా వెళ్లినది. అయినచోఁ జాలసేపిం దుండె నన్నమాట. నేను వాయించినంతసేపున్నాఁడు. నేఁడు శుక్లాష్టమి కదా ? వెన్నెలలు వచ్చినంతనే నేను చంద్ర కేతకికి వెళ్లితిని. ఇదుగో! ఇప్పుడు రాత్రి రెండుజాములు కావచ్చుచున్నది. మొగ్గవేసిన ప్రాగ్దిశాంగన మొగమువలె చంద్రుఁడు వాలియున్నాఁడు. వెన్నెలలకుఁ దెల్లదనముపోయి బియ్యపుగింజరంగు వచ్చుచున్నది. ఇంతసేపు గౌతముఁ డిందే యుండెనా ? కౌషీతకా ! నన్ను బిలువకపోయితివి

పృథు : అన్నా ! మీ రిద్దరు పోట్లాడుకొంటిరి కదా

వేనుఁడు : చిట్టితల్లీ ! అతనికి నాకు పోరాటమా ? చంద్రునకు వెన్నెలకుఁ బోరాట ముండునా ? కత్తికి దానిపదునుకుఁ బోరాట ముండునా? నాకన్నులకుఁ గంటిచూపునకుఁ బోరాట ముండునా ?

గౌతముఁడు : [ప్రవేశించి] వేనునకు గౌతమునకుఁ బోరాట ముండునా ?

వేనుఁడు : [కౌఁగిలించుకొని] తమ్ముఁడా! మంచునీటిలో స్నాన మాడి వచ్చితివా ? పన్నీటిలో జలకమాడివచ్చితివా? నీయొడ లింత చల్లనై కమ్మనై యున్న దేమి ?

గౌతముఁడు : ఇందాకటినుండియు నీగానవాహినిలో స్నాన మాడుచుంటిని. తత్సౌరభములో నోలలాడుచుంటిని

వేనుఁడు : చంద్రకేతకిమీఁదికి రాకపోతివా ?

గౌతముఁడు : ప్రశాంతమై చల్లనైన వెన్నెలలు కదల్చి వెచ్చగిల్లఁజేయుటకు మనస్కరించలేదు

వేనుఁడు : తమ్ముఁడా! నీవు వచ్చితివని యీ సౌధముయొక్క నూత్నశోభయే చెప్పినది. నీవులేని పవళ్ళు నాకుఁ గడచుచున్నను రాత్రులు కడచుటలేదు. అందుచే నీతరువాతి నెచ్చెలియైన వీణవద్దకుఁ బోయితిని.

గౌతముఁడు : అన్నా! అన్నా! ఆవీణను నేను ముక్కలు ముక్కలుగాఁ జేసెదను. దానిని నా చేతి కిమ్ము. అది నాకులేని సౌఖ్యమెందు కనుభవించుచున్నది? దాని కాత్మలేదు, దానికి ధర్మజిజ్ఞాస లేదు. అందుచేత నది నీతోఁ బొరుపులేని చెలిమి చేయుచున్నది. అన్నా! నన్నింకొక్కసారి కౌఁగిలించుకొనుము. నే నింటికిఁ బోవలయును

వేనుఁడు : తమ్ముఁడా! ఇంకఁ గొంచెమునే పాగుము. ఆ చంద్రుఁ డస్తమించువఱ కాగుము. వాఁ డింకెంతలోనో అస్తమించఁడు. చూడుము, క్రమక్రమముగా నెఱ్ఱపడుచున్నాఁడు. తూర్పుదిక్కంతయు పునుగుపూసినట్లగుపడుచున్నది. పాలుత్రాగు పసిబిడ్డ తన మొగముతోఁ గొంతభాగ మాక్రమించుకొనఁగా మిగిలిన మాతృదేవీ స్తనమండలమువలె నీ శుక్లాష్టమీపరివర్ధమానార్ధాధిక చంద్రబింబము రమ్యతరముగా నున్నది. అతఁ డింకొక్కకళ సవరించుకొనఁబోవు లోపల నన్ను గాటముగాఁ గౌఁగిలించుకొనుము. నీ వియోగపరితప్తమైన నా యీ సౌధదేహాళికి మెఱుంగుపూఁత పెట్టుము.

కాషీతకా! ఆ మాణిక్యదీపము నటనుండి తీసివేయుము. దానికృత్రిమదీప్తులచేత గౌతమునిముఖమండలియకృత్రిమ సౌందర్యము వెగటువేయుచున్నది. పండిన యెఱ్ఱని మొక్కజొన్నగింజలు రాశిపోసినట్లున్న యీ చంద్రబింబము చెట్లడ్డములేకపోవుటచేత మనవంకనే చూచుచున్నది. ఇంకఁ గొంచెము నేపటికిఁ జీఁకట్లు రాఁగలవు. దౌర్భాగ్యపుఁ జీఁకటిలో నీ వెన్నెలతీగవంటియందము నా మనస్సునకు చూడఁ జూడ బాధకలిగించును. తమ్ముఁడా! ఇంక వెళ్లుము. నీవంకఁ గనులార చూచితిని. నిన్నుఁ జేతులారఁ గౌఁగిలించుకొంటిని. నిన్నుఁ దనివితీర ముద్దువెట్టుకొంటిని? ఇంక నీవు పోవచ్చును. ఏల యింటికిఁ బోవలెననుచుంటివి?

గౌతముఁడు: ఇంటివద్ద నా భార్య నాకొఱ కెదురు చూచుచుండును

వేనుఁడు: నీ భార్యయా? ఆమె యెవరు?

గౌతముఁడు: ఎవరేమి? నా భార్యయే

వేనుఁడు: నీవు పెండ్లి యెప్పు డాడితివి?

గౌతముఁడు: నాచిన్నతనములోనే నా తలిదండ్రులు చేసిరఁట.

వేనుఁడు: వేనునియాజ్ఞ యేమైనది

గౌతముఁడు: రహస్యముగా దేశమంతట జరుగు నిట్టి వివాహములను దాకలేక పైపైని దిరుగుచున్నది

వేనుఁడు: ఆమె యందకత్తెయేనా?

గౌతముఁడు : పృథుకన్న నందకత్తె. పృథుసౌందర్యములో కొంత పుంస్త్వమున్నది. నా భార్యయందములో స్త్రీ సౌకుమార్య మంతయు నున్నది. అది వెన్నెలవత్తి

వేనుఁడు : గౌతమా! స్త్రీలు కామమోహితులైన పురుషులకంటెఁ గందకత్తెలవలెఁ గన్పింతురు కాని, నిజముగాఁ బురుషులే యందగాండ్రు. నిజముగా నాకు స్త్రీలసౌందర్యము నచ్చదు. నీయందున్న సౌందర్యము మఱి యెచ్చటనైనఁ జూపింపుము. కనంబడదు. మృగపక్ష్యాదులయందుఁగూడఁ జూడుము. స్త్రీజంతువులకన్నఁ బురుషజంతువులే యెక్కువ యందమైనవి. సంగీతము చూడుము. సన్నని యాడగొంతుక మెచ్చుకొన్నట్లు లోకము మంచి జిగికలిగిన భావాభిరామమైన గొంతుకను మెచ్చుకొనలేదు. స్త్రీప్రకృతిలో నొక్కటే ఛాయ. అది సర్వత్ర యట్లేయుండును. పురుషప్రకృతి యట్లుగాక భావముల కనుగుణముగా విస్పష్టముగా మారుచుండును. కవిత్వమందుఁగూడ నంతియ. ఒక చిక్కని తియ్యని శైలికలవానికవిత యంతయు భావముల వెంట మారక నొకటేరీతిని నడచుచుండును. భావమునకే ప్రాధాన్య మిచ్చుకవికవిత్వము శయ్యలో భావమును బట్టి మారును. కాని, లోకము ఆశయ్యకు ఆస్త్రీసౌందర్యమునకుఁ బ్రాధాన్య మిచ్చుచున్నది. కాదన్నచో వినదు. పదిమంది నడచినదే త్రోవ. మన మేమిచేయఁగలము?

గౌతముఁడు : అన్నా! నీవంటి దివ్యపురుషులు జన్మించనే జన్మించరు. జన్మించినను, నీవంటిమహాప్రత్యేకలాలక్షణములు కలవారివలన లోకమునకు లాభము లేదు

వేనుఁడు : నాయనా! నీవును నీభార్యయు సుఖముగా నుండుఁడు. నీ వింకఁ బొమ్ము. [ఒక యుంగరము తీసి] ఇది వేనుని కానుకగా నీభార్య కిమ్ము

గౌతముఁడు : అన్నా! ఇంక నే నేగెదను. అదుగో! వెన్నెలను వదలిపెట్టి కొయ్యబారినట్లు చంద్రుఁడు నిశ్చలముగా నస్తగిరిమీఁద కాలు మోపుచున్నాఁడు [నిష్క్రమించును]

వేనుఁడు : పృథూ! నీ వింత సేపు నేమియు మాట్లాడలేదేమి?

పృథు : మీరిద్దరు నన్ను మాటాడనిచ్చినఁగదా?

వేనుఁడు : ఓసి దొంగ! నీ మొగము చూచిన నీవును నింత సేపు మాట్లాడుచున్నట్లేయున్నదే. మాట్లాడకయు నితరుల మాటలు మన కిష్టమైనచో మనమును మాట్లాడినట్లేయుండును. నీవు సరిగా గౌతమునివలెనే మాట్లాడెదవు. అందుచేత నతఁడు ప్రసంగించుచుండగా నీకు నీవును ప్రసంగించినట్లే యున్నది.

పృథు : నీకు నిద్ర వచ్చుటలేదా?

వేనుఁడు : నీకు నిద్ర కన్నులవెంటఁ గారుచున్నది. నీవసి కన్నులు మూసుకొనుచున్నవి. చంద్రునిఁ జూడుము. చెంగావిరంగు వేసిన సన్నని గుడ్డపేలికవలె నెంత మిగిలియు

నాఁడో? నీకు నిద్రవచ్చుచున్నచో నీవు నాయొడిలోఁ బండు కొనుము. పండినసంపంగిరేకులవలె నీ ఱెప్పలు కనీనికల మీఁదికి వ్రాలుచున్నవి. ఓహో! పృథు నాయొడిలో నిద్ర పోయినది. పసినిద్ర యంత తేలికగా వచ్చును. ఇంతలోఁ గన్ను తెరచియుంతురు. ఇంతలో నిద్రపోదురు. ఈ ప్రపంచకమంతయు బసివాండ్రతోనే నిండియుండరాదా? అప్పుడు స్వర్గము వలె నుండునే. చంద్రుఁడు పూర్తిగాఁ బోయినాఁడు. చీఁకట్లు నాల్గుదిక్కుల నలముకొన్నవి. అదియేదో పక్షి కూయుచు న్నది. సన్నగా నీలవేయుచుఁ జల్లనియీరాత్రి యామాశృంగా టకముల రక్షకభటునివలెఁ గాచుచున్నది. ఓహో! ఆకూఁత యేమి బాగున్నది! వీణచివరితంత్రిమీఁద గోఁటితో నిల్ల న్నట్లున్నది. శబ్దమంతయుఁ బ్రకృతి నిండ నున్నది. ఇది గానవిద్యలోనికి నేమూల వచ్చినది? ఆహాహా! ఈ రాత్రి యంతయు నిశ్శబ్దమై గంభీరమగుచున్నది. కౌషీతకా! నిష్కంచుకను వచ్చి పృథును దీసికొనిపోయి యామెసెజ్జ మీఁదఁ బరుండఁబెట్టుమనుము నే నొక్కసారి సౌధాగ్ర భాగమునకుఁ బోయి రాత్రి చేత నావరింపఁబడినపట్టణమును జూచెదను. [పరిక్రమించి] ఓహో! యేమి యందముగా నున్నది. ఏమియును గనిపించుటలేదు. కాని, ఏదో నిరాకార తలో సాకారత తోఁచి మనస్సున కానందమగుచున్నది. నా కీ రాత్రి యంతయు మహానందమయ మైపోయినది. మఱల నాయీజన్మకు నిట్టిరాత్రియింకొక్కఁడనుభవింతునా?

[తెర]

అయిదవ అంకము.

ప్రదేశము - కోటముందు.

అంగరాజు: [ప్రవేశించి] కాషీతకా! కాషీతకా!

కాషీతకుఁడు: [ప్రవేశించి] ఏదోపిలుపు, ఆజ్ఞవలె వినఁబడు చున్నది. మావృద్ధరాజడవ్రులు పట్టినతరువాత నా కిట్టి శ్రవణసుఖమైన పలుకు వినబడనేలేదు. ఎవ రాపిలుచునది?

అంగరాజు: కాషీతకా! కాషీతకా!

కాషీతకుఁడు: జయము! జయము మహారాజునకు

అంగరాజు: ఓయీ! వేనుని నేను రమ్మంటినని చెప్పుము.

కాషీతకుఁడు: దేవర యాజ్ఞాపించినట్లు [పరిక్రమించి] రాజునకు పిచ్చిపోయినది, పోయినది. లోకము బాగుపడినది, పడినది

అంగరాజు: ఆర్య! కాషీతక! నేనిదిగో సింహాసన మారోహించుచుంటిని. మహారాజు రమ్మనె నని వేనుని దక్షణము తీసికొనిరమ్ము.

[కాషీతకుఁడు నిష్క్రమించి - వేనకాషీతకులు ప్రవేశింతురు]

వేనుఁడు: కాషీతకా! వృద్ధరాజా? సింహాసనమందుండి నన్ను రమ్మనెనా? ఏమివిచిత్రము! సింహాసన మెక్కనఁగాని రాజు కాఁడాయేమి? రాజైనవాఁడు సింహాసన మెక్కినను రాజే. ఎక్కకున్నను రాజే. రాజ్యము పూర్తిగా నావశమై

పోయినతరువాత మఱల తన కెట్లు వచ్చును? కౌషీతకా! నీవు పోయి నేను రానంటి నని చెప్పుము

కౌషీతకుఁడు: అయ్యా! అట్లు చెప్పరాదు. రాజుసన్నిధానమునకు వచ్చితీరవలయును

వేనుఁడు: ఆ! ఏమి? ఓరీ! నే నెవ్వఁడ ననుకొంటివి? వేనుఁడను. సింహాసనమందుఁ గూర్చున్నంతమాత్రమున నీపిచ్చివాఁడు రాజు కాలేదు. రా జెవ్వఁడో చూపించెదను. [సమీపించి] అంగరాజా! ఎందులకు నన్ను రమ్మంటివఁట?

అంగరాజు: నీ వెవ్వరవు? వేనుఁడవా? నీ రాజ్యమంతయుఁ జూచివచ్చితిని. ఎచ్చటఁ జూచినను ధర్మము నిండి తొణుకుచున్నది. ప్రజలకు స్వస్తిగా నున్నది. రాజు న్యాయముగాఁ బాలించుచున్నాఁడు. గోబ్రాహ్మణులకు శుభముగా నున్నది. లోకము లన్నియు సుఖముగా నున్నవి. పర్జన్యుఁడు కాలము నందు వర్షించుచున్నాడు. పృథివి సస్యశాలినిగా నున్నది. దేశము క్షోభరహితముగా నున్నది. బ్రాహ్మణులు నిర్భయులుగా నున్నారు. పుత్రులు లేనివారికిఁ బుత్రులు కలుగుచున్నారు. పుత్రులు కలవారికిఁ బౌత్రులు కలుగుచున్నారు. నిర్ధనులకు ధనలాభము కలుగుచున్నది. జను లందఱు నూఱేండ్లు బ్రదుకుచున్నారు. నీ రాజ్య మంతయుఁ జూచి వచ్చితిని. చాల సుఖముగ నున్నది

వేనుఁడు: ఇంక నెట్లున్నది.

అంగరాజు : ఎచ్చటఁ జూచినను ధర్మమే లేదు. ప్రజల కాపదగా నున్నది. రాజు న్యాయముగాఁ బాలించుటలేదు. గోబ్రాహ్మణులకు రక్ష లేదు. లోకము లన్నియు గగ్గోలు పొందుచున్నవి. పర్జన్యుఁడు నీటిచుక్క యయినను గురియుట లేదు. పృథివి సంపూర్ణముగా బీడువేసి పోయినది. దేశము క్షీణించిపోవుచున్నది. బ్రాహ్మణులకు భయ మత్యధికముగా నున్నది. పుత్రులు లేనివారికిఁ బుత్రులు లేరు. పుత్రులొక వేళ నున్నచోఁ బౌత్రులు లేరు. నిర్ధనుల కెడలేని దారిద్ర్యము. జను లందఱు నకాలమరణము లందుచున్నారు. ఆయుర్వేదమునం దెఱుఁగని వ్యాధులు ప్రబలి నూటికేబదిగా నిరువదేండ్లు రాకమునుపే చనిపోవుచున్నారు. నీ రాజ్య మంతయుఁ జూచివచ్చితిని. చాల సుఖముగా నున్నది.

వేనుఁడు : ఇంక నెట్లున్నది?

అంగరాజు : దేశ మంతయు రెండుభాగములు. వైన్యులు అవైన్యులు. అవైన్యులకు రక్ష లేదు. వారికిండ్లు లేవు. భార్యలులేరు. బిడ్డలులేరు. తినఁ దిండిలేదు. కట్ట గుడ్డలేదు. నోరు మెదపినచో వారిని వైన్యులు చంపుచున్నారు. రెండవవారు వైన్యులు అన్నము లేకపోయినను లోపలగంజి త్రాగి పైథిలో మీసములు మెలిపెట్టుచున్నారు. మరల వారిలో వారికి భేదాభిప్రాయములు. వారును కొట్టుకొనుచున్నారు.

వేనుఁడు : ఇంక నెట్లున్నది?

అంగరాజు : దేవాలయములలో వేనుని బెట్టి పూజించుచున్నారు. ప్రాఁత దేవాలయములను బడ గొట్టుచున్నారు. అడ్డము వచ్చినవారిని గొడ్డళ్లపెట్టి నరకుచున్నారు. భార్యలందరు భర్తలను వదలిపెట్టిపోవుచున్నారు. వేద మెచ్చటను వినబడుట లేదు. వినంబడినచో నపశ్రుతి కాక యింకొకరీతి లేదు. తపస్సు లేదు. దమము లేదు. సత్యము లేదు. శమము లేదు. నిష్ఠ లేదు. పాతివ్రత్యము లేదు. ఉన్నది యనఁదగిన దేదియు లేదు.

వేనుఁడు : మజ్ఝారే! వేనమతము బాగుగాఁ బ్రబలినది వేదమతము సర్వనాశమయినది. నీసింహాసనము నీ వెక్కియు రాజువు కావు. వేనునియాజ్ఞ సర్వదిగ్వధూఫాలభాగములఁ గస్తూరీతిలకమువలెఁ బ్రకాశించుచున్నది. మృత్యువా! మృత్యువా! నీదోయి మాహాత్మ్యము. వేనరాజుమత మింత ప్రబలుటకు నీ దోశ్శక్తి కారణము. వేదమతము సర్వనాశమైన తరువాతఁ బ్రపంచకమం దంతటను వేనుఁడే దేవుఁడు.

అంగరాజు : ఓయీ! వేనుఁడా! నాస్తికత్వము నీ మూర్తి తాల్చినది.

వేనుఁడు : లేనిభగవంతుని సృష్టించి యాభగవంతుఁడు లేఁడన్నవానిని నాస్తికుఁడనుట వెర్రివారలు నేర్చుకొనిన తెలివి తేటలు. ఇట్టి దుష్టసిద్ధాంతము లన్నియు ఛిన్నభిన్నములు చేయుటకే నేను పుట్టినది.

ముసలిభట్టు: [ప్రవేశించి] వేనమహారాజా! నీ వొకయవ తారమూర్తివి. రాజా! ప్రొద్దు వాటారినది

వేనుఁడు: నీ వెవ్వరవు

ముసలిభట్టు: నేను వినీతభట్టు వియ్యంకుడను. అయిదురోజుల క్రింద నా మనుమని మూనాళ్ళక్రింద నా కుమారుని నీవు చంపితివి కదా? నేడు నన్నుఁ జంపుము

వేనుఁడు: నాయాజ్ఞాతిరస్కారము చేసినచో నట్లే.

ముసలిభట్టు: ఇదిగో!

ఓహో! వేనధరణీధవ! మతిజితసకలపూర్వరాజర్షి! తృణీకృత సర్వపూర్వర్షి సిద్ధాంత! ప్రత్యక్ష మృత్యుదేవత! ఓయీ! ప్రొద్దు వాటారినది. బ్రాహ్మణార్ఘ్య ప్రదానముల తోడులేక సూర్యదేవు డేకాకియై మందేహులకోర్తలకు తన్నుఁ దాబురికొల్పుకొనుచున్నాఁడు. రాజా! ఈసాయం సమయమున నీరాజసౌధము శ్మశానవాటికవలె భగ్గునఁ దగులఁబడి పోవుచున్నది. పాపము. నీ మొగసాలయందుఁ బూర్వమువలెనగారా మ్రోతలు మేఘధ్వనులనుకొని నెమళ్లు నృత్యము చేయుటలేదు

తనకిరణాలినద్దెసలఁ దాపము పెంచిన నేల నెండఁజే
సిన జగమెల్ల బిట్టుగఁ గృశించగమాడ్చిన తీక్ష్ణభానుఁడ
ల్లన మలు కొండపై నొరుగులాగునఁ దోఁచెడి, కాని తీవ్రతా
ఖనియుపసంహరించదు జగత్ప్రళయాకృతియైన వేడిమిన్.

వేనుఁడు : భేష్ ! ముసలివాఁడవై నను నీవే పడుచువాఁడవు ప్రళయ మార్తాండుఁడైన వేనునింత వ్యంగ్యముగాఁ దిట్టినవా డింతవరకు లేడు. నీమనుమని వ్యంగ్యము పసిగానున్నది. నీకుమారుని వ్యంగ్యము మధ్యమముగా నున్నది. నీవ్యం గ్యమో పౌఢమై రమ్యతరముగా నున్నది. ఓయీ! ని పేరేమి ?

ముసలిభట్టు : కాలభట్టు

వేనుఁడు : నీ కేమికావలయునో కోరుకొనుము

ముసలిభట్టు : నాకు నీచేతిలో మృత్యువు కావలయును

వేనుఁడు : అది యడుగ నక్కఱ లేదు. ఇదివరకే సిద్ధించినది. పాపము ! నీవొక్కఁడవే యొంటిరిగాఁ జనిపోనేల. నీకుఁ దోడిచ్చెదను. ఓరీ! కాషీతకా ! నీవు వీనికిఁ దోడుపొమ్మ

అంగరాజు : ఓయోయి ! ప్రళయసూర్యుడా? ఏల నోయి మాపాలా లింత మాడ్చి మంగలమునఁ బెట్టెదవు ?

లోకబంధుఁడవు నీలోన లోకావలి
కాకలంబడి మాడి కమరిపోయెడు నట్లు
భీకరాకృతి పూని బెట్ట నానాదిశా
శ్రీ కావిరిగ మార్చిచిందెదు బోపాగల్.

కాషీతకుఁడు : ముసలిరాజున కింకను బిచ్చిపోలేదు

వేనుఁడు : ఎవఁడురా అక్కడ వీరి నిద్దరి నురితీయుఁడు.

[ముగ్గురు నిష్క్రమింతురు]

అంగరాజు : అయ్యో! అయ్యో! నాకు బిచ్చియెక్కుచున్నది

గౌతముఁడు : [ప్రవేశించి] ఆహా! ఇదియొక కృత్రిమవ్యాహాము

ఆమరిచి యెవ్వఁడే నొక మహావిషయంబుగఁ జెప్పఁజొచ్చెలో
కము బహుధా గతానుగతికంబుగఁ బోయెడి వానివెంబడిన్
దమతమయల్ప బుద్ధులకు దాటినసంగతులే మృషల్ విచా
ర్యములు మనస్సుచేతనని యచ్చటఁ బట్టదు బుద్ధి కొంచెమున్

అదికాదు కాని యీవిద్యాశాలలయందుఁగూడ విషయచర్చలోఁగూడ వేనరాజునెడల ద్రోహముంచునా? యథార్థవిషయవిజ్ఞాన మిచ్చుటఁ గూడఁ గలుగరాదు కాఁబోలు సెబాసు! ఇచ్చుటఁ గూడఁగలుగరాదేమి? ఇచ్చుటనే కలుగరాదు.

శ్రీదము వేద మిచ్చుట నశించవలెన్ సకలార్ష దేవతా
వాదము లీశ్మశానఘనవాటికలోఁ బొగచెల్లఁ గావలెన్
పాదులు పెల్లగించి ఋషివాక్యము లింతయు నేర్చకుండ ప్ర
జ్ఞాదశనంబు వర్తకము సాగెను వేనుని పాఠశాలలన్

ఓహో! వేదమాతా! తల్లీ నీకైన దయలేదా? దేశమంతయు వేనునియనుగ్రహ మెట్లు సంపాదింతునాయనియే కాని వేదమిట్లు నశించిన దని దిగులెవ్వరికిని లేదు. ఎవరిది? కాదు కాదు మాకున్నదనుచున్నారు ఓహో! గోష్పాదమాత్ర కేశబంధమాత్ర పరిశిష్టవైదికత్వమువారా! స్వాములారా! మీరే సగము వేనునకు రాజ్యము పంచిపెట్టినది. మీకుఁ గేశబంధముల యందున్నంత ప్రేమ. వేదములందు లేదు. విభూతిపిండి.

కట్లయందున్నంతవాంఛ సత్యధర్మదయా శౌచములందు లేదు. బిళ్లగోచీలయందున్నంత యపేక్ష పేదసాదలయందు లేదు. అయ్యా! వేదమతమును నిందించకుడు. గోచిపాతమత మనకుఁడు. దానియందు మీకుఁ దెలియని మహార్థములున్నవి అది "ఆత్మవత్సర్వభూతాని" యన్న వాక్యార్థము సర్వ మానవుల హృదయములం దుండవలయు నన్న మతము! అడుగో! అంగరాజు! మొగమున వస్త్రము కప్పుకొని యుత్తరాభిముఖుఁడై పోవుచున్నాఁడు. ఏలనో? ఆహా. ఎంతవాని కెంతస్థితి వచ్చినది

ఒక్కనాఁడీరాజు దిక్కామినీగండతలమందహాసవత్ప్రకీర్తి
దిక్కవోయినమోము పెట్టుక యీరాజు నేచటికో తా నిట్టులేగుచున్కి
ఒక్కనాఁడీతఁడు మొక్కవోనిపరాక్రమస్ఫూర్తిజితదిశామండలుండు
స్రుక్కిపోయినమేన నొక్కఁడై యీరాజు నేచటికో తానిట్టులేగుచున్కి

ఒక్కనాఁ డీధరాపతి యుదధివేల
నొదిగినధరాసతికి మణు, లులివు లొలయ
రతనమొలనూలు చెరివిన రసికమౌళి
ఒక్కఁడీనాఁడు చనుటేడకో తెలియదు.

అయ్యా! అంగమహారాజా! ఏటికిట్లొక్కఁడవు దిగులుపడిన మొగముతోఁ బోయెదవు. [తనలో] ఈ రాజునకు మతిభ్రమణము కలిగిన దని యీయన యడవులఁబట్టి పోయెనని చెప్పుకొనుచున్నారు. అంతఃపురమున నాకిన్నాళ్ళు కనంబడలే దీయన. చెలిమి కలనాళ్ల వేనరాజీయన ప్రస్తావనచేయ నీయలేదు. ఆహా! యీ ముసలిరాజు రాజులేని నగరము

వలె ధర్మము పరిత్యజించిన బుద్ధివలె కరుణాస్థానమై యిట్లు పోవుచున్న విరోధులగుండెలుకూడఁ గరగుచున్నవి. అవునవును. విరోధులగుండెలు కరఁగునుగాని వేనునిగుండెలు కరగుటలేదు. రాజా! నేను నీ పగతీర్చెదను. తీర్చెదను. తొందరపడకుము. కఠినమైన నా హృదయమునకో శుక్లాష్టమిరాత్రి సౌకుమార్యము తెచ్చినది. కాని నేటి పాఠశాలావృత్తాంతము మరల నాయెడంద బిరుసెక్కించినది. అహో! వేదములు అపౌరుషేయములు కావట. అవి రెండువేలయేండ్ల క్రితము వ్రాయఁబడినవట. అబ్బో! వీరు క్రొత్తరీతిగాఁ జదివిరఁట వేదములు! అందుచే వారికిఁ దెలిసినట్లు వేదార్థము ఋషులకుఁ దెలియలేదఁట! ఛీ! ఛీ! అశ్రావ్యములైన యిట్టి మాటలు వినికూడ నా మేనిలోఁ బ్రాణము లున్నవి చూడు!

ఇదె ప్రతిన పూనుచుంటిఁ ద్రయీమహార్థ
ముల కపార్థ మెవ్వఁడు చేసె ముసలిరాజు
వాఁడు నిజరాజ్యపదవీబహిష్కృతునిగఁ
జేసె నాశక్తి యానెత్రుచేతఁ దడిసె!

ఈ ముసలిరాజుతో మాట్లాడుదునా! కాదు! కాదు! ఇతని గుండెలో నేమూలనో పుత్రస్నేహము పచ్చిగా నుండ వచ్చును. నా నిశ్చయ మీసారి బెసగరాదు

[నిష్క్రమించును]

అంగరాజు :

ఎవనికి వాఁడె రాజీజగమ్మందున
ఎవనిమార్గము వానిదే జగమ్మందునఁ
దవిలి పూర్వులత్రోవఁ దారాడెద నటంచు
భువిఁ జెప్పవేలనో బుద్ధిమాలినవారు

వేనుఁడు : [ప్రవేశించి] ఈపిచ్చివాఁ డిట్లే తిరుగుచున్నాడు ఇతనివలన నా కేమైననాపదరాఁ గలదా! రాదు! జను లితని ననుసరించి జగమ్మున గల్లోలముఁ దీసుకొనిరారు గదా? ఇతనిని గారాగారబద్ధుని జేయ వలయునని యున్నది. వలదని యున్నది. నా ప్రయత్నము లితనివలన వృథాకా వుకద! ఇతఁడు పూర్తిగాఁ బిచ్చివాఁడైనచో భయము లేదు. కాని యితనిపిచ్చిలో నేదోరహస్య మున్నది.

అంగరాజు :

ప్రతివాఁడు తననాత్మభావముల్ ప్రకటించి
మఱి పురందరమంత్రిమాడ్కి నభినయించి
పాతమైన లోకమ్ము లభినవశ్రీకముల్
గతిచేసితి నటంచు గంతులు వేసెడు

వేనుఁడు : ఇతనిపిచ్చి యీరీతిదైనచో భయము లేదు

[నిష్క్రమించును]

అంగరాజు :

అస్మదంతరము మహాభారవహ మయ్యె
విస్మయంపడి నేను వెఱ్ఱినై తిరుగంగ
అశ్మకల్పమ్ము నాయంతరమునఁ గూడ
'అస్మి' యం చీభార మావహింపఁగ నేల?

గౌతముఁడు: [ప్రవేశించి] ఈయనను వదలిపోనెంచియు నాలో నేదియో నన్నితనిని వదలిపోనీయలేదు. ఈయన మొగమ్ముఁ జూచిన నేమో మహాలోచన చేయుచున్నట్లున్నది. ఆయాలోచన యేమో తెలియలేదు

అంగరాజు:

పరఁగ నాలో బాడబజ్వాల యున్నది
తరుముచున్నది దాని దాగి యీయనిలమ్ము
పెరిగి నాలో వహ్ని భీషణమ్మయిపోయి
మరగించి నాగుండె మాడ్చునో వడలునో ?

గౌతముఁడు: ఈ రహస్యమేమో? ఈముసలిరాజు మరల నీ వీథివెంటఁ బోఁబోవుచున్నాఁడు. నే నటు తిరిగివచ్చెదను

[నిష్క్రమించును]

అంగరాజు:

అప్పు డేనానుండి యావిర్భవించి యీ
నిప్పు దిఙ్మండలాంధీభవద్ధూమమ్ము
గప్పుకొన్నది ఫాలగండభాగములందు
మప్పుకొన్నది దిశామానినీచయమందు

సేనుఁడు: [ప్రవేశించి] ఇతనిని వదలిపో బుద్ధిపుట్టకున్నది. ఇతనిని నెమ్మదిగా రాజసౌధమునకుఁ బిలుచుకునిపోదునా?

అంగరాజు:

ప్రాగ్గిశాంగవనేత్ర పారిజాతములందు
దిగ్దంతిదంతకాంతిస్ఫూరకములందు

ద్రాగ్దీప్తిమన్నవ్యకారతాకృతులందు
దృగ్దీప్తి నాయది తెచ్చె నెర్రఁదనాలు

వేనుఁడు: ఇతనిని సాధుమార్గమున రాజసౌధమున కాకర్షించెదను. [సమీపించి] అంగరాజా! నిన్ను పృథు మాఁడు గోరుచున్నది

అంగరాజు:

ఆభాగ్యవన్మూర్తి కత్యభాగ్యుఁడ నాకు
ఈ భూమిలో నింతయేమి సంబంధంబు
పారిభాతనూత్న నీరజకాంతికలకనుల్
నా భీకరాత్మ సంతానమ్ము నెటు లోర్చు

వేనుఁడు: ఇతఁడు వచ్చునట్లులేదు [నిష్క్రమించును]

అంగరాజు:

ఓ వామనన్నులో నున్న బాడబహ్ని
నీ నెఱుంగకయుండ నీవు బాహిరపోకు
ప్రాణముల్ నీమీఁదఁ బట్టియుంచితినింత
కాని నన్ను నెఱుంగక కికురించకు

గౌతముఁడు: [ప్రవేశించి] ఈయనవద్ద నేదో మహారహస్యమున్నది. ఆరహస్యబహిర్గమనము చేసినచో నేమగునో! ఈయనను నాగృహమున కాకర్షింతును [సమీపించి] వృద్ధరాజా! ఎండకు వాన కిట్లేల తిరిగెదవు. నేను గౌతముఁడను, నాయింటికి రమ్ము. అచట నీముసలినాళ్లు నేను నిన్ను బోషించెదను

అంగరాజు :

నాయెదలోనున్న నామహాగ్ని జ్వాల
నాయెద మండించనైన మఁడించు లే
దాయెఁబోతుదియాసలఁడఁగితా నే చచ్చు
నాయెఁబో నీకేల యడియాసలీరీతి ?

గౌతముఁడు : ఇతనిని దీసుకొని పోరాదు. కానియీాయన ననుసరించియే యుండవలయును.

అంగరాజు :

ఈమహాగ్నులతాప మే నోర్వఁగాలేను
ఏమంచు కురియునో యిచట నన్నాశలు
నా మనోవీథిలోనన యింకిపోయెఁ బో
ఏమహాంభోధిలో నీతాప మణఁగునో

[తెర]

ఆఱవయంకము

కోటముందు

పృథువు : మరల నీరాత్రి యంగరాజు పూవు లన్నియును గోసికొనిపోయెను. ఛీ! అంగరా జేమిటి? మా పితృపాదులు తోఁటలోనిపూ లన్నియుఁ ద్రెంచుకొనిపోయినారు. దేనికో? రాజ్యలక్ష్మీ దేవియైన నాతల్లి సునీథాదేవిని బూజించుటకుఁ గావలయును

భూదేవి : [ప్రవేశించి] పృథూ! పృథూ! మీతండ్రి సునీథాదేవినే పూజించును. ఆమె నిజముగా రాజ్యలక్ష్మి కాదు అంగరాజామెయందు రాజ్యలక్ష్మి నారోపించుచున్నాఁడు. నేను నిజముగా రాజ్యలక్ష్మిని. నీ వాపూవు లన్నియుఁ దెచ్చి నన్నుఁ బూజించుము.

పృథువు : ఈ ధ్వని యెచ్చటిది? ఇచ్చట నెవ్వరును లేరే యీగోవుతప్ప. ఈగోవు మాట్లాడియుండునా! గోవు మాట్లాడుట యేమి?

భూదేవి : ఓయీ! నేనే మాట్లాడినది

పృథువు : నన్ను ఓయీ! అనెద వేమి? నేను కన్యనుకదా? నీవేనా మాట్లాడినది? ఓహో! యీ గో వెంత రమ్యముగా నున్నది. ఈమె మూపురము కైలాసశృంగమువలె శృంగములు గంగాసింధునదులవలె నీమె పొదుగు రాజనాలు

పండు సారవంతమైన పొలమువలె నీమె పుచ్ఛము ధాన్య లక్ష్మికి వీచిన వింజామరవలె మనోహరముగా నున్నవి. నా కీమెను జూచినఁ గౌఁగిలించుకొని ముద్దాడవలె ననిపించు చున్నది

భూదేవి: రాజకుమారా! నీ కన్నులు, తెల్లని చూపులు మెరుపులై, నల్లని రెప్పలు చిరుమొగిళ్లై, చూచినంత మేర దయావర్షములు కురిపించు సస్యకారకము లగుచున్నవి. నీ దీర్ఘబాహువులు సైఁడినాగేళ్ళవలె నున్నవి. ఇంక నీవు పొలాలు పండించుము

పృథువు: ఈగోవు నన్నుఁ జూచి పురుషుఁడుగా భ్రాంతి చెందుచున్నది

భూదేవి: నీవు నాయందు గోవుగా భ్రాంతి చెందుచున్నావు

[నిష్క్రమించును]

పృథువు: ఈమె యెవ్వరో స్త్రీమూర్తి. ఇంతవఱకు గో మూర్తివలె భాసించినది. తిరిగిపోవు నీమె పిరుందులు నదీ సైకతములవలె, సన్ననివలిపపుఁబొరలచేఁ దెల్లనినీటి సన్నని పొరలు ప్రవహింపించుచున్నట్లున్నవి. ఈమె నాయెందే మొ పురుషత్వమావహింపించినట్లున్నది. నే నీమెను వర్ణించు చుంటిని. నాహృదయ మేమొ చివురాకు ముదురాకుగా మారఁబోవుచున్నట్లు తెలిసీతెలియని యొక విచిత్ర పరిణామ మును బొందుచున్నది.

ఒకవంక నవనీతసుకుమారమైయుండి ఒకవంక (బ్రౌఢమై యుబుక (బొ)క్కు
ఒకవంక నిది కుదించుక సలజ్జాకమై విప్పారి యీవంక విస్తరించె
ఒకవంక బెదరుకేటికి సాటియనిపించి యొకవంకనై శిత్య ముజ్జ్వలించె
ఒకచో(దనకు(దాన యుండలేననిపించి యొకచో స్వతంత్రత కోపాటించె.

వేను(డు: [ప్రవేశించి] ఇదేమి? పృథు పృథుగా లేదు. ఈమెలో నేదియో మార్పు కలుగుచున్నది. నాకు మిగిలిన బంధు వీమె యొక్కతెయే. ఇదికూడ నన్ను ద్రెంచుకొని పోవునా? పృథూ! పృథూ!

పృథువు: వేనా! వేనా!

వేను(డు: నన్ను ఇంక 'అన్నా' యని పిలచెద నంటివికదా?

పృథువు: కాదు; వేనా యనియే పిలచెదను.

వేను(డు: ఏమో! మగవానివలె మాటాడుచుంటివి

పృథువు: స్త్రీలు నన్ను(గామించుచుండ(గా నేను మగ వా(డను కాక స్త్రీ నెట్లగుదును

వేను(డు: ఆ స్త్రీలు పురుషులేమొ

పృథువు: కాదు కాదు. పురుషులే స్త్రీలు. స్త్రీకి సీమంతిని యని పేరుకదా? పురుషులే సీమంతమును ధరింతురేని వారును స్త్రీలే

వేను(డు: నన్నెకసక్కెయములాడుచున్నావా?

పృథువు: నీవేమి స్త్రీవా?

వేను(డు: నీవు పురుషు(డవు

పృథువు: నేను పురుషుఁడ నైనచో నీకు రాజ్యము లేదు

వేనుఁడు: ఎందుకు లేదు? నేనే పెద్దవాఁడను

పృథువు: అది నాకన్నులలోఁ గన్ను లుంచి చెప్పుము

వేనుఁడు: పృథూ! నీవు పురుషుఁడవైనచో నేను నిన్నుఁ జంపెద నని నీ యూహ. వృద్ధరాజిట్లే యనుచుండెడివాఁడు. నీ కతఁడే యీ యూహ కలిగించినది

పృథువు: [తనలో] మాతండ్రి నన్నితఁ డుండగా నెపుడు నిదురపోవద్దనెను. కాని, మొన్న రాత్రి యట్లు జరిగినది. ఏల యట్లుచెప్పెనో? ఒక వేళ నే నట్లు నిదురపోయినచో నా కాపద మూడు ననియెను. ఏమి మరి యట్లేమియు జరుగలేదు కదా? నిదురపోవుచుండఁగా వేనుఁడు నన్నుఁ జంపునా? వేనునకుఁ దనచెలియలిమీఁదఁ జాల ప్రేమ. అట్లు చేయఁడు

వేనుఁడు: తమ్ముఁడా!

పృథువు: నేను నీకుఁ దమ్ముఁడనా? చెలియలినా?

వేనుఁడు: ప్రసంగబలముచేత నట్లు వచ్చినది. పృథూ! ఏమి టాలోచించుచుంటివి?

పృథువు: అంగరాజు మరలఁ బూవు లన్నియుఁ గోసికొని పోయెను

వేనుఁడు: వానితో నేమి చేయును?

పృథువు: సునీథపాదములు పూజించును

వేనుఁడు: సునీథ నతఁడు చంపలేదందువా?

అంగరాజు : [ప్రవేశించి] అతఁడు వేనునివలె రాక్షసుఁడు కాఁడు

వేనుఁడు : పిశాచము

అంగరాజు : నిజమేను. వేనుఁడు రాక్షసునివలె మనుష్యుల జంపుచున్నాఁడు. అంగరాజు వారికిఁ బ్రాణప్రతిష్ఠ చేసి వారలను బిశాచములను జేయుచున్నాఁడు.

ఒకపిశాచము కోటకొమ్మున నురిమి చూచినది
ఒకపిశాచము కోటముందర నురుకు వెట్టినది
ఒకపిశాచము రాజుగదిలో నుండి పోయినది
యీ పిశాచము రాజుముందర నీదులాడినది

వేనుఁడు : పృథూ! యీ పిశాచములు మనల వెంటాడుట యిం కెన్నినాళ్లు ?

అంగరాజు : క్రొత్త క్రొత్తపిశాచముల కేమయ్యెదవు? ఈ ప్రాఁతపిశాచమునకే యింత బెదరెదవు

వేనుఁడు : నన్ను మనుష్యపిశాచములవలె నిజమైన పిశాచములు బాధపెట్టలేవు

అంగరాజు : నిజమైన పిశాచము లున్నవందువా ?

వేనుఁడు : అవి లేవు. ఎట్లుండును ? ఉండవు

అంగరాజు : అవి యున్నను నుండకపోయినను మనుష్యపిశాచములుమాత్ర ముండును. నేనుమాత్రము పిశాచమను కాను. పిశాచ మనఁగా మాంసము తినునది. ? నే నవైన్యుల

మాంసము తినుచుంటినా? వేనుఁడు పిశాచము. లోకము నందలి జనులను జంపి వారిమాంసము తినుచున్నాఁడు

వేనుఁడు: నేను వారిమాంసము తినుచున్నానా?

అంగరాజు: వారిమాంసమే వారిధనము, వారిమతము. అవి రెండును నీ వారగించుచుంటివి గాన వారిమాంసము తినుచున్నట్లే

పృథువు: అందుచేతఁ బిశాచమవు నైనట్లే

వేనుఁడు: అయినచో నిన్నుఁ దినెదను, తినెదను

పృథువు: అమ్మో! నాకు భయము వేయుచున్నది

[నిష్క్రమించును]

వేనుఁడు: పృథు పసిపిల్ల. నీవు దానిని భయపెట్టితివి

అంగరాజు: నే నేల భయపెట్టితిని? పిశాచము భయపెట్టినది. నన్నుఁ జూచి యేల భయపడును?

మిగిలి మొగమున నాకు మిడిగ్రుడ్లు లేవు
ఎగచి మాంసపుఁద్రష్ణ యొడఁదలో లేదు
మిగిలి మొగమున నీకు మిడిగ్రుడ్లు కలవు
ఎగచి మాంసపుఁద్రష్ణ యొడఁదలోఁ గలదు.

[నిష్క్రమించును]

వేనుఁడు: ఛీ? ఛీ! ఈవృద్ధరాజు నెన్నిసారు లూరకే పోనిచ్చుచుంటిని. ఓయీ! నిన్నుఁ గారలో నుంచుట కెంత సేపు పట్టదు. కాని పృథు అడ్డము వచ్చుచున్నది. సునీథ వెడలి

పోయినందుకే యూమె చిక్కి సగమైనది. నిన్నుఁగూడఁ జెరలో నుంచితినా ; ఆపసిపిల్ల లేతయెద యోర్చుకొనలేదు. లేకున్న నీయాట లింతగా సాగవు

అదిగో ? ప్రొద్దు క్రుంకుచున్నది. కత్తితో నరుకఁబడి రక్తసిక్తమైన శిరస్సువలె సూర్యుఁడు పశ్చిమాశిఖరిఁ దోచుచున్నాఁడు. పిశాచములు తమముంగిళ్ళ నెత్తురులతో నలుకుకొన్నట్లు దిక్కులన్నియు నెఱ్ఱవడినవి. ఓహో ! ఈడేగ మూకాశమునఁదాను పక్షుల నన్నింటిని వేటాడి వేటాడి ప్రొద్దుక్రుంకుటచేఁగనులు తెలియక సత్త్వముఁడిగినట్లు వ్రాలఁబోవుచున్నది. క్రమముగాఁ జీకట్లు హెచ్చుచున్నవి. ఇదిగో యీగుడ్లగూబ పిశాచమువలె నాచెట్టుతొఱ్ఱలోఁ దాంగిచూచుచున్నది. నిజముగాఁ బిశాచము లున్నవా? లేవులేవు.

[తెరలో] ఉన్నవి ఉన్నవి

వేనుఁడు : ఈధ్వని యేమి ? ఇది యెచ్చటినుండి వచ్చినది? ఎవరైన నిందెందైన దాగియుండి యిట్లనుచున్నారు కావలయు. ఓరి ? ఎవఁడురా నీవు? వేనునితోనా నీకుఁ జెరలాటలు

[తెరలోఁ బెద్దనవ్వు]

వీఁడునన్నెవ్వడో పరిహాసించుచున్నాఁడు. నాయంతఃపురమున నాయాజ్ఞ యిట్లు తిరస్కరింపఁబడగా నేను బ్రతికియెందుకు ?

[తెరలో] మనుష్యులప్రాణములు తీయుటకు

వేనుఁడు : మనుష్యులప్రాణములు తీయుటకా ? ఓరీ ! యెవఁడురా నీవు ! వీఁడెవడో వెదకెదను

[కోటపైనుండి ధ్వని]: వెదుకనక్కరలేదు. తలయెత్తి చూడుము. నేను వినీతభట్టుతలకాయను. నేను పిశాచమనైతిని. నేను నా మనుమఁడు నా అల్లుఁడు నా వియ్యంకుఁడు మేమందరము పిశాచముల మైతిమి ? నీకొరకే సుమా ! నీ రాజ్యమును నిన్ను నాశనముచేయుటకు. నీ మనస్సులో రాక్షసుల నాడించుటకు. పిశాచములు లేవు ! లేవు !

[పైనుండి వినీతభట్టు ప్రవేశించును]

వినీతభట్టు: రాజా ! నీకు వైతాళికగానము చేసిపెట్టుదునా ? రాజా ! ప్రొద్దు క్రుంకినది, ప్రొద్దు క్రుంకినది

మొగమున మసిపూసి ముండితమైన
సిగపైన బొమికలచిన్నారిపేరు
తగిలించి మిడిగ్రుడ్లుదాత్తమై మెరయ
రగిలి నాట్యముసేసె రాత్రిపిశాచి

రాజా ! రాజ ! నా కవిత్వము చూచితివా ! కులక్రమాగతమై సంప్రదాయము ననుసరించి వచ్చిన కవిత్వము నీకు రుచిగా లేదు. ఇదిగో యీ కవిత్వము చూడుము. నేను పిశాచమనైతిని. ఇదిగో పిశాచకవిత్వము వచ్చినది. నీవును పిశాచమవే కాన నీ కీకవిత్వము చాల బాగుండవలయును

వేనుఁడు : వీఁడు సర్వథా వినీతభట్టువలెనే యున్నాఁడు. చనిపోయిన వినీతభట్టునకుఁ బ్రాణము లెట్లు వచ్చినవి?

వినీతభట్టు : అంగరాజు నాకుఁ బ్రాణములు పోసెను. అది నీకిందాక చెప్పెనుకదా ? ఇంకను దెలియ లేదా ?

వేనుఁడు : ఆ ! సరిగా అంగరాజిదేమాట యనెను. ఆ సంగతి వీని కెట్లు తెలిసినది?

వినీతభట్టు : పిశాచములు మనుష్యపిశాచములవలె నేకదేశ జ్ఞానములుకావు. మనుష్యపిశాచము తనకు సర్వజ్ఞతయున్న దనుకొనును. తన కున్న కించిద్జ్ఞానమునకే తబ్బిబ్బులగును. ఓసి ఓసి మనుష్యపిశాచమా ! నీ జ్ఞానము కొద్ది. నీ జ్ఞానము యొక్క కించిత్త్వమే నీకు నాశము తెచ్చుచున్నది

వేనుఁడు : ఛీ! ఛీ! నీ వ్యర్థోపన్యాసము లింక నాపి నా మార్గమునుండి తొలఁగుము

వినీతభట్టు : నేను నీకుఁ గైవారము చేయవచ్చితిని. నీ చేత నురి తీయించుకొనవచ్చితిని. రాజా ! ఇదిగో కైవారముచేయు చున్నాను. ఓహో ! వేనమహారాజా ! ఓహో ! పిశాచ బంధూ ! ఓహో ! మృత్యుదేవతాసహధర్మచారి !

> మాంసములతో నెత్తురులతో మాగియున్నవి జనుల మెదడులు
> అంసములు ఖండించి కండలు నావపోపులు పెట్టియున్నవి
> ప్రాంశువులు తొడకండ లున్నవి, వడ్డనము చేసిరి, పిశాచులు
> దంశములు నంజుకొని నెత్తురు త్రావుదువు రావయ్య వేనుఁడ!

వేనుఁడు : ఛీ ? ఛీ! నన్ను వదలిపెట్టి పొమ్ము. లేదా ! యీ కత్తితో నీ కుత్తుకవరకు రెండుగా నరికెదను

వినీతభట్టు : [పకపక నవ్వి] ఓయోయి ! శూరమాలీ ! ఓ యోయి! పరాక్రమార్జితత్రిలోకీ! ఓయోయి! దోర్దండకాఠిన్య సంరక్షితా క్షీణవర్ణాశ్రమాచార ధర్మప్రభావాభిరామా !

ఓహోయి! అభినవమృత్యూ! చచ్చిపోయిన శవమును నరకెదవా? నరుకవద్దు! నరుకవద్దు! నన్ను నరకినచో నొకవేళ నీ కీర్తులు దిగంగనల చీరలయంచుల నద్దుకొను నేమో? వారి కన్నుల కాటుక కానిపించదేమో?

వేనుఁడు: వీఁడు పిశాచమైకూడ రమ్యముగాఁ బ్రసంగించు చున్నాఁడు

వినీతభట్టు: అది పూర్వవాసన లే. నన్ను చంపవా! చంపు చంపు

వేనుఁడు: ఇదిగో నరకుచున్నాను.

[కత్తి విసరును, వినీతభట్టు - నిష్క్రమించును]

వేనుఁడు: ఓహో! ఇది విచిత్రముగ నున్నది. పిశాచములు నిజముగా నున్నవా యేమికర్మము! ఇదియేదో భ్రాంతి. ఈవృద్ధరాజేదో తంత్రముచేసి పోయినాఁడు. వీని నీసారి వదలిపెట్టరాదు. ఇందు వృద్ధరాజుతంత్ర మేమున్నది? నామనస్సే యూరక భ్రాంతిపెంచుకొన్నది

ముసలిభట్టు: [ప్రవేశించి] ఓయీ! మిథ్యావాది! మనస్సు భ్రాంతి పెంచుకోలేదు. మే మున్నాము. మాది గాలియాకారము. నీకత్తివిసరుట లిచ్చటఁబనికిరావు

వేనుఁడు: నీ వెవ్వరవు

ముసలిభట్టు:

ఒకపిశాచము కోటకొమ్మన నురిమి చూచినది
ఒకపిశాచము కోటముందర నురుకు పెట్టినది.

నేను వినీతభట్టువియ్యంకుఁడను

వేనుడు: నా కీభ్రాంతి విడిపోవునట్లులేదు

మునలిభట్టు: ఇది భ్రాంతి కాదు, ప్రత్యక్షము. ప్రత్యక్షము దాటి యేదియు లేదన్నవారికి మేము భ్రాంతి. ఓయీ! నీకన్నులకన్న నీచెవులు త్తమములు. నీ బహిరింద్రియముల కన్న నీయంతరింద్రియములు త్తమములు. బహిరింద్రియములు గ్రహించలేని వంతరింద్రియములు గ్రహించును. బహిరింద్రియములు గ్రహించలేనివి నీవు లేవందువు. అంతరింద్రియములు వాని నున్న వనుచున్నవి. అంతరింద్రియములకుఁగూడఁ దెలియనివి లేదనువాఁడొకఁ డుండునేని వాఁడుచెడెఁగాక నవియు నున్నవి. నీజ్ఞానము కొద్దియైనప్పుడు ఒకటిలేదని నీవెట్లనఁగలవు? ప్రతిదియు నుండవచ్చునని చెప్పుట తేలిక గాని లేదని చెప్పుట యసాధ్యముకదా?

వేనుఁడు: ఎవరితో నీవాదన?

మునలిభట్టు: నీతో? నాకన్నులకు మించినది లేదని వాదించు వెఱ్ఱిమొగముతో! మనిసి నురితీసినంతనే వాఁడు చచ్చెనని తలఁచు దేబెమొగముతో? అశాశ్వతమైన శరీరమును నరకి, బాధపెట్టి, గెలిచితి నని యుబలాటపడు ప్రేతాకృతితో! ఓయీ! ప్రత్యక్షవాదీ! ఓయీ! రాజ్యాభిలాషీ! ఓయీ! ధనమదాంధకారీ!

మనుజులపుఱ్ఱెలు తోరణములుగా మలచితి రాజా! కోటకొమ్మలను చనవు పురాఋషిమార్గములందు పిశాచమ వౌదువయేమి? నరేంద్రా!

పిశాచమువైనచో మావలెఁ గోటకొమ్మలఁ గోటముందర రాజుగదిలో రాజుముందర నృత్యము చేయవచ్చును. మాంసమున కేమి ? దానిరుచి మాకన్న ముందర నీవే యెఱుఁగుదువు

వేనుఁడు : ఓరీ ! నిన్నిదే నరకుచున్నాను

ముసలిభట్టు: [పెద్దనవ్వు నవ్వును]

వేనుఁడు : ఆహా ! ఏమి యీతిరస్కరణ? ద్వ్యాషీతకా! ద్వ్యాషీతకా! ఎచ్చట నుంటివి ?

ద్వ్యాషీతకుఁడు : [ప్రవేశించి] ప్రభూ ! ఇచ్చట నుంటిని

ముసలిభట్టు: [నిష్క్రమించును.]

వేనుఁడు : ఓయీ ! నీ వాపోవుచున్న మనిసిని జూచుచుంటివా?

ద్వ్యాషీతకుఁడు: ప్రభూ! ఎవరు పోవుచుండిరి ? ఎవరులేరే!

వేనుఁడు : నీ కెవరును గనఁబడుటలేదా ?

ద్వ్యాషీతకుఁడు: లేదు

వేనుఁడు : ద్వ్యాషీతక ! నే నన్నములో నేఁడేమి వేసికొని తింటిని?

[తెరలో - మనుష్యమాంసము]

వేనుఁడు : మనుష్యమాంసమా ! ద్వ్యాషీతకా ! నీ వామాట వింటివా ?

ద్వ్యాషీతకుఁడు : ప్రభూ ! నాకేమియు వినంబడలేదు

వేనుఁడు : సరికాని ! ఓయీ ! దయ్యము లున్నవని నీకు నమ్మక మున్నదా ?

డ్యాషీతకుఁడు : మాఅవ్వకథలనిండ దయ్యములే. దయ్యములే లేకున్న నన్నికథ లెట్లుండును?

వేనుఁడు: ఓయీ ! ముందు నడువుము

[తెర]

ఏ డ వ య ం క ము.

[కోటముందు]

గౌతముఁడు : కౌషీతకా ! వేనుఁ డున్నాఁడా ?

[ద్వ్యాషీతకుఁడు ప్రవేశించును]

కౌషీతకా ? వేనుఁడున్నాఁడా? ఓయీ! మాఱుమాటాడ వేమి? బాధిర్యము ప్రాప్తించెనా ? రాజకీవి రాజును వదలి నిన్నుఁ జేరినదా ? కౌషీతకా ! నిన్నే అడుగుచున్నది?

ద్వ్యాషీతకుఁడు : నేను కౌషీతకుఁడను కాను.

గౌతముఁడు : ఓరీ! కౌషీతకా ! పిచ్చియెక్కెనదా యేమి నీకు? నేను కౌషీతకుఁడను కాద నెద వేమి? ఎవనికి వాఁడు నేను కాదనుట యిదొక వేనుని క్రొత్తసిద్ధాంతమా యేమి?

ద్వ్యాషీతకుఁడు : నిజముగా నేను కౌషీతకుఁడను కాను

గౌతముఁడు : పాపము వీని కున్మాదము కలిగినట్లున్నది. అవు నవును. వీఁడు తప్పక సేవించువాఁడు. ఈ వేనుని దౌర్మార్గ్య మువలన వీనికి మతిభ్రమణము కల్గినది. ఓయీ ? నీవు కౌషీతకుఁడవు కావుసరే ! మరి నీవెవరవు ?

ద్వ్యాషీతకుఁడు : నేను ద్వ్యాషీతకుఁడను

గౌతముఁడు : మఱికౌషీతకుఁడు నీబుర్రలో నుండెనా యేమి?

ద్వ్యాషీతకుఁడు : కాదుకాదు, వానిబుర్రలోనసే వాఁ డు న్నాఁడు. అదుగో చూఁడుము. ఆకోటద్వారమున వానిబుర్ర వ్రేలాడుచున్నది

గౌతముఁడు : [చూచి] ఆ! ఏమిది? శ్వాపీతకునిగూడ వేనుఁడురి తీయించెనా? ఆహా! పాపబుద్ధి! అచ్చముగాఁ శ్వాపీతకునివలె నుంటివి? నీవెవ్వరవు? నీకు వానికేమైన సంబంధమున్నదా?

ద్వ్యాపీతకుఁడు : ఆరాజద్రోహితో నాకేమియు సంబంధము లేదు

గౌతముఁడు : అట్లనా? వాఁడు రాజద్రోహికాక పూర్వము?

ద్వ్యాపీతకుఁడు : అతడు నా కన్నగారు

గౌతముఁడు : ఓరీ? దుష్టరాజసేవకా! నీ రాజును బిలుచుకొనుము. వానితో మాట్లాడెదను. వేనా! వేనా! ఇటు రమ్ము

వేనుఁడు : [ప్రవేశించి] గౌతమా! ఏమి?

గౌతముఁడు : వేనా! ఇప్పటికి నీ రాజదౌష్ట్యము పూర్తియైనది

వేనుఁడు : ఎప్పటికి?

గౌతముఁడు : ఇట్టి రాజసేవకుఁడు లభించునప్పటికి

వేనుఁడు : అతఁడు రాజభక్తిపరాయణుఁడు

గౌతముఁడు : అట్లనా! నీ దుర్మార్గత క్రమక్రమముగా వృద్ధిపొందుచున్నది. ఇటు చూడుము, మనుజులెక్కువమంది బుద్ధిహీనులు. జనులందరికిసమానమైనయుత్తమబుద్ధి యెట్లుండును? సంస్కారభేదముచేతనిట్టివారునుబరప్రత్యయనేయబుద్ధులు లోకమునఁ గలుగుచునేయుందురు. వీరిని దుష్టులి ట్లుపయో

గించుకొనుచుందురు. వారియవివేకము నాధారము చేసికొని రాజుస్వలాభపరాయణుఁడు కాఁగూడదు. అందరువివేకవంతు లైనచో రాజుతో నవసరమే లేదు. వివేకు లెట్లును సన్మార్గ ముందే పోదురు. రాజు అవివేకులనుగూడ సన్మార్గమున నడిపించుటకే రాజు. ఆరాజు అవివేకులయవివేకముమీఁదఁ దన రాజ్యము నిర్మించుకొనెనా యది యేటిసడుమ నిసుకలమీద మేడకట్టుటవంటిది

ఏవేళన్ బయికొండకొమ్ములను బ్రావృణ్మేఘముల్ గ్రమ్మి వ
ర్షావిద్యోతితవిద్యుదుల్లసితమై యాకాశ మాసారధా
రావిస్ఫారతరంగభీకరవిచిత్రావర్తఘుష్యత్పయ
శ్శ్రీవేణీపరిభూతమై చనెడునో చింత్యంబుకాదా ? నృపా !

[తనలో] ఈయవివేకపక్షము నే నవలంబించి యవివేకిగాఁగనంబడుచున్నాను. అయినను ఈదీనజీవిసంగతి యెట్లుపేక్ష చేయుదును? అన్నిఁటికి నొక్కటియే మందు. అది వేనునిజీవితము

[ప్రకాశము] వేనా! నీ కొక్కటి చెప్పుచున్నాను విను. లోకమింక నూరకుండదు. జగమ్మునకు నోడలు మండిపోవుచున్నది. ప్రజాశక్తి నీ వెఱుఁగవు. అది ప్రళయవహ్నివలెఁ దోకచిచ్చువలె నంటుకొన్నచోట నెల్ల సురసుర లాడిపోవును. ఏల వృథాగా స్వార్థాభిలాషివై లోకమును బీల్చి పిప్పిచేసెదవు?

వేనుఁడు : [కోపమునవ్వు]

గౌతముఁడు : రేపురాతిరి రెండుజాముల వేళ వచ్చి మరల నిన్నుఁ గలిసికొనెదను

వేనుఁడు : సరే [నిష్క్రమించును]

గౌతముఁడు : వేనా ! వేన !

వేనుఁడు : [వచ్చి] ఏమి ?

గౌతముఁడు : నీ వీమార్గమునుండి తిరిగి లోకహితపథమునఁ బోవుటేమైన నున్నదా ? లేదా ?

వేనుఁడు : ఇంతకన్న లోకహితమైన మార్గములేదు

గౌతముఁడు : సరే ! [వేనుడు-నిష్క్రమించును]

గౌతముఁడు : వేనా ! వేన !

వేనుఁడు : [వచ్చి] మరల నేమి ?

గౌతముఁడు : నన్ను నీవు జనసామాన్యమువలె నేల శిక్షించరాదు? నేను నీకుఁ బరమవిరోధిని. నీ దేశమున నిదివరకే పెద్దవిప్లవము లేవఁదీసితిని. నన్ను వదలిపెట్టినచో నీరాజ్యమునకుఁ జేటు తప్పదు

వేనుఁడు : [మౌనము]

గౌతముఁడు : ఓయీ ! నావలన నీకు వినాశము రానున్నది

వేనుఁడు : [మౌనము]

గౌతముఁడు : ఇంక నా దేమియుఁ దప్పులేదు. ఇతనికిఁ బ్రజాశక్తి తెలియుటలేదు. ఋషులమతిప్రతిభ యర్థ మగుట లేదు. ధర్మహానివలనఁ గలుగు మహాపద యవగత మగుట లేదు

[తెరలో]

ఓయీ! వేనమహారాజా! ప్రొద్దుక్రుంకినది. దివాంధముల సంచారము మిక్కుటమైనది. చీకటిలోఁ బోవుజనులకుఁ బ్రతిదారిలో నెదురుగాఁ గూయుచు కాగడాలవలె వెలుగు రెండుకన్నులతో బాట కనఁబడనీయని యీ నల్లని నిర్జీవ జంతువులవలన బాధ కలుగుచున్నది. రాజా! ఏమి నాగరకతయోయి! ఎదుటివారికి దుశ్శకునము, కన్నులలో దుమ్ము, భీకరాకృతి. ఈ దివాంధములను రెక్కొలిపితివి దేశము మీదికి

నల్లనితాపితా ల్పరచినావు బలే! బలె! దిక్సతీముఖో
త్ఫుల్లసరోజమండలివిముగ్ధరుచుల్ పిహితంబులై చనన్
తెల్లనిరేకలైనఁ దొలిదిక్కునఁ గన్పడకుండ నీ ప్రభల్
సెల్లెనురా! మొగిళ్లు విరచించితి వార్షుక బిందుహీనముల్

బళీ! బళి! మా వేనమహారాజేమనుకొంటివి?

సాక్షాన్మృత్యువు, వానికన్బమ మహాక్షామాగ్నిధూమంబు, లో
కక్షోభాకృతి వానిలేనగవు, సాకారమ్ము దుర్వ్యాధివాఁ
డీక్షోణీస్థలి ధూమకేతువు మహాతృష్ణాపరీవాహమా
లాక్షుభ్యత్పటునక్రమూర్తి మృతియేలా! కల్గనవ్వానికిన్

వేనుఁడు: ద్వ్యాషీతకా! ద్వ్యాషీతకా!

ద్వ్యాషీతకుఁడు: [వచ్చి] ఏమి! ప్రభూ!

వేనుఁడు: ఈ పిశాచములు నన్ను వదలిపెట్టవా ఏమి?

ద్వ్యాషీతకుఁడు: స్వామీ! ఈమె వినీతభట్టుముసలివియ్యపురాలు. తనభర్త, కొడుకు, మనుమఁడు, చనిపోయినదుఃఖము తనప్రాణములతోఁ బాపుకొనునట

వేనుఁడు : అట్లనా! ఓయీ! దీనిని పిశాచమును కానీకుము దీనిని దీసికొనిపోయి కోటయవ్వలిచీకఁటిగదిలో నుంచుము. వేళకు భోజనము పెట్టుము. దానిబంధువులు చనిపోలేదు, బ్రతికియే యున్నారని చెప్పుము

ద్వారపాలకుఁడు : [నిష్క్రమించును]

గౌతముఁడు : వేనా!

వేనుఁడు : ఏమి?

గౌతముఁడు : తక్కినవారందరు పిశాచములైనారా యేమి?

వేనుఁడు : నేనే పిశాచమను. నాకు వేరే పిశాచములెందుకు? నే నింకఁ బోదునా? నాకుఁ బని యున్నది. నీవు రేపు రాత్రికి వత్తువుకదా! మరచిపోకుము [నిష్క్రమించును]

గౌతముఁడు : ఇతఁ డెన్నఁడెఱుఁగని భయమేదియో యితని నావరించినది. అది యేమైయుండును? వేనునియీభయమునకు హేతువేమి? హిమవంతమువంటిధైర్యముకల వేనుఁడు భయపడెనా? కారణమేదియో పెద్దదే యుండవలయును

[తెర]

ఎనిమిదవ యంకము.

అంగరాజు :

మేటిచెట్లడవిలో మెరుపులు పుట్టి
తాటిమొవ్వులు తగిలి ధరణికి డిగ్గి
లేటికన్నులలోన లీలగా నాదిగి
యేటియిసుకలనీళ్ళు తెగచి పండినవి

గౌతముఁడు : [ప్రవేశించి] ఈవృద్ధరాజు నాకంటికిఁ గనవడినంతలో మాయమగుచు నన్ను రెన్నాళ్లుగాఁ దనవెంటఁ ద్రిప్పుకొనుచున్నాఁడు. ఇతనిరహస్యమేమో తెలిసినదికాదు

అంగరాజు :

స్వాతిచల్లనివాన జలజలా కురిసి
ప్రీతిముత్తెపుచిప్ప పిలపిలా విరిసి
తొలుతసంద్రమునడుమ దూరనేగాని
వెలుఁవడి ముత్తెమ్ము వెలిఁగించె దెసలు

గౌతముఁడు : [సమీపించి] మహారాజా! ఎండకు వానకిట్లు బడలిపోయెదవు. నీవయసునాఁటి నర్మసఖుఁడు నాముసలితండ్రి నిన్నుఁ జూడఁగోరుచున్నాఁడు. నీతల నా యింటి నీడలోఁ జల్లవడనిమ్ము

అంగరాజు :

పఱచి తొందరపడి పరిణతిరాని
చిఱుతముత్తెముచిప్ప ఛిన్నమ్ముచేసి
అఱుత బాష్పపుఁగన్ను లానుకో నేల
పెఱుద నిశ్వాసమ్ము విడువగా నేల?

గౌతముఁడు : రాజశేఖరా! లోకము మలమల మాడిపోవు చున్నది. జగమ్మున నిల్చుటకు వీలులేదు

అంగరాజు : నాకేమియు నెండభయము లేదు. ఒకరికిమాత్ర మెందుకు? వేసఁగి వెనుకపట్టినది

జలధిలో నడుమ వర్షపుజల్లు మొగిలు
పరువెత్తెఁ దలయెత్తి పరికించిచూఁడు
తరకసన్నని గాలి తరిమికొట్టినది
ధరణియంచుల నది తారులాడినది

గౌతముఁడు : మహారాజా! మరలఁ గలిసికొనెదను

[నిష్క్రమించును]

అంగరాజు :

జిలుగువెన్నెలలలోఁ జీకటుల్ కలవు
తొలిపాటలో మౌనములు కొన్నికలవు
మలఁగి యూహకుఁ జిక్కు మదిరాక్షితొలిప్రేమ
సెలవాకలోఁ గొన్ని చిక్కులు కలవు

భూదేవి : [ప్రవేశించి] ఈ వృద్ధరాజులోనుండి నామూర్తి నే నుపసంహరించుకొనవలయును. ఇతఁ డింకను దేజోమూర్తిగా నున్నాఁడు. వేయికళలలో నారునాళ్లనుండి యారువందల కళ లుపసంహరించుకొంటిని. సెలయేటితనము వదలి చిఱు కాల్వతనము రాజు తనమాటలలోఁ దెచ్చుకొన్నాడు. ఇంకఁ దక్కినకళలుకూడ రాచినఁగాని యీయన రహస్యము వదలఁడు. ఈ లోపుగా నామూర్తి పృథురాజునం దారో పింతును

అంగరాజు :

పృథునేత్రములలోన వెన్నెలల్ కలవు
వధువుకన్గొనలలో మధురిమల్ కలవు
విధుమండలములోన వెన్నెలల్ కలవు
మధుబిందువులలోన మధురిమల్ కలవు

[నిష్క్రమించును.]

భూదేవి : ఈ రాజకుమారునిమీద నామనస్సు పొదువు కొనుచున్నది. ఎందరెందరు రాజులైరి. కాని యితనియందుం బలెనామనస్సు మరొకనియందు రక్తిపొందనేలేదు. నన్నితఁడు దివ్యవాహినులలోఁ గ్రుంకువెట్టించును. నాయందు రాజనాలు పండించును. నాశరీరమంతయు సస్యపులకితము చేయును

పృథువు : [ప్రవేశించి] నా యెదుట నీగోమూర్తి మరల భాసించుచున్నది. ఈమెనుఁ జూచినకొలది నాలో నేదో యననుభూతపూర్వమైన యొకమధురభావము కలుగుచున్నది. నే నొకపశువులకాపరినై యీగోవును బచ్చిక బయళ్లలో మేపి చల్లనిచేకుటడవిలోఁ బ్రవహించుసెలయేళ్లలో దాపి నల్లకానుగులనీడల శ్రమ పొందు రోమంథవేళఁ జోపి కాచెదను. ఈ గోవు నాయందు బద్ధానురాగవలె నన్ను వదలిపోవుటలేదు

భూదేవి : రాజకుమారా! నిన్ను నేను వలచి వచ్చితిని. నీవు నన్ను సాకెదవా? నాయందు నవక్షీరములు కురిపించి ధరణిజనులకుఁ బ్రాణదానము చేసెదవా? వెడంద యగుచున్న నీ యెదురొమ్ముపై నన్ను విశ్రాంతి పొందనిత్తువా?

పృథువు : ఈమె మరల నన్ను రాజకుమారా! యనుచున్నది. నే నీమెకంటికిఁ బురుషునివలెఁ గనంబడుచుంటిని కావలయు. నాయందు మరలఁ దొల్లింటివికారము కనఁబడుచున్నది. నీపేరేమి?

భూదేవి : వసుంధర

పృథువు : ఏమి చక్కని పేరు! నీనామాక్షరములు నా చెవిఁ బడినంతనే నాయాత్మలోఁ బులకలు కలుగుచున్నవి. నీకు నాకు నేదియో పురాసంబంధ ముండవలయును. నీవు నా తాత తండ్రులమందలలోఁ బెద్దయాపువా?

భూదేవి : నాకుఁ బూర్వము పెద్దతనమున్నను నీకొఱకు మరలఁ బసితనము పొందితిని

పృథువు : నీపసితనము రమ్యముగా నున్నది

విదియచందిరుని యొప్పిదమైన శృంగసుందరమైన శృంగసుందరత మెరసి
మలచి గాలులు తీర్చు తెలిసైకతముల పిండులకోసగా గంగడోలు తనరి
కడు నిగవాల్చినఁ గాలు జారెడునట్లు మిలమిలల్ కలిగిన మేను పొలసి
అందాలు పిసుకు సోయగము చిందించెడు పొలుపైనచిన్నారిపొడుగు కలిగి

మృదువవాకృతి పొందు సస్యేందిరవలె
కడగి మూర్తి కొగ్గిన పాలకడలివోలె
దాగియుండి నేఁడు బహిర్గతంబు వడిన
వామనోవాంఛవలెఁ దోచినావు నీవు

[భూదేవి—నిష్క్రమించును]

పృథువు: ఈమె తిరిగిపోవుచు మరల స్త్రీవలె గోచరించు చున్నది. ఆహా! ఈమె యేమి మాధుర్యసీమ!

ఈపొడుగైనవేణి తలపై త్రినచిన్నిపతాక, వంగి యా
మూపులు గీయుగీతవలపుంబస లోఁ గుదియంచువాడ్డ ని
ద్దాపిరుదుల్ స్పృహాజలధి తార్చినదీవులు జంఘ లానమ
చ్ఛ్రీపరిపాకవహా పొలము చిత్తము పండినపంటకన్నులున్

అరే! సరిగా బురుషునివలె వర్ణించుచుంటిని. ఈమె యేమి మంత్రకత్తెవలె నన్ను మార్చుచున్నది. నన్ను జూచిన నాకె యాశ్చర్య మగుచున్నది.

తారిన నాదుకంట నిశితంబులు చూపులు నిన్న లేవు వాం
ఛారమణీయముల్ మధురసంబులు నాయెడ నిన్న లేవు ప్ర
జ్ఞారభసంబు నామనసుసంపద క్రొత్తలు నిన్న లేవు నా
మారుపుతోన నాతలఁపు మాటికి మాటికిఁ జీరసాగెడిన్

ఈగోరూపస్త్రీని నేను వదలలేను. దీనిని గైవసము చేసికొని రాజనాలు పండించెదను. మధుక్షీరములు పిదికెదను

వేనుఁడు: [ప్రవేశించి] పృథూ! తోటలోని పూవు లీనాఁడు పోలేదు

పృథువు: సగము పోయినవి. సగ మున్నవి

వేనుఁడు: ఆ సగము నంగరా జెత్తుకొనిపోయెనా?

పృథువు: ఇంక నంగరాజు నెత్తుకొనిపోనీయను.

వేనుఁడు: ఎందుచేత?

పృథువు: నాకుఁ గావలయును. నే నొక చిన్నియావును జూచితిని. ఈపూవులన్నియు గ్రుచ్చి యాయావుమెడలో

వేసెదను, కొమ్ములకుఁ జుట్టెదను, కాళ్ళకుఁ గట్టెదను. మొగమున వ్రేలాడఁ దీసెదను

వేనుఁడు : పృథూ! నీ మనస్సులో నేదో కోరిక చెల్లరేఁగు చున్నది.

పృథువు : ఆయావును గూర్చినకోరికయే. ఆయావు నాకు గావలయును. దానికై యేమైనను చేసెదను. అంత కంతకు నామనసుచివరలు బిరుసెక్కు చున్నవి
నా కీయాడవేషము బాగుగా లేదు. ఆయావును గాచు కొనుటకు నేను మునికోల పూని యడవులవెంటఁ బోయె దను. అప్పుడు నా కీస్త్రీవేషము తగదు

వేనుఁడు : పృథూ! నీకన్నులలో నైశిత్యముక్రొత్తగా రేకెత్తు చున్నది. నీవు మాట్లాడుచుండగా మునుపటివలెఁ గాక బాహువులు స్థూలములై కదలుచున్నవి. ఇంకఁ బురుష వేషమే నీకుఁ బాగుండును

[పృథువు-నిష్క్రమించును]

వేనుఁడు : ఇదియొక చిత్రము. పృథు పురుషుఁడుగా మారునా యేమి?

ద్వాఃస్థితకుఁడు : [ప్రవేశించి] ప్రభూ! జనులు మృత్యువున కెదురుతిరిగిరట! సేనలతో మృత్యువు వారి నెదిరించి చెల్లా చెదరుచేసి రక్తము నదులు కట్టించి నీ కావార్త కబురం పించెను

వేనుఁడు : ఈసంగతి గౌతమునితోఁ జెప్పుము

గౌతముఁడు : [ప్రవేశించి] వేనా ! నాకీ సంగతి యిదివరకే తెలియును. ప్రజలు నీమృత్యువుపరాక్రమముచే బేలు పోలేదు. ఒకవేళ నిన్ను నీ సైనికులను గెలిచినను రాజ్య మరాజక మగునుకదా యని ప్రజలలో నిన్నుఁ జంపుటకు మనోదార్ఢ్యము రాలేదు. నీతరువాత రాజ్యమెట్లో నిర్ణ యింపఁబడెనేని నీ సైన్యము లాగవు.

వేనుఁడు : ఈ మాటలు నాతోఁ గాదు, నీ ప్రజలతోఁ జెప్పు కొనుము

గౌతముఁడు : అట్లే. పోయి యంగరాజును వెదుకవలయును.

[నిష్క్రమించును]

వేనుఁడు : ద్యాషీతకా ! మృత్యువుతోఁ జెప్పుము. ఎదురు తిరిగిన ప్రజలశవములు వీథులనుండి తీయించవలదు. మరల నెదురుతిరుగువారి కర్మ మింతియే యని చెప్పుటకు వారిశవములు వీథులలోననే యుండవలయును. వారి గృహములలోఁ జొరఁబడి వారిస్త్రీలను బలవంతముగా సైనికులచేతఁ జెఱ పట్టించుమనుము. జనము భీతావహమై పోయి మరల నిట్లు జరుగరాదు. ఇది మృత్యువుతో రహస్య ముగాఁ జెప్పుము [ద్యాషీతకుఁడు - నిష్క్రమించును] వేనుఁడనగా నాకే యాశ్చర్య మగుచున్నది. ఆతఁడిన్ని ఘోర కృత్యములు జేయుచున్నను అతనిభూషిలత ముడివడదు. కోపముగా నతనినోటివెంట మాటరాదు. నాకీస్థితి సహజ మైపోయినది

వినీతభట్టు : [ప్రవేశించి] పిశాచములకు ముఖరేఖలాడవు. ఎందుకనగా వట్టిగాలిమూర్తులు గనుక. దూరమునకు మనుజులకు మనుజులవలె నవి కనఁబడును గాని వానికి శరీరములు లేవు. వానిమొగములు దూరమునకు మొగములవలెఁ గానిపించును గాని యందు బొమికలు గాని మాంసముగాని లేవుకదా ?

ముసలిభట్టు : [ప్రవేశించి] మరి తిన్నమాంస మంతయు నేమగును?

వినీతభట్టు నల్లుడు : [ప్రవేశించి నవ్వి] వికృతపునవ్వుగా మారును. గూళ్ళుగా నున్న కన్నులలోననే పట్టును ఎంత మాంసమైనను.

వియ్యపురాలు : [ప్రవేశించి] వేనరాజీపిశాచములతోనే చచ్చిపోవును. పాపము! వేనరాజును ముసలిపిశాచములు పట్టుకొన్నవి. వేనరాజున కెండిపోయినముసలిమాంసము రుచి యెక్కువ

వేనుఁడు : ఈ ముసలిది వీరిలో నెట్లు కలిసెను? ఇది బ్రతికియే యున్నదికదా! కౌషీతకా !

కౌషీతకుఁడు: [ప్రవేశించి] ఈపిశాచములు చాలవా? నన్ను గూడఁ బిలిచెద వెందులకు? నీతో నారుగురము పిశాచములము. మన మొకసైన్యము. ఇప్పుడు మన మారుగురము విడివడినచో మృత్యువుసైన్యమును నాశనముచేయవచ్చును.

వేనుఁడు : వీడుకూడ పిశాచమయ్యెనా! అయ్యో పొర పాటున ద్యాషీతకా యనఁబోయి కౌషీతకా యంటిని

కౌషీతకుఁడు : వేనా ! భయపడకు. నీవు పిలిచితివని వచ్చితిని ఆక్కరలేకపోయిన వెడలిపోయెదనులే [నిష్క్రమించును]

వినీతభట్టు : ఓయిరాజా ! పిశాచలోకములోఁగూడ నీ దుర్మార్గత మానితివి కాదు. ఇచ్చటను భేదోపాయమేనా! కౌషీతకుని మాతోఁ గలియనీయవేల? మేము వందిపిశాచములము, వాడు శూద్రపిశాచము, నీవు రాజపిశాచమవు. వేనుఁడా! పిశాచములైనతరువాత నీ భేదములు కూడవు. ఋషుల మతములోననేగాని యీ భేదములు వేరే యెచ్చటను లేవంటివే? ఋషులమతము వదలి పిశాచమతము పొందితిమి. ఇక్కడను నీ భేదము వదలలేదే?

ముసలిభట్టు : భేదము సర్వజంతువులయందు సర్వదేశములయందు సర్వలోకములయందు నిత్యమైనదే? వేనున కిది తెలియకనా? అది యొక యుపాయము. అది భేదోపాయము. అది రాజనీతి

వినీతభట్టునల్లుఁడు : పిశాచనీతి

వియ్యపురాలు : నీతి లేనివానికిఁ బిశాచత్వము నీతి

వేనుఁడు : ద్యాషీతకా !

[ద్యాషీతకుఁడు ప్రవేశించును. పిశాచములు నిష్క్రమించును]

వేనుఁడు : నీ కా గుంపు కనఁబడుచున్నదా?

ద్యాషితకుఁడు : ఏదో సుడిగాలి పోవుచున్నది

వేనుఁడు : అవి యన్నియు దయ్యములు

[ద్యాషీతకుఁడు - నవ్వావుకొనును]

వేనుఁడు : నీకు నమ్మకము లేదా ? ఒకప్పుడు నాకును లేదు

ద్యాషీతకుఁడు : చిత్తము

వేనుఁడు : నిన్నటిముసలియాఁడవంది నేమి చేసితివి ?

ద్యాషీతకుఁడు : జనుల తిరుగుబాటు హడావిడిలోఁ జెప్ప మరచితిని. ఆమెను గోటచివరగదిలో నుంచి తాళము వేసితిని. మరల భోజనమువేళకు నన్నము తీసికొని పోతిని గదా, యామె మెడ కురిపోసికొని చనిపోయినది

వేనుఁడు : ద్యాషీతకా ! నీతో నొకమాట చెప్పెదను. ఎవరితో ననవు కదా ?

ద్యాషీతకుఁడు : అనను

వేనుఁడు : [రహస్యముగా] ఆమెకూడ దయ్యమైనది

ద్యాషీతకుఁడు : ప్రభూ ! తమ మనస్సు మనస్సులో లేదు

వేనుఁడు : ఉన్నది. ఓరీ ! నాగదికి దారితీయుము. [పరిక్రమించి] ఇంక నీవు పొమ్ము. [ద్యాషీతకుడు - నిష్క్రమించును]

వేనుఁడు : ఒక పిశాచము రాజుగదిలో నాదిగి పోయినది ? ఈ యంగరాజుజోస్యము నన్ను బాధించుచున్నది. ఇందు పిశాచము లేదనుకొనెదను. ఉన్నచో రెన్నాళ్ళుగాఁ గన

బడదా? లేదు. లేదనియే యనుకొనెదను. ఇప్పుడెంత ప్రొద్దు పోయి యుండును?

శ్రీధరభట్టు: [ప్రవేశించి] జాము ప్రొద్దు పోయినది.

వేనుఁడు: నీ వెవ్వరవు?

శ్రీధరభట్టు: నా పేరు శ్రీధరభట్టు. నేను వినీతభట్టు మనుమఁడను

వేనుఁడు: ఆహా! నీ విచ్చటఁ జేరితివి. నన్ను నిదుర పోనీయవా?

శ్రీధరభట్టు: కాదు కాదు నిదురపొమ్ము. నీకు జోలపాడెదను

వేనుఁడు: శిశూ! నీవుకూడఁ బిశాచమవై తివా?

శ్రీధరభట్టు: నేను కాలేదు. పిశాచములకు మిడి గ్రుడ్లుండును

వేనుఁడు: నన్నాక్షేపించుచుంటివా?

శ్రీధరభట్టు: ప్రభూ! పల్లెటూరికుర్రవాఁడను. నా కాక్షేపము లేమి తెలియును? నేను చదువుకొన్నది వంది చదువు. అందులో స్తోత్రములే గాని యాక్షేపణలు లేవు

వేనుఁడు: ఓయిశిశూ! చచ్చికూడ సౌమ్యమూర్తివి. నీ పసినెత్తురు, నీయమాయకపు నెత్తురు, నా మొగమునఁ బూసికొంటిని. నీమొగము సుప్రసన్నముగ నున్నది. ఒక్కసారి నవ్వుము. విషాదపుటెండచేఁదపించిన నాయెడందకు నీనవ్వు వెన్నెల చల్లఁదనము దెచ్చుననుకొందును. ఒక్కసారినవ్వుము

శ్రీధరభట్టు: [నవ్వును]

వేనుఁడు : అయ్యో! ఇది యేమినవ్వు? ఇది పిశాచపునవ్వే! శస్త్రము చేయువైద్యుఁడు రసి నిండినపుండులో వాడికత్తి గ్రుచ్చినట్లు బుస్సుమని నవ్వితివి

శ్రీధరభట్టు : మరల నవ్వుదునా ?

వేనుఁడు : వలదు ! వలదు ! నవ్వినప్పుడు నీమొగము వికృత మగుచున్నది. మీ వాండ్రందఱకుఁ బిశాచత్వముపూర్తిగా వచ్చినది. నీకు నీ నవ్వులోమాత్రమే వచ్చినది

శ్రీధరభట్టు : దీనికిఁ గారణము నాకుఁ దెలిసినది

వేనుఁడు : ఏమిటది?

శ్రీధరభట్టు : కారణము లేక నీవు నన్నురితీయింపగా నా వేళ నే నొక వికృతపునవ్వుతోఁ జనిపోయితిని

వేనుఁడు : ఆహా!

శ్రీధరభట్టు : రాజా! బెదరిపోకుము. నీకు నేను క్షైవారము చేసెదను. నా గొంతులోని మాధుర్యము పోలేదనుకొందును. అయినను పాడి చూచెదను

ఓసి పురాతనక్షితిభృదుగ్రమహావ్రతశాలి!

వేనుఁడు : అది చదువకుము. నీవు నాకుఁ క్షైవారము చేసి నప్పటినుండి నాస్థితి యెంతమారినది! ఇప్పు డెంత మారి నదో నాకుఁ దెలియదుకాని నిన్నటివరకు మారినస్థితి మీ నాయనమ్మ పాడినది. రేపటి కది యేమగునో!

శ్రీధరభట్టు : రాజా! నా కాగోల తెలియదు. నేను ని న్నెఱింగినట్లే పాడెదను

వేనుఁడు : కానిమ్ము

శ్రీధరభట్టు :

ఆకసము రెండుబారలపైకిఁ జనెఁ దమ్మిసొగసుపడతిమగడు పూ
రేకుల మివ్వులుతుషారసమీకరణముకూడ వేడిమికి నారెనుబో!

వేనుఁడు : శిశూ! శ్రీధరా! సూర్యుఁడస్తమించినయీవేళ నీగీతము నాకుఁ దగులుటలేదు. నీగీతార్థమునకుఁ దగిన స్థితి నా కింక మరలరాదు.

శ్రీధరభట్టు : అట్లనకుము. ఎప్పుడైన రావచ్చును

వేనుఁడు : నాయనా! బయటియీవేనుఁడు శ్రీధరునితో మాటాడువేనుఁడు కాదు. వాఁడు నిజమైన పిశాచము

శ్రీధరభట్టు : [నవ్వును]

వేనుఁడు : నవ్వకుము! నవ్వకుము! ఒకమహారుద్రభూతము వెదుళ్లపొదలో దూసికొనిపోయినట్లు నవ్వకుము. శ్రీధరా! నీ నవ్వు నా ప్రాణములమీఁదఁ గూర్చున్నది.

శ్రీధరభట్టు : మహారాజా! నేను నీ ప్రసాదము కోరవచ్చిన కుర్రవందిని. నా నవ్వు నీప్రాణములమీఁదఁ గూర్చుండుట నాయభాగ్యము కాక మరియేమి?

వేనుఁడు : నాయనా! ఆతప్పు నీది కాదు, నీది కాదు

[తెర]

తొమ్మిదవయంకము.

[ప్రవేశము, పృథువు—భూదేవి]

భూదేవి: రాజకుమారా! రాజ్యరమ మీతండ్రియైన యంగరాజును వదలి నిన్ను నాశ్రయించుచున్నది

పృథువు: మాయన్న వేనుఁడుగదా రాజు

భూదేవి: అతనియందు రాజ్యలక్ష్మి యెన్నడు స్థితిపొందలేదు. అతనికిఁ బట్టాభిషేకమే లేదుకదా? అతఁడు రాజ్యమును రాజ్యప్రజలను నాశనము చేయుటకుఁ బుట్టినవాఁడు కాని రాజ్య మేలుటకుఁ బుట్టినవాఁడు కాఁడు. దేశప్రజలను మలమల మాడ్చుట రాజ్యమేలుట కాదు. సింహము మృగములను దనయాకలి తీర్చుకొనుటకే చంపును. ఆమృగములు చచ్చినందులకు వనజంతువులు దిగులుపడవు. సింహము మృగరాజు. అది యాకలికై చంపుమృగములు దానికి దానిపాలనములో నున్న జంతువు లిచ్చు పన్ను. పెద్దపులి క్రూరజంతువై యథేచ్ఛముగా మృగములను విరుచుకొని తినును. అది యాకలికిఁ గాదు. దానిగుణమే క్రూరత్వము. పెద్దపులి నెవరును మృగరా జనరు. అట్లే వేనుఁడును రాజు కాఁడు. వానియందు రాజ్యలక్ష్మి లేదు. ఓయి! పృథూ! రాజ్యలక్ష్మిదేవి తనచతుర్బాహువులతో నిన్నాలింగనము చేయఁబోవుచున్నది

పృథువు: నేను వేషముమాత్రము పురుషవేషము వేసితిని

భూదేవి: నేనును వేషముమాత్రము స్త్రీవేషము వేసితిని

పృథువు : మఱి నీ వివరవు?

భూదేవి : నేను రాజ్యలక్ష్మిని. నీవు సామ్రాజ్య రాయణుఁడవు. నీ చతుర్బాహువులతో నా చతుర్బాహువులు జోడించి మల్లెపందిరి కట్టి యానీడలో లోకము విశ్రమింపఁజేయుము

పృథువు : నా బాహువులు నీ బాహువులు కలిసినచో

నాయెద యెల్లఁ గుంకుమసనాథము మోహనమూర్తియౌనో ! నా
ప్రాయమునందు నెఱ్ఱచివురాకులలోఁ బసిపిందలట్లు మో
హాయతి కల్గునో విరచితాస్మదుదారసమీహఁ జేసి నా
కాయము సర్వముం బనసకాయవలెం బులకల్ ఘటిల్లునో !

భూదేవి : [తనలో] ఇతనిలో నిగూఢమైన రాజత్వము వికోధితమైనది [లజ్జ]

పృథువు : అన్నట్లు నీపేరు వసుంధర కాదూ ? అవును. వసుంధరా !

ఇంతకుముందు తెల్లనయి యేకయి యుండిన నీకపోల మా
రింతలు సిగ్గుపూఁతఁ జివురించెడుఁ జెందొగకేసరంబులై
ప్రాంతములం మనోభవుని బాటలు తీర్చుచు నీ కనుంగొనల్
క్రాంతములు రాజమార్గములుగా నొనరించెడు నామనస్సునన్

భూదేవి : ఆయుష్మంతుఁడా! నేను స్వతంత్రురాలనైనను నీవు నీతండ్రిచే నాజ్ఞప్తుఁడవు కావలయును

పృథువు : ఇదిగో! చూచితివా ? నాయెదలోఁ బ్రవహించు నీకాలువ నేను పాలనుకొంటిని. నీవు మధువులని చెప్పితివి. నాకుఁ దెలిసినది. నన్ను మరల నేల కికురించెదవు ?

ఈ సితమేఘముల్ గొడుగులెత్తెను నీకును వాయుఁ జామర
శ్రీ సవరించె నీ సుడులు రేగిన గాలులు ప్రొద్దు వాలు సం
ధ్యాసమయారుణచ్ఛవి తనంతట దూతిక యయ్యె సితప్రపా
మాసరమైన యీబిగువు మానిన వెన్నెల లారఁ గట్టెదన్

భూదేవి : ఒక మహాపురుషుఁడు తన స్వశక్తి యెఱుఁగనే వలయును గాని యెఱిఁగినతరువాత ధౌరంధర్యము నానాముఖములఁ బ్రజ్వలింపఁజేయును. [ప్రకాశము] ఆయుష్మంతుఁడా! అదుగో! మీ తండ్రి వచ్చుచున్నాఁడు. నేను పోవలయును

అంగరాజు : [ప్రవేశించును]

భూదేవి : ఈయనలో రెండువందలకళలే మిగిలినవి. ఇదిగో రెండు మిగిల్చి తక్కిన వన్నియు లాగుకొనుచున్నాను. ఈ రెండు నితనిజీవితాంత మితనియందే యుండఁగలవు

[నిష్క్రమించును]

అంగరాజు : ఉన్నట్లుండి నాకాళులు తేలిపోవుచున్నవి. నా మొగము వివర్ణమగుచున్నది. ఆహా! ఏమి వడకొట్టినది! నామనస్సులోని బిగు వంతయు నొక్కసారిగాఁ బోయిన దేమి!

పృథువు : [సమీపించి] పితృపాదులకుఁ బృథువు నమస్కరించుచున్నాఁడు

అంగరాజు : [ఆశ్చర్యము] తండ్రీ! ఆవెల్లినది వసుంధరయా యేమి!

పృథువు : [తనలో] ఈయన కెట్లు తెలియును? అవునవును. ఈమె మా తాతతండ్రులమందలలో నుత్తమగోవుగాఁ దిరిగి నదికదా! [ప్రకాశము] చిత్తము

అంగరాజు : అస లామె యెవ్వరో నీకుఁ దెలియునా?

పృథువు : వసుంధర, రాజ్యలక్ష్మి, ఇవి యామె నామధేయములు

అంగరాజు : అది కాదు. ఆమె భూదేవి

పృథువు : అట్లనా? [తనలో] అయ్యో! ఎంతయుపచారము చేసితిని. ఆమెను నేను స్త్రీదృష్టితోఁ జూచితిని

అంగరాజు : ఏమి యాలోచించుచున్నావు?

పృథువు : తండ్రీ! నా పాపమునకు నిష్కృతి యేమి?

అంగరాజు : అది భూతపూర్వమా? ఇంకను జరుగుచున్నదా?

పృథువు : [తనలో] నా మనస్సు ఆమెమీదినుండి తిరిగి రాకున్నది. ఏమి చేయుదును?

మతి కనులామె పీనకుచమండలభావమునందె లగ్నమై
తరుణివిలాసనూపురపదంబులనే చెవులుండి నూత్న నీ
రరుహమనోజ్ఞవాసనలు రాజిలు నా మెతనూవిలాస ముం
దరత బహిష్కరించదు మనస్సు-ఇది పాపమొ యేమికర్మమో!

అంగరాజు : తండ్రీ! నీ మన స్సామెయం దింతగా నెప్పుడు లగ్నమైనదో అప్పుడే వేనుని రాజ్యాధికారము వెనుక పట్టినది

వేనుఁడు: [ప్రవేశించి] ఓహో! ఈవృద్ధరాజు తన తేజమంతయు డించుకొని పృథువునందావహింపఁజేసెను గావలయు. పృథువు మధ్యాహ్న మార్తాండునివలెఁ బ్రకాశించుచు న్నాఁడు. పృథువు ఆడపిల్లయని నన్నీ ముసలి మొదటినుండియు మోసము చేయుచున్నాఁడు. నా రాజ్యము తుదిరోజులు వచ్చి నవి కావలయు నితనిని బురుషుఁడుగా మరల భాసింపఁ జేయుటకు. [సమీపించి] వృద్ధరాజా! ఇంద్రజాలి వగుదువు!

అంగరాజు: ఈ యింద్రజాలము నాదికాదు. చతుస్సముద్ర ముద్రిత ధరాదేవిది

వేనుఁడు: ఆమె నన్ను వదలిపోదు

పృథువు: వేనా! ఆమె నిన్నొకనాఁడు కలియను లేదు. నేఁడు వదలిపోవలసినస్థితియు లేదు

వేనుఁడు: ఆమె నీసొమ్మయినట్లు మాటాడుచుంటివి

పృథువు: అవును. నాసొమ్మే

పడతిసమార్ద్రిలో వనముపచ్చిరయొకింతయు నారలేదు నా
యొడద, లతాంగి దోసిళుల నిచ్చినభావపుఁ బూలతావు లీ
యొడల జనించినట్టి పులకోల్బణముల్ పెడఁబాయలేద యి
ప్పుడును తెలంది నామనసుపాక్కిలి సర్వము నాహరించెఁబో!

వేనుఁడు: అబ్బో! ఏమిమగతనము! నాల్గుగడియలకు పూర్వ ములేని దెంత మగతనము!

అంగరాజు: ఇంతపౌరుషశాలియైన వేనునిస్పర్ధకు స్థానభూత మైనది యెంతమగతనము!

పృథువు : వేనా ! ఆమెకు నేను నే నామెకు నచ్చినప్పుడు మధ్య నీ కీయీర్ష్య యెందుకు?

వేనుఁడు : ఆమె నిన్నటివరకు నాతో నభిసరించినది. నేఁ డామె నంతయు నాచుకొన్నట్లు మాట్లాడుచుంటివి !

పృథువు : ఆమె నీతో నెన్న డభిసరించ లేదు. బలాత్కరించు టలోఁ బ్రథమావతారమె త్తిన నీతో నే స్త్రీయు నభిసరించదు. అందులో రాజ్యలక్ష్మియా !

వేనుఁడు : అవునవును. నాతోఁ గాదు. అంగనాపూర్వుఁడ వైన నీతో నభిసరించును

పృథువు : ఛీ! ఛీ! నే నంగనాపూర్వు డనుకాను. అంగనాపూర్వత నా వేషమునందుమాత్రమే కలదు

వేనుఁడు : నీ మొగము చూడరాదు. నీతో మాట్లాడను

పృథువు : ఆ! ఏమంటివి! నీదక్షిణబాహువు తెగిపోవువరకు నీతో నేను మాట్లాడను [నిష్క్రమించును]

వేనుఁడు : అంగరాజా! నేనును పృథువు నీకడుపునఁ బుట్టితిమికదా ? నీవు చెప్పుము. రాజ్యలక్ష్మి నాదా ? పృథువుదా?

అంగరాజు : నేను చెప్పెడువరకు నెవ రాగిరి ?

వేనుఁడు : ఇప్పటికయినను నీవు చెప్పినచోఁ గాదనువారెవరు ? రాజ్యము నాదే. నీవు న్యాయము చెప్పు మంటిని

గౌతముఁడు : [ప్రవేశించి]

న్యాయము గంగలోఁ గలిసె ఆస్తికబుద్ధి హరించిపోయె గం
గాయమునానదీజలనికాయము రక్తముతో స్రవించె తా
నీ యవనీతలంబుననె మృత్యువిహారము పెల్లుసాగె నీ
యాయువు తీరె మా యసువులన్నియు తీరెను ధర్మదేవతా !

ఆహా! ఈనాఁడు నాయనుయాయులు మరలఁ దిరుగుబాటు జేసిరి. మరల మృత్యుసైన్యములు మారిమసంగెను. వీని పేరు మాత్రమే మృత్యువు కాదు. వీఁడు సాక్షాన్మృత్యువే. నెమరు కణతలయందును నాలుకలలోనను పొట్టలలోనను మర్మస్థానములయందును గాని కత్తులతోఁ బొడువరాదు కాఁబోలు. నేను వృథాగా నీ జనులను రేపి వీరిని నాశనము చేయుచుంటినిఁ గాఁబోలు! ఏమిచేయుదును? [చూచి] అంగరాజింత తేజోహీనుఁడయ్యెనేమి! పొదవో లెనున్న తెల్లనికనుబొమలలోఁదక్క నితని మొగమునందు రాజకళయే లేదేమి?

అంగరాజు : వేనుఁడా! న్యాయ మెవఁడెందుకుఁ జెప్పవలయును? పృథురాజు నీయంతఃపురమున నిన్నాళ్ళుండగా నతఁడు పురుషుఁడని నీవె తెలిసికొనలేకపోయితివి

వేనుఁడు : తెలిసికొనుట యెట్లు? అతడు నిష్క్రించుకయధీనములోఁ బెరిగెను. నీవును సునీథయు నాడపిల్లగాఁ బెంచితిరి. అందరు నాడపిల్లయే యనుకొనిరి. నేను నట్లే యనుకొంటిని. ఒకవేళ నేను తెలిసికొంటి ననుకొమ్ము. దానివలన లాభమేమి ?

అంగరాజు : తెలిసికొన్నచో నీ విన్నాళ్లు పృథువును బ్రతుకనిత్తువా ?

గౌతముఁడు : [సమీపించి] ఓయీ! అంగరాజా! ఈర
హస్యమెన్నాళ్లు దాచితివి' ఈరహస్యము బయపడుటచేతనా
నీవు సరకుదింపిన యోడవలె నుంటివి? వృద్ధరాజా! వృద్ధ
రాజా! ఈరహస్యము తెలిసినచోఁ బృథువు నిన్నాళ్ళు
బ్రతుకనిత్తువా అనికాదు. నీవిన్నాళ్ళు బ్రతుకుదువా?
యనుము [అంగరాజు నిష్క్రమించును]

ఓయీ! వేనుఁడా! నేఁడు మరల నాయనుయాయులు తిరుగుబాటు చేసిరి. మరల మీమృత్యువు వారిని బశువులకన్న హీనముగా హింసించెను. రేపు మరల నా సైన్యములన్నియుఁ గూర్చి వచ్చెదను. మాప్రజలకింక మునుపటియధైర్యము లేదు. నీవు చచ్చినచోఁ బృథువును రాజుచేసెదము. ఇప్పుడు నీసైన్యములు మాముం దాగలేవు, తెలిసినదా?

ఓయీ! భార్గవౌశనసౌభరులారా! సనాతనమతసైన్యాధిపులారా! పృథువు వేనునిచెల్లెలు కాదు. తమ్ముఁడు. వేనుని జంపినచో రాజ్యమరాజకము కాదు. పోయి ప్రజలలో నిది చాటింపుఁడు

ఓహో! జన మీ వార్త విని పెళ్ళవిరిగిపోవుచున్నది. ఇంక వేనుని ప్రాణములు లేవు. మృత్యువునౌద్ధత్య మణఁగినది. వాని సైన్యములు నిరస్తము లయినవి. ఛీఛీ! నాబుద్ధి పెడతలఁ బట్టుచున్నది. వేనుఁడు నన్నుఁ జంపఁడు కనుక నది సాకు చేసికొని నేనింత విజృంభించుచుంటిని. ఇది నేను చేయవచ్చునా? ధర్మముకొఱకు నే నిట్లు చేయుచుంటిని. అదికాదు. వేనా! ఒకమాట. నేను నీముంగిటికి వచ్చితిని. నీ విప్పుడు

నన్నుఁ జంపవచ్చును. నన్నుఁ జంపితివా నీ కీ తిరుగుబాటు లేదు

వేనుఁడు : గౌతమా! నే నట్లు చేయను. నేను నిన్ను రాజుగా నురితీయించను. శిక్షించను. అట్లని నీ కిదివరకే వాగ్దాన మిచ్చితిని

గౌతముఁడు : అట్లయిన నా కింకొక వాగ్దానముకూడఁ గావల యును. నీవు నన్ను శిక్షించవుగాన నా సైన్యములను నడపె దను. నీ సైన్యములను జెల్లాచెదరు చేసెదను. కాని ని న్నొం టరిగా నెదుర్కొనుజోదు దేశమున లేఁడు. కనుక నీవు నాతో నొంటరిగా యుద్ధము చేయుట కొప్పుకొనవలెను.

వేనుఁడు : గౌతమా! నీకుఁ బిచ్చియెక్కినదా యేమి? నా యొడల నరనరమునకు ఖడ్గము లున్నవి. నీ యొడలఁ జివురాకు లున్నవి. ఇది నిన్నుఁ జంపుటకు నీ చెలికాండ్రు వేసినయెత్తు. ఒక వేళ నీసైన్యములు నన్ను గెలుచుననుకొమ్ము. ఈరాజ్యము నీవుహరింతువనియాదుష్టులీవన్నాగముకున్నది. పొరపడకుము

గౌతముఁడు : నా కీ వాగ్దాన మిచ్చెదవా?

వేనుఁడు : నీవీ మోసము తెలిసికొనలేవేని యట్లే

గౌతముఁడు : రేపురాత్రికి వచ్చెదను. నీ కత్తితో మియుంచు కొనుము

వేనుఁడు : రేపు తిథి యేమి?

గౌతముఁడు : పూర్ణిమ. నేడు తిథిద్వయముకదా?

వేనుఁడు : నేను యుద్ధముచేయను

గౌతముఁడు : ఓహో ! మహావీరుఁడా ! క్షత్రియుట్టి యెరుఁగని బ్రాహ్మణునితో యుద్ధము చేయుటకు భీతియేల ?

వేనుఁడు : శుక్లపక్షమంతయు నీయందు నాకు స్నేహమెక్కువ. కృష్ణపక్షమైనచో నీతో యుద్ధము చేసెదను

గౌతముఁడు : అట్లయినచోఁ గృష్ణపక్షము రానిమ్ము

వేనుఁడు : వలదు. రేపే చేసెదను రమ్ము

గౌతముఁడు : కాదు. కృష్ణపక్షము రానీ [తనలో] ఇతని సైన్యమంతయు నశించినతరువాత నేను చచ్చినమాత్ర మేమి? [పైకి] వేనా ! కృష్ణపక్షమునందే యుద్ధముచేయుదము.

వేనుఁడు : రేపురాత్రి యొకసారి రమ్ము. వత్తువా ?

గౌతముఁడు : తప్పక వత్తును [నిష్క్రమించును]

వేనుఁడు : ద్వారపాలకా ! ఇటు రమ్ము

ద్వారపాలకుఁడు : [ప్రవేశించి] చిత్తము

వేనుఁడు : ప్రొద్దునఁ గారాగారమందుంచిన బ్రాహ్మణుని దీసికొనిరమ్ము

[ద్వారపాలకుఁడు నిష్క్రమించి బ్రాహ్మణునితోఁ బ్రవేశించును]

వేనుఁడు : బ్రాహ్మణుఁడా ! నీశాప మెంతవరకు వచ్చినది ?

బ్రాహ్మణుఁడు : సగమువరకు వచ్చినది

వేనుఁడు: అనగా ?

బ్రాహ్మణుఁడు: ఒకరోజు గడచినది. ఇంకొకరోజు గడువవలయును

వేనుఁడు: రేపురాత్రికి నిజముగా నరుకఁబడునందువా ?

బ్రాహ్మణుఁడు: నిస్సందేహముగా. అరుంధతీపతిగోత్రమునందుఁ బుట్టి యగ్నిహోత్రమునకుఁ బావిత్ర్యమున సబ్రహ్మచారియైన నా వంశమున మహాపతివ్రతలు గాని కలుగనే కలుగరు. అట్టి నా కూఁతును బలవంతముగా మానభంగము చేసిన నీ సేనానాయకుని శిక్షించని రాజవు నీ వేమిరాజువు? నాకూఁతురు తత్క్షణమ ప్రాణము విడిచెను. ఓరి! దుర్మార్గపిశాచమా! నేను వచ్చి నీ సేనానాయకుఁ డిట్లు చేసెననఁగా నేను చూడలేదుగాన నమ్మనంటివి. నీ సేనాపతి నే నట్లు చేయలేదనఁగా వానిమాట నమ్మితివి. రక్తపాయి, మాంసఖాదియైన నీ సేనాపతిమాట నిజము, సోమపీథిని నీవారభోక్తను నా మాట యబద్ధము. నేను చెప్పినమాట నీవు చూడలేదు సరే నమ్మవు. వాడు చెప్పినది నీవు చూచితివా నమ్మితివి? నాపూర్వులే యనూచానులైనచో సోమపీథులైనచో మా సోమిదమ్మ దక్షిణగార్హపత్యాగ్నులకన్న నాహవనీయాగ్ని యందుఁ గొంచెము పక్షపాతము గలిగి యెక్కువ శ్రద్ధ చూపించునదయేని నాజపమాలాసాక్షిగా రేపురాత్రి రెండు జాములకు నీ దక్షిణబాహువు నీ కంఠమునుండి తెగి క్రిందఁబడును. ఇది నా శాపము. నాయమోఘునాక్షును బంచభూతములు చూడుము రెక్కలమీఁద మోయుచున్నవి. రేపు

రాతిరి కల్ల నావాక్కు ఖడ్గమైనీదక్షిణబాహువు త్తరించును.

వేనుఁడు : ద్వాఃస్థితకా ? ఇతని నిచ్చటనుండి తీసికొనిపొమ్ము

[ద్వాఃస్థితకుఁడు బ్రాహ్మణుఁడు నిష్క్రమింతురు]

వేనుఁడు : బ్రాహ్మణులు పూర్వమందు శాపము లిచ్చి రని చెప్పుదురు అవి యిప్పుడుకూడ నిజమగునా ? ఈ బ్రాహ్మణులు శపించుటయేమి, అది నిజమగుటయేమి ? కాకపోయినఁ బృథువుకూడ నా దక్షిణబాహువు తెగువరకు నాతో మాట్లాడన నెనే? అతఁ డీ శాపము విన్నవాఁడు కాదాయెను. దీనికిఁ దగినట్లు గౌతముఁడు రేపురాత్రికే నాతో యుద్ధము చేయుదుననియె నే ? వలదంటినికదా ? మరల రమ్మంటినే ? అది యుద్ధమునకుఁ గాదుకదా ?

గౌతముఁడు నన్ను యుద్ధములో గెలువఁగలఁడా !

నా వద్ద నేర్చుకొనిన కత్తిసాము గౌతముఁడు నా మీఁదనే యుపయోగించునా? అవునవును. జ్ఞాపకము వచ్చుచున్నది. శత్రువుచేయి నరుకు కత్తిదెబ్బ గౌతమునకు నేర్పితిని. అది చాలరోజు లయినది నే నభ్యాసముచేయుట మానివేసి. కత్తి తెప్పించి యొకసారి చూతునా ?

[తెరలో]

ఓనూ ! వేనరాజా ! రాత్రి రెండుజాములు కావచ్చినది.

ద్వాఃస్థితకుఁడు : [వరుగెత్తుచు వచ్చి] అయ్యా ! ఈమె వినీత

భట్టు కూఁతురఁట. నిండుచూలాలు. క్షైవారము చేయవచ్చి నది

వేనుఁడు: ఏమి? శ్రీధరునితల్లియా?

ద్వ్యాపీతకుఁడు: ఆయురితీయఁబడిన పసివానితల్లి

వేనుఁడు: నిండుచూలాలా?

ద్వ్యాపీతకుడు: అవును

వేనుఁడు: పరుగెత్తుకొనిపోయి యా క్షైవారము రేపురాత్రికి వచ్చి చేయుమని చెప్పుము పొమ్ము

[ద్వ్యాపీతకుఁడు నిష్క్రమించును]

ఈ నిండుచూలాలి నెట్లు బందిపెట్టుదును. పెట్టితినా? ఈమె యు నురిపెట్టుకొని చచ్చును. ఆహా! ఏమి విచిత్రమైనకుదురు వీరిది! చావన్న భయము లేకుండ నొకరితరువాత నొకరుగా వచ్చుచున్నారే. చివరకీ చావులో నేమియును లేదా యేమి? చచ్చిపోవుట యింత తేలికా!

ద్వ్యాపీతకుఁడు: [వచ్చి] అయ్యా! ఆమెతో నామెవంశ ములో నింక నెవరును మిగులరఁట. తప్పక యామె క్షైవార ము చేసెద ననుచున్నది.

వేనుఁడు: ఓయీ! కాదు కాదు. రేపురాత్రికి తప్పక రమ్మనుము. రేపురాత్రి కభ్యంతరపెట్ట నని చెప్పుము

ద్వ్యాపీతకుఁడు: ఆమె వినుటలేదు

వేనుఁడు: నీవు పోయి యా బ్రాహ్మణుని దీసికొనిరమ్ము

[ద్వ్యాపీతకుఁడు నిష్క్రమించి బ్రాహ్మణునితోఁ బ్రవేశము]

వేనుఁడు: బ్రాహ్మణుఁడా! చాల గొప్పఋషివి. నిజమైనచో నీ మాటయే నిజము కావలయును. నీ శాపము రేపురాత్రికా యీ రాత్రికా?

బ్రాహ్మణుఁడు: రేపురాత్రికే

వేనుఁడు: కాదయ్యా! కాదు. నే నీ రాత్రియే మృతిపొందుచుండగా రేపురాత్రికి నా దక్షిణబాహువు తెగుటయేమి?

బ్రాహ్మణుఁడు: రేపురాత్రికి వేనునిశవముదక్షిణబాహువు కాదు తెగునది. బ్రతికియున్న వేనుని దక్షిణబాహువే తెగును

వేనుఁడు: ద్వ్యాపీతకా! కత్తి తెమ్ము. ఈ రాత్రియే నరుకుకొని చచ్చెదను.

బ్రాహ్మణుఁడు: నీవు రేపురాత్రియేచచ్చెదవు

వేనుఁడు: ద్వ్యాపీతకా! నీవు వీనిని బంధించి కత్తి తీసుకొని రమ్ము

[ద్వ్యాపీతకుఁడు బ్రాహ్మణుఁడు నిష్క్రమింతురు]

వేనుడు: ఈమెక్కై వారము చేయకముందే చనిపోయెదను. చనిపోకపోయినచో వేనుని చండశాసన మేమగును? బ్రతికే యుండినచో నీజంటప్రాణము నెట్లు తీయుదును? అందులో శ్రీధరునితల్లినా చంపునది?

ద్వ్యాపీతకుఁడు: [ప్రవేశించును]

వేనుఁడు : ఏమిరా ! ఖడ్గము తెచ్చితివా ?

ద్వ్యాషీతకుఁడు : స్వామీ ! ఆమె కైవారము రేపురాత్రి వచ్చిచేసెద నన్నది. లోపల శిశువు కదలాడుచున్నదఁట. ఈ రాత్రి యామె ప్రసవించునేమోయని భయముగా నున్నదట.

వేనుఁడు : ద్వ్యాషీతకా ! ఇవి యన్నియు లాగివేయుము

ద్వ్యాషీతకుడు : ఏవి యన్నియు ?

వేనుఁడు : ఇవిగో ! చూడుము ? నాచుట్టును పెద్దసాలీఁడు దారము లల్లినాఁడు. నే నిందులోఁ దగుల్కొంటిని. చేతులు కాళు లాడుటలేదు. ఈసాలీఁడు నామీఁద దుమికి చంపునేమోకాని యీదారములు చప్పునఁ ద్రెంచుము.

ద్వ్యాషీతకుఁడు : అయ్యా ! నాకుఁ గనఁబడుటలేదు. నే నెట్లు త్రెంచుదును?

వేనుఁడు : కనంబడుటలేదా ? సరేకాని. ఒక మంత్రసానిని చూచి యామెకు సాయము పంపుము.

[ద్వ్యాషీతకుఁడు నిష్క్రమించును]

వేనుఁడు : ఈదారములు జిగురుగా నున్నవి. ఈసాలీ డెక్కడ నున్నాఁడో కనబడుటలేదు. అబ్బా ! చేతులు కట్టివేసినట్లున్నదే ? ఈ పిశాచములు నేఁడు నా దగ్గరకు వచ్చుట లేదేమి ? రోజును నా చుట్టును చేరి నృత్యము చేయును. నన్ను వెక్కిరించును. ఈ నాఁడివి నాజోలికే వచ్చుటలేదు. నాకు దూరదూరముగాఁ బోవుచున్నవి యేలనో.

పాప మీ పిశాచముల కేదో దుఃఖకారణము కలిగినది? ఆహా! ఇదియా! ఈమెను నేను చంపించినచో నీమె గర్భస్థ శిశువుకూడ మరణించిన వీరికి వంశాంకురము లేకుండఁబోవు నని, దానివలన వీరికి ఉత్తమగతులు కలుగవని. ఉత్తమ గతు లున్నవా యేమి? ఆ యుత్తమగతులు పుత్రకృత తర్పణలభ్యములా? లేకున్న నీ పిశాచము లిట్లలజడి పొంద నేల? వీనికి మనుష్యులకన్న నెక్కువజ్ఞానము కలదు. ఉత్తమగతు లన్న జ్ఞానము వీనికిఁ గలదేని యది నిజమే కావలయును. దౌహిత్రులు పౌత్రులు విడుచు నివాపాంజ లులు మోక్షహేతువు లైనచో వివాహము లాడియేతీరవల యును. వివాహము వల దనియే శాసించితినిక దా? ఇంద్రియ జ్ఞానము చాల నీచమైనది. నే నిన్ని ఘోరములు చేసిన తరు వాతఁ గాని నా కతీంద్రియజ్ఞానము కలుగలేదు. ఇప్పు డేమి చేయుదును?

ఈ పిశాచములు నావంక సంశయదృష్టు పరపుచున్నవి. రే పీమెను నేను చంపుదు నని యివి తలఁచుచున్నవి కావల యును. రేపటికి వేనుఁడే యుండఁడు. [పరిక్రమించి] నేను నా శయ్యాస్థలమునకు వచ్చితిని. కొంచెము విశ్రమింతునా? రేపు రాత్రికిఁ జనిపోవుదానికి నీ రాత్రి విశ్రాంతి యెందులకు? శ్రీధరుని బిలిచి మాటాడెదను. శ్రీధరా! శ్రీధరా! ఏమి! యితడు పలుకుటలేదు. ఎచ్చటికైనఁ బోయెనా? శ్రీధరా! శ్రీధరా!

శ్రీధరుఁడు: [వచ్చి] జయము జయము మహారాజులకు!

వేనుఁడు : ఇక్కడ మహారా జెవరు?

శ్రీధరుఁడు : వేనుఁడు

వేనుఁడు : వేనుఁడు కాదు. నేఁటినుండి మహారాజు పృథువు

శ్రీధరుఁడు : పృథు వెవ్వరు?

వేనుఁడు : పూర్వము నా చెల్లెలు. ఇప్పుడు తమ్ముఁడు

శ్రీధరుఁడు : నాకు నవ్వు వచ్చుచున్నది.

వేనుఁడు : నాయనా! నవ్వకుము. నీవు నవ్వినచో నాహృదయములోని నరములు బిగించినట్లగును. నాప్రాణము లెండినట్లగును. వడకొట్టి శోషపొందిన నాయాత్మమీఁద నిప్పులు చెరగిన ట్లగును.

శ్రీధరుఁడు : నీహృదయము పచ్చిపుండువలె నేల యాయినది?

వేనుఁడు : శిశూ! నీవు చనిపోయి యెన్నాళ్లయినది?

శ్రీధరుఁడు : [లెక్కపెట్టి] అబ్బో! పదియేళ్ళయినది.

వేనుఁడు : పదియేళ్ళా! కాదు. పదిరోజులు

శ్రీధరుఁడు : కాదు కాదు. పది యేళ్లు.

వేనుఁడు : [తనలో] ఒక్కొక్క మనుష్యదినము పిశాచములకొక్కొక్క సంవత్సరము కాఁబోలు

శ్రీధరుడు : ప్రభువులేమో యాలోచించుచుంటిరి?

వేనుఁడు : అప్పటికి మీతల్లి 'గర్భిణితో' నున్నదా?

శ్రీధరుఁడు: అవునవును. జ్ఞాపకమునకు వచ్చుచున్నది

వేనుఁడు: శ్రీధరా! నీకుఁ జిన్న తమ్ముఁడు పుట్టును

శ్రీధరుఁడు: రాజా! నాకేమియుఁ దెలియుటలేదు. నాతలిదండ్రులు నేను చాల తెలివితేటలు కలవాడననుకొనెడివారు. నే నీజన్మమెత్తినతరువాత నేనే నాకు ఎదో కలలో తిరుగుచున్నట్లుండును. మీ రన్నది నా కేమో తెలియలేదు

వేనుఁడు: వినీతభట్టాదులకువలె నితనిజ్ఞానము నిశితమై లేదు. బాలగ్రహములసృష్టి యిందులో వేరు కాఁబోలు. శ్రీధరా! నేను రేపురాత్రికి చనిపోయెదను

శ్రీధరుఁడు: అయ్యో! అయ్యో! [నవ్వును]

వేనుఁడు: నేను చనిపోయెద ననగా నీవు నవ్వెదవేమి?

శ్రీధరుఁడు: నాకు నవ్వునకేడ్పునకు భేదము లేదు. రెంటికి నేను నవ్వుటయే. ఈలోకమున నింతే

వేనుఁడు: శ్రీధరా! నీ వెక్కడికైన పోవా?

శ్రీధరుఁడు: ఎక్కడకుఁ బోను? ఎప్పుడును ఆబీరువావెనుక దాగియుందును. కుక్కలను జూచినచో నాకు భయము. అవి నన్నుజూచి మొరుగును. ఎప్పుడును ఆబీరువావెనుకనే యుందును

వేనుఁడు: నాయనా! నీ వింకఁ బొమ్ము.

[శ్రీధరుఁడు నిష్క్రమించును]

వేనుఁడు : ఆహా ! బలవన్మరణమా ! నీవు మనుష్యులను పిశాచలోకములో దించుచున్నావు. నేనుకూడ పిశాచమ నగుదునా యేమి? కాను కాను. ఇప్పుడు నేను పిశాచమునే యగుదును. కాకున్న నాకీ పిశాచములతోడఁ బ్రసంగము చేయుశక్తి, వానినిఁ జూచుశక్తి కలుగదు. నేను చేసిన మహాఘోరకార్యముల బలమున నాలోఁ బిశాచవృత్తి జనించి నాకు వీనితో సమానమైన మానసికశక్తి కలిగించినది. నాకు నిద్ర వచ్చుచున్నది

[తెర]

పదియవ యంకము.

[తెరలో]

వసుంధరా ! వర్ధిల్లవమ్మా ! వర్ధిల్లు
రాజ్యలక్ష్మీ ! జయించవమ్మా ! జయించు
గోరాణీ ! పెంపొందవమ్మా ! పెంపొందు !

భూదేవి : [ప్రవేశించి] ఓహో ! జలవతీ స్థలవతీ తేజోవతులా ! సఖులారా ! మీమాట లాశీర్వాదములవలె గ్రహించుచున్నాను. చెలులారా ! మీరు నాకిది సహాయపడఁదగిన వేళ. ఓహో ! స్థలవతి ! నేను వేనునినుండి పృథివీ భాగ ముపసంహరించుకొనుచున్నాను. నీవు వాని నావరించి పెట్టుము. ఓహో ! తేజోవతి ! నీవు వేనునినుండి బహిర్గమించి పృథుమహారాజులోఁ బ్రవేశించుము. ఓసి జలవతి ! నీవుకూడ వేనునిప్రాణములకు రససిద్ధి లేకుండఁ జేయుము. సఖులారా ! మీరు నాకీ సాయము చేసి పెట్టవలయును

[తెరలో]

ప్రాణిలోకస్థానభూతమా ! వసుంధరా ! ప్రకాశించవమ్మా ! ప్రకాశించు !

భూదేవి : ఓహో ! అనిలాధిదేవతా ! నమస్కారము. సఖీ ! నాయందు దయయుంచుము. నీవు వేనునిప్రాణము లయిదును మూటకట్టి వానిదక్షిణబాహుమూలమున

నుంచుము. నా యీానఖులు నాయెడఁ బ్రసన్నులైనట్లు ఒకర్తుక విస్తరించి ఒకర్తు నాకనులు మిరుమిట్లు గొలిపి, యొకతుక నాహృదయము స్నిగ్ధముచేసి యొకరిత నన్ను గాలిలోఁ దేలిపోవునట్లు చేసి నాయెడల స్నేహము ప్రకటించుచున్నారు. ఆయుష్మంతుఁడా! పృథుమహారాజా! నీయెడలఁ బంచభూతములు ప్రసన్నములైనవి. ఇంక నీవు ధర్మస్థాపన చేయుము. నే నిదె వచ్చి నిన్ను గలసికొనెదను

[ఇది విష్కంభము]

[తరువాత గౌతముడు ప్రవేశించును]

ఆహా! వసుంధరాదేవికిఁ గల్యాణదినములు వచ్చినవి. అన్నిఁటి కన్న నీ కాలమే చిత్రమైనది. ఏది జరుగుచున్నపు డదే శాశ్వత మనిపించును. ఇంతకుముందువరకు వేనునిరాజ్యమే శాశ్వతము కాఁబోలు, దేవుఁడా! యెట్లురా! యనిపించినది. ఇప్పుడప్పుడే సౌఖ్యము శాశ్వతమైనట్లు ప్రాణము స్థాయికిఁ జేరినది. కాలముకన్న మనస్సు చిత్రమైనది. నానాకష్టములు పడిన యీ మనస్సున కిప్పుడు పూర్వ మేకష్టములు ననుభవించనట్లే యున్నది. విచారించినఁ గాలమును మనస్సును నేకాకృతులవలె నున్నవి

చేయవలసినకార్యము పూర్తిగాఁ దుదముట్టలేదు. మృత్యువు నశించెను. వానిసైనికులు చెల్లాచెదరైరి. మిన్నుమన్ను తెలియక ప్రవర్తించిన యీా సైనికులు తుదకుఁ గాళ్లబేరము నకు దిగిరి. రాజ్యమంతయు మా వశమైనది. కాని ప్రధాన

కారణమైన వేనుఁ డట్లే యున్నాఁడు. వేనుఁడు మిగిలికూడఁ బ్రాణములకు మిగులనట్లే యున్నది.

కసి నన్నుఁ దరుము చున్నది కాని యీ వేనుఁడు మిగిలినమాత్ర మేమి? ఋణశేషము శత్రుశేషము మిగులరాదు. నాకు వేనుఁ డేమి శత్రువు? ధర్మమునకు శత్రువు. ఆ ధర్మ మిప్పుడు వేనునిచేత మరల నాశనము చేయఁబడు స్థితి దాటినది. ఇంక వేనుని వదలిపెట్టెదను.

వేనుని వదలిపెట్టక నేను వేను నేమిచేయఁగలను? వేనుఁడు చెప్పి నట్లు వానికి నరనరములయందు ఖడ్గము లున్నవి. నాకు చివురాకు న్నవి. నేనతని నేమియుఁ జేయలేను.

చేయలేనయనుము. నే నతనిని వదలరాదు. ధర్మపక్షపాతము చేతనేనాయెను వేనుని చెలిమి విదలించి నిందించి యతని నింతవరకుఁ దెచ్చినది నేనేకదా? అతఁడో! నేనో! ఇంతియే కాని మే మిర్వురము మిగులుట దేవత లొప్పుకొనునది కాదు.

[తరువాత వేనుఁ డానందావేశముతోఁ బ్రవేశించును]

వేనుఁడు: గౌతముఁ డింకను రాలేదేమి? రాతి రప్పుడే పది గడియలు గడచినది. ఈ వెన్నెలలు వెండిసాలీడు దారము లల్లినట్లు ధగధగ లాడిపోవుచున్నవి. శుక్లాష్టమినాఁటికన్న నివి ముదిరి సందులందుఁగూడఁ దెలుపెక్కినవి.

గౌతముఁడు: [సమీపించి] వేనుఁడా! వచ్చితిని. ఏమంత మహోత్సాహముగ నుంటివి?

వేనుఁడు: చావఁబోవువానికి నాకేమి దిగులా?

గౌతముఁడు: కాదు, కాదు. వేనా! దివ్యపురుషునివలె నుంటివి. ఇందాకటినుండియు వీణ వాయించుచుంటివి కాఁబోలు?

వేనుఁడు: చివరిసారి నీవుకూడ విందు వని చాలసే పెదురు చూచితిని. నీవు రాలేదు. ఇంక రాతిరి రెండుజాము లగు నేమో యని యాఁపివచ్చితిని

గౌతముఁడు: ఎందు కింత తొందర? రెండుజాములయిన నేమి?

వేనుఁడు: నేను రెండుజాములు కాకముందే యీ శరీరము వదలవలయును

గౌతముఁడు: ఎట్లు వదలఁగలవు?

వేనుఁడు: నీతో యుద్ధముచేసి

గౌతముఁడు: కృష్ణపక్షము రానిమ్ము

వేనుఁడు: గౌతమా! కాదు. కాదు. కృష్ణపక్షములో నా చీఁకటిత్రోవలలో నేను పోలేను. ఈ వెన్నెలబాటలలో వీణ వాయించుకొనుచుఁ బోయెదను. నన్నిపుడే పోనిమ్ము

గౌతముఁడు: నేను యుద్ధమునకు సిద్ధమై రాలేదు

వేనుఁడు: సిద్ధ మనగా నేమి?

గౌతముఁడు: ఖడ్గము తేలేదు. డాలు తేలేదు

వేనుఁడు : ఖడ్గములు రెండున్నవి. డాలు నాది నీవు తీసికొ నుము

గౌతముఁడు : నీకో ?

వేనుఁడు : నా కెందుకు? చావఁబోవువానికి డాలుండి రక్షించునా?

గౌతముఁడు : వేనా? నేను నీతో యుద్ధము చేయను

వేనుఁడు : ఎందుచేత!

గౌతముఁడు : నా ప్రాణమిత్రుని నేను చంపను

[ఇద్దరును విడి విడిగాఁ గూర్చుందురు]

ద్వారపాలకుఁడు : మహారాజా! కోట శత్రువులవశ మైనది. సైన్యలందరు కోటదాటిపోయిరి. శత్రువుల కందినవారు హతులైరి. వారంద రావేశ పరులై వేనుఁ డెక్కడ వేనుఁ డెక్కడ నని వచ్చుచున్నారు. వారిని బృఘువు వారించుచున్నాఁడు

వేనుఁడు : గౌతమా! లెమ్ము! ఇదిగో నీ ఖడ్గము. ఇది నాది. నీఖడ్గమున కెక్కువ పదునుపెట్టితిని. నాఖడ్గమువాదర మొండిచేసితిని. నీతల బ్రద్దలైనను ప్రాణము పోదులే

గౌతముఁడు : వాడిగల ఖడ్గమే నీవు తీసికొనుము

వేనుఁడు : ఇంక వేళలేదు, రమ్ము. [లాగుకొనిపోవును]

ద్వారపాలకుఁడు : వీరి యిద్దరి కత్తియుద్ధము చూడముచ్చటగా నున్నది. ఈ రెండుకత్తులు వెన్నెలలోఁ దళతళ

లాడుచు నిసుకతిన్నెలమీఁద బుసకొట్టుచు గోదుమవన్నె త్రాఁచులు పెనవేసికొనుచున్నట్లున్నవి

గౌతముఁడు: [ప్రవేశించి] వేనా! నీవుకూడ నిశితమైన ఖడ్గము పూనినఁగాని నేను యుద్ధము చేయను

వేనుఁడు: ద్వ్యాషీతకా! నీ చేతిలోని ఖడ్గము నాకిమ్ము. [తీసికొని] ఇంక రమ్ము. గౌతమా! నాకు శౌర్య మెక్కుచున్నది. నీవు నాయెదుట నిలువలేవు

[ఇరువురు నిష్క్రమింతురు]

ద్వ్యాషీతకుఁడు: [చూచి] ఈదెబ్బతో గౌతముఁడు నిలువఁడు. ఆహా! గౌతముఁడు నేలఁ బడనేపడెను

వేనుఁడు: [ప్రవేశించి] ఆహా! గౌతమా! ఇది నారాజ్య నాశనమునకు నీ ప్రాణనాశనమునకు వచ్చినది. కాదు కాదు. గౌతముఁడు మూర్ఛపొందెను

[తెరలో]

ఓహో! వేనమహారాజా! రాతిరి రెండుజాములు కావచ్చుచున్నది

వేనుఁడు: ద్వ్యాషీతకా! ఏమది?

ద్వ్యాషీతకుఁడు: శ్రీధరభట్టుతల్లి కై వారము చేయవచ్చినది

వేనుఁడు: ఈమె ప్రసవించలేదా?

ద్యాషీతకుఁడు: రాతిరి వచ్చిన నొప్పి లాగిపోయినవఁట

వేనుఁడు: నీవు పోయి యొక్కఁ గొంచెము నే పాగుమనుము. రెండుజాము లగుట కింకను రెండు గడియ లున్నదిగదా? పోయి చెప్పుము [ద్యాషీతకుఁడు నిష్క్రమించును]

గౌతముఁడు: [ప్రవేశించి] వేనా! నీ యెడల నా స్నేహమంతయుఁ గోసివేసితిని. రమ్ము. కత్తి పుచ్చుకొన్నపుడు పాము బరిమీఁదఁ దిరుగునట్లు తిరుగు నీయొడువు నే నెరుగుదును. ఈనీ వేగమునకు మాంద్య మాపాదించుకత్తిదెబ్బలు నేను నేర్చుకొనియే వచ్చితిని. కాని యీయుద్ధము కృష్ణపక్షమునగాని యీనాఁడు సిద్ధముగా లేను. అయినను రమ్ము

ద్యాషీతకుఁడు: [ప్రవేశించి] ప్రభూ! ఆమె గొంతు సవరించుకొనుచున్నది. ఇంకను మొదలుపెట్టలేదఁట

వేనుఁడు: గౌతమా! జయము నీకే రావలయును. వేనుఁడే చనిపోవలయును. రా, పోదము

[ఇద్దరు నిష్క్రమింతురు]

ద్యాషీతకుఁడు: వేనుఁడట్లనెనేకాని కత్తి చేఁబూనినంతనే యాయన కొడలు పొంగిపోవుచున్నది. అయ్యయ్యో! మరల గౌతమునకు గాఢప్రహారము తగిలెను. అతఁడు కూలఁబడినాడు

వేనుఁడు: [ప్రవేశించి] నా పొంగు నెంత కుదించుకొందమనుకొన్నను గత్తి పట్టినంతలో నెదుటివానికే దెబ్బ తగులుచున్నది. పాపము! గౌతముఁ డీసారి లేవలేఁడు

గౌతముఁడు: [ప్రవేశించి] వేనా! వేన! వేదఋషుల తపస్సు చెడిపోలేదు. నీవంటి పాపమూర్తి నేలపై నిలువ రాదు. ని న్నీసారి నిలువనీయను

[తెరలో]

ఓయీ! వేనమహారాజా! రెండుజాములు కాఁబోవుచున్నది

వేనుఁడు: ద్వ్యాషీతకా! ఆమెతో నింక నొక్క గడియ యున్న దని చెప్పుము. గౌతమా! రమ్ము [నిష్క్రమింతురు]

ద్వ్యాషీతకుఁడు: ఛీ! ఛీ! ఈదెబ్బయు గౌతమునికే తగిలెను. పాపము! గౌతమునియెడలు వసంతము చల్లుకొన్నట్లున్నది

వేనుఁడు: [ప్రవేశించి] నేను గౌతమునే చంపెదను. మరల నారాజ్యము స్థాపించెదను. పారిపోయినవైన్యుల నందరిని పిలిపించి నామతము మరల నిలువఁ ద్రొక్కెదను

గౌతముఁడు: [ప్రవేశించి] వేనా! వేనా! ఇంక నీమతము నిలువనీయను. రమ్ము రమ్ము. వెనుక నాకు శత్రువు బాహువు నరకుదెబ్బ నేర్పితివి. జ్ఞాపక మున్నదా? దానిని నే నయిదు రోజులనుండి దివారాత్రములు సాధనచేయుచుంటిని. నీ కది సాధనలో లేదు. నిత్యసాధనచేతనే యది వశమగునది యని నీకుఁ దెలియును. నీవు చేసినయధర్మ మంతయుఁ బండి నది. ఇంతయధర్మము చేసిన నీచేతిని నరకెదను. చేతనైన దాఁ దప్పించుకొనుము

[తెరలో]

రాజా! రెండుజాములు సరిగా నైనది

ఒక విలిపత్రమైన నుండగా వేనుండు
సెలవులేదు లేదు సెలవు లేదు
ద్విజునిశాపవహ్ని భీకరంబయి దక్షి
ణాంసఘోరదళన మాచరించె

వేనుఁడు : గౌతమా! శ్రీధరునితల్లి కై వారము నగముచేయనే చేసిన దోయి! రా! రా! నాబాహువు నీవు నరుకఁగలవా?

[గౌతముఁడు వేనుఁడు నిష్క్రమింతురు]

ద్యూషీతకుఁడు : [చూచి] ఆహా! [మూర్ఛ]

[తరువాత వేనుని మోయుచు గౌతముఁడు ప్రవేశించును]

గౌతముఁడు : ఆహా ! మహావీరుఁడైన వేనుని నొకకృత్రిమముచేసి నఱకిన నాపాతకము పాయు నుపాయము లేదు

వేనుఁడు : మిత్రమా! పాతకము లన్నియుఁ జేసినది నేను. దానిఫలము నే ననుభవించితిని. నా దక్షిణబాహుదళనమున నీవు నిమిత్తమాత్రుఁడవు. ఇది యొకతపోమూర్తియైన బ్రాహ్మణునిశాపముచే నిదివఱకే తెగినది

ద్యూషీతకుఁడు : [లేచి] మహారాజా!

వేనుఁడు : చీ! చీ! అట్లనకుము. మహారాజును నేనుకాదు, పృథువు. నీవు పోయి పృథువును దీసికొనిరమ్ము

[ద్యూషీతకుఁడు నిష్క్రమించును]

గౌతముఁడు: అన్నా! నిన్నుఁ జంపుటవలనను నా ప్రాణము లాగినవాఁడను. నా కాత్మబంధువును, మహాగాయకుని, సత్కవిని, మహాశిల్పిని నిన్నుఁ జంపి నేను లోకద్రోహినైతిని.

వేనుఁడు: నాయనా! అట్లు కాదు. నేను లోకకంటకుఁడను. సాక్షాన్మృత్యువను. దురాశాపిశాచావేశపరుఁడనై నీవు పూర్వము నాతోఁ జెప్పిన సర్వపాపములను జేసితిని. దానికిఁ బ్రతిక్రియ యీరీతి ననుభవించితిని. అందులో నాకుఁ బరమాప్తుఁడవైన నీచేతిలోఁ జావు పరమవాంఛనీయమైనది

గౌతముఁడు: ఇంతటిమహాపురుషుఁడవు నీవీలోకమును వదలి పోవుచుండఁగా నే నేలాగున బ్రదుకుదును? [ఏడ్చును]

వేనుఁడు: మిత్రమా! ఏడువకుము. నామూలమునఁ జెదరి పోయిన పంచభూతములు వెన్నెలదారులలో మరల సర్దుకొనుచున్నవి. బిగ్గరగా నేడ్చి వానిని జెదరఁగొట్టకుము

[పృథువు అంగరాజు ద్యాపీతకుఁడు ప్రవేశింతురు]

పృథువు: [వేనుని సమీపించి] అన్నా! వేనమహారాజా! నా యవినయమును మన్నింపుము. నీదక్షిణబాహువు తెగినఁగాని నీతో మాటాడ నని ప్రతినపూని యగ్రజుఁడవైన నీయెడ నాచేసినదోషమును మన్నింపుము

వేనుఁడు: ఓయీ! నీకు నా క్షమాపణ లక్కఱలేదు. నీవు సాక్షాన్నారాయణుఁడవు. భగవంతుఁడైన నారాయ

ణుఁడు లేఁడని నేను నాస్తికుఁడనై యిన్నాళ్లు వాదించితిని. ఆ వాదనలోని కుతర్కము నాకు రాత్రి తెలిసినది. నాచుట్టును పెద్దసాలీఁడు గూడల్లినట్లు నన్నందులో నాశనము చేయ నేదో యొకపెనుభూతము కాచుకొనియున్నట్లు తోఁచి దానిపరమార్థము చివరకుఁ దెలిసికొంటిని. ఆసాలీని గూడు నాచేసికొన్న కర్మము. నన్ను నాశనము చేయవేచిన యా సాలీఁడే నారాయణుఁడు. ఎవనికర్మబంధముల వానిని త్రిప్పుచున్న నారాయణుఁడు లేఁడని వాదించి యిదివరకే తగినన్నియున్న త్రాళ్ళు వృథాగా వేనవేలు పెంచుకొని నేను చివరకుఁ గాలుసేతు లాడకుండఁ జేసికొంటిని. దాని ఫలితము ననుభవించితిని.

అంగరాజు: చివరకుఁ దత్త్వము తెలిసికొన్న నీవే ధన్యుఁడవు.

వేనుఁడు: తండ్రీ! నమస్కారము. ఇదివరకు నాపలికిన మాటలు నాచేసిన తప్పులు సర్వము క్షమించుము

అంగరాజు: నాయనా! నీబుద్ధి పెడత్రోవపట్టినది కాని దానినై శిక్ష యప్రతిమానమైనదికదా!

వేనుఁడు: తండ్రీ! అనర్హుఁడనైనను నొకప్రశ్న యడుగుచున్నాను. నాతల్లి సునీథాదేవి యేమైనది? ఆమె నొకసారి అమ్మా! యని పిలిచి చేసిన పాపము లన్నిఁటికి నిష్కృతి చేసికొందును

అంగరాజు: నీవు పోనున్న లోకములలో నామెను జూతువు. నీ ఘోరకృత్యముల కామె యోర్వలేక నీవంటివానిని గన్న

యామె శీల మెట్టిదో యను లోకము నింద పడలేక యామె యాత్మహత్య చేసికొన్నది

వేనుఁడు: అయ్యో! [మూర్ఛిల్లును]

గౌతముఁడు: ద్యాషీతకా! మొగముమీఁదఁ గొంచెము నీరు చల్లుము

వేనుఁడు: [సేదదేరి] పృథూ! నీ ప్రజనంతయు నానావిధముల నాశనము చేసితిని. బాధలు పెట్టితిని. వారిని నే నొకటి చేసి యొకటి చేయలేదా? ఈ మహాపాపిని నన్ను నీవు క్షమింతువా?

పృథువు: ఈయనంతమైన కాలమున నిట్టి వణువులు. అది యుఁగాక యిందుఁ జంపెడువాఁడెవఁడు? చచ్చెడువాఁడెవఁడు? ఊరకే భ్రాంతి కట్లు తోఁచును

[భూదేవి ప్రవేశించును. పృథువుతక్క నందరు నమస్కరింతురు]

అంగరాజు: వేనా! ఈమెయే రాజ్యలక్ష్మి. భూదేవి

వేనుఁడు: భగవతి! నమస్తే. పృథూ! పంచప్రాణములును గూడుకట్టి నాదక్షిణబాహుమూలమున నిలిచినవి. నా ప్రాణములు పోవుచున్నవి. నన్నిచటినుండి తీసివేయుము

భూదేవి: [తనలో] నా సఖులైన యనిలవతీ స్థలవతీ జలవతీ తేజోవతులు నాకు సర్వథా నేను కోరినట్లుపచరించిరి

[తెరలో]

ఓహో! వేనాసురదక్షిణబాహునిర్మథనసంజాత! పృథుచక్రవర్తి! వర్ణాశ్రమాచారరక్షాదక్షదక్షిణబాహూ! వసుంధరాదేవీప్రాణవల్లభ!

నలుదెస లగ్నిహోత్రములు నాటిన ధూమము లావరించు క
త్తులకొస మందు సైనికులతోఁ బడరేఁగిన వేను సైదు గా
లులు విడిపోవుమార్గములలో నెదురై చనుదెంచి నీకు గా
లులు విసరెన్ సుశీతలములన్ బరివాసితముల్ ప్రమందముల్

పృథువు: ఇది యేమిధ్వని గాలిలోపొరలలోనుండి వచ్చుచున్నది?

భూదేవి: శ్రీధరునితల్లి గర్భస్థశిశువు నీకుఁ గైవారము చేయుచున్నది

వేనుఁడు: ఆహా! అందు కనియే కాఁబోలు నిదికూడ శ్రీధరునివాక్కువలె జిగిదీరుచున్నది.

అంగరాజు: ఎంతమంది వేనులు మాడ్చినను నీయంకురములీదేశమునందు మాడిపోవు. చిగుర్చుచునేయుండును

భూదేవి: వేనరాజుమతమువంటి దుష్టమతములు వచ్చుచునేయుండును. పోవుచునే యుండును. పైని నిప్పులు ముట్టించి తగులఁబెట్టునేగాని యీలోపలి నిత్యమై పసిమి కల యీ యంకురములకుఁ జేటులేదు

వేనుఁడు: ఈ యంకురములపసిమి నిజముగా నెన్నటికిఁ జావదు. నేను కాచినయెండకే మాడని యీ పసిమి సనాతన

మైనది. నాకే తెలియలేదు. పృథూ! నే నీబాధ నింక నోర్చుకొనలేను.

పృథువు: ద్వ్యాపీతకా! నీవు వేనరాజును గొనిపోయి యా సుఖశయ్యయందుఁ బరుండఁబెట్టుము.

[ద్వ్యాపీతకుఁడు వేనునితో నిష్క్రమించును]

అంగరాజు: నాయనా! నీవు చక్రవర్తి వయితివి. ఇవే నాయాశీస్సులు. నే నింక నడవుల కేగుచున్నాను [నిష్క్రమించును]

గౌతముఁడు: చక్రవర్తీ! బ్రాహ్మణుఁడనైన నేను నీయాజ్ఞ పొంది తపస్సున కేగుచున్నాను [నిష్క్రమించును]

పృథువు: పెండ్లికూతురా! వసుంధరా! సిగ్గుపడెదవేమే? నీవు నాచిటికినవ్రేలు పట్టుకొనుము. నన్ను సవరించుకొని యింతదూరము తెచ్చుకొని యిప్పుడు సిగ్గెందులకు? అదుగో! ఆకసమువంకఁ జూడుము.

గురువులలో నెల్ల గురుతముండు పవిత్రముతపోనిధి వశిష్ఠమునికి భార్య
కాంతవ్రతాపురోగణనీయ, మృతిసన్నిధానమానవుల కదర్శనీయ
రమణీయవైవాహసమయనూతనవధూతారుణ్యజనపురోదర్శనీయ
సప్తర్షిమండలచ్ఛవివిహారనాయకమణ్యధస్సలలంబమానముక్త

అయరుంధతీనక్షత్ర మరసి చూడు
దూరమున నుత్తరమ్మున ధ్రువునిఁ జూడు
చారుజలజాతనూత్నకేసరము లంటి
వీచుచున్నది యీ వాయువీచి చూడు